

DENG

SİYASAL VE KÜLTÜREL DERGİ

Evin Turizm İnşaat ve Yayıncılık Ticaret
Limited Şirketi Adına
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Umut AYTAŞ

Sahibi ve
Genel Yayın Yönetmeni
Bayram BOZYEL

Hukuk Danışmanı
Av. Hasan Dağtekin

YAZIŞMA ADRESİ

Kooperatifler Mah. Cami Sok.
(Ofisa Sanat Sokağı) Karamanoğlu Apt. No: 3
Daire: 8 21100 Yenişehir/Diyarbakır
Tel/Faks: (0412) 229 02 88

BASKI

Saygın Reklam
Tel: (0412) 224 95 35 / Diyarbakır

ISSN: 1302-7964

İSTANBUL TEMSİLCİSİ

Bahattin TURAN
Tel: 0 545 405 37 41

AVRUPA TEMSİLCİSİ

Mustafa BİRDEN
Tel: 00 49 173 928 32 75

WEB SİTESİ

www.kovaradeng.com

SOSYAL MEDYA HESAPLARI

E-mail: dengdergisi@gmail.com
Facebook: www.facebook.com/kovaradeng/
Twitter : <https://twitter.com/kovaradeng>

İçindekiler - Naverok

Merhaba	2
Mesud TEK Kötü ile daha kötü arasında kalmamak için	3-6
Prof. Dr. Mesut YEĞEN Türkiye'nin hedefi Kürtleri bağımsızlıktan uzak tutmak	7-11
Neval Sevda ÇELİK Tek çözüm Kürtlüğün değerlerini sahiplenmektir	11-14
Dr. Necdet İPEKYÜZ İktidar krizleri yönetmeye değil fırsata çevirmeye çalışıyor	15-20
Seîd VEROJ Yirminci yüzyılın başlarında Diyarbakır'da Kürt siyasal ve kültürel yaşamında Cemilpaşazâdeler	21-28
Ekrem ONEN Hewlên bo Tifaqa Kurdên Rojava bi lihevkirina DYA û Rûsya destpêkirîye	29-33
Kawa BERZENCİ Cinsiyetçiliğe, ataerkilizme ve kolonyalizme karşı kadın-erkek eşitliğini savunmak	34-37
Mehmet ATLI Muzîka Kurdî wek civaka Kurd rengîn e.....	38-41
Mehmet BAYRAK Sevr'e giden yolda Kürt Özgürlük Hareketi ve Şerif Paşa	42-52
Kovan AMEDÎ Hizba Demokrata Kurdistanê Îran û xebata 75 salan	53-55
Ümit TEKTAŞ Siyasette yeni alan açmak üzerine	46-60
A. Mecid DURMUŞ Bereyê demokrasîyê û Kurd	61-64
Munzur ÇEM İçerik bakımından Dersim Lawikları-IV	65-72

Merheba

Carekî din em hejmareke bi mijarên curbecur dagirtî bi we ra ne.

Şewba Vîrusa coronayê li dinyayê encamên giran peyda dike. Ji nuha ve hejmara kesên mirî ji milyonekî derbas bûye. Ji ber siyaseta Tirkiyê ya rojane û neguncav nexweşî li Tirkiyê rojbiroj pêşda diçe û hejmara mirîyan jibo tendirustî û dahatuya civakê xetereke mezin pêktîne.

Muqabilê vê rewşa hanê, Tirkiye li derve û hundir siyaseteke li ser şer, pevçûn û kolonyalist dimeşîne. Di êrişên Tirkiyê yên li ser Herêma Kurdistanê da kesên sivil dimirin û bi dehhezaran kes ji ciyên xwe koçber dibin. Desthilatdarên Tirkiyê li Behra Spî, Libya, Ege û Qafkasan'da bi siyaseteke dagirker û metirsîdar dixwazin serweriya xwe bidomînin.

Li Tirkiyê rojeveke din jî CHP û mînaqeseyên pê ve girêdayî ne.

Nivîskarên me Mesud Tek, Mecit Durmuş û Neval Çelik di gotarên xwe da li ser pîrsa Kurd, guhartinên CHPê û helwesta wî ya derbarê pîrsa Kurd hûr dibin.

Di vê hejmara Dengê da herwisa nivîsa Seîd Veroj a li ser Cemilpaşazadeyan, nivîsa Kovan Amedi derbarê 75 saliya PDKÎê û a Umit Tektaş a li ser tarza rêvebirina siyasatê cî digrin.

Wek Kovara Dengê me bi sê kesên pispor ra hevpeyvînan çêkir. A ewil bi Mesut Yeğen ra, li ser siyaseta Tirkiyê a derbarê pîrsa Kurd da guhartina jeopolitik, a diduyan bir Necdet İpekyüz ra li ser şewba coronayê û encamên wî û a sîsiyan jî Ekrem Önen ra li ser hewlên yekîtîya hêzên Kurd li Rojava. Em hêvîdarên hûn ê van hersê hevpeyvînan jî bi baldarî bixwînin.

Her wisa li ser navê Kovara Dengê Birêz Mazhar Kara bi hunermend Mehmet Atli ra li ser albûma wî ya nû, xebatê wî yên hûnerî û hest û ramanên wî hevpeyvînek çêkir.

Wekî din nivîsa M. Bayrak a li ser Qonaxa Sevrê û diplomatê Kurd Şerif Paşa, gotarekî Kawa Berzencî û beşek ji rêzenivîsa Munzur Çem jî di vê hejmarê da cî digrin.

Em hêvî dikin dema bixwînin hûn ê bici-bînin.

Merhaba

Çok değişik konuları kapsayan yeni bir sayı ile yeniden birlikteyiz.

Coronaviüsü salgınının ölümcül etkileri artarak devam ediyor. Dünya'da salgından dolayı ölenlerin sayısı daha şimdiden bir milyona ulaşmış durumdadır. Türkiye'de, iktidarın izlediği günöbirlik ve tutarsız politikadan dolayı hastalığın bulaşma hızı ve ölümlerdeki artış toplumun sağlığı ve geleceği için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Buna karşı Türkiye içerde ve dışarda gerilim ve çatışmayı esas alan bir çizgide maceracı bir yaklaşım sürdürmektedir. Güney Kürdistan'da Türk ordusunun gerçekleştirdiği operasyonlarda siviller yaşamını yitiriyor, on binlerce insanın yaşadığı yerleşim yerlerini vîraneye dönüştürüyor. Türkiye'yi yönetenler Doğu Akdeniz, Libya, Ege ve Kafkaslar olmak üzere dış politikada izledikleri çatışmacı ve yayılmacı politikalarla iktidarlarını sürdürmeye çalışıyor

Türkiye'de önemli gündem maddelerinden birisi de CHP'deki gelişmeler oluşturmaktadır.

Yazarlarımızdan Mesud Tek, Neval Çelik ve Mecit Durmuş bu sayıdaki yazılarında ağırlıklı olarak Kürt sorununa, CHP'nin Kürt politikalarına ve Kürt siyasatının CHP'ye nasıl bakması gerektiğine yer verdiler.

Bu sayıda ayrıca Said Veroj'un Cemilpaşazadeler ailesine ilişkin makalesini, Kovan Amedi'nin IKDP'nin 75 yıl kuruluşuna ilişkin değerlendirmesini, Ümit Tektaş'ın siyasî alanı genişletmeye ilişkin yazısını okuyacaksınız.

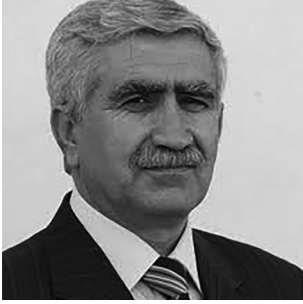
Deng'in bu sayısında üç konunun uzmanıyla röportajlar gerçekleştirdik. Mesut Yeğen'le Türkiye'nin Kürt meselesine yaklaşımındaki değişimi, Necdet İpekyüz'le coronavirüsün etkilerini ve alınması gereken tedbirleri, Ekrem Önen'le Suriye'de Kürtlerin birlik çabalarını konuştuğumuz söyleşileri ilgiyle okuyacağınızı düşünüyoruz.

Bu arada Deng adına Sayın Mazhar Kara'nın, sanatçı Mehmet Atli ile son albümü Morî Mircan ve müzik çalışmaları hakkında bir röportaj gerçekleştirdiğini hatırlatalım.

Son olarak bu sayıda Mehmet Bayrak'ın Sevr sürecinde Şerif Paşa'nın misyonunu anlattığı yazısı ile Kawa Berzencî'nin "Cinsiyetçiliğe, ataerkilizme ve kolonyalizme karşı kadın-erkek eşitliğini savunmak" başlıklı çalışmasının yanı sıra Munzur Çem'in geçen sayılardan devam eden araştırmasını bulacaksınız.

Okuyunca beğeneceğinizi umuyoruz.

Kötü ile daha kötü arasında kalmamak için

Mesud TEK

Mesud TEK

Kovara DENG

Türkiye’de Kürdlerin önemli bir bölümü, çok partili sisteme geçildikten sonra yapılan seçimlerde tercihlerini CHP’nin karşısında yer alan partilerden yana kullandılar.

Kürdlerin ağırlıkla, sırasıyla Demokrat Parti, Adalet Partisi, ANAP ve AK Parti’den yana oy kullanmalarının kuşkusuz birçok ekonomik ve toplumsal nedenleri var.

Kanımcıca bu konuda temel neden CHP karşıtı olmaktır. Çünkü CHP yeni Türkiye’nin kurucu ideolojisi Kemalizm’in cisimleştiği partidir; daha da ötesi Kemalizm’in ta kendisidir. Kemalizm ise Kürdlerin nezdinde ulusal baskı ve zulümdür. Asimilasyondur, sürgün ve katliamlardır. Şark Islahat Planı ve bu plan uyarınca çıkartılan Mecburi İskan Yasalarıdır. Zilan Deresi’dir, Laç Deresi’dir, Şeyh Said ve arkadaşlarının idam edildikleri Dağkapı Meydanı’dır. Bu nedenle Kürdler, seçimlerde ağırlıkla devletin kendisi olarak gördükleri CHP’nin karşısında olan partilere oy verdiler. Denize düşenin yılanın büyüklüğüne-küçüklüğüne, zehirli olup olmamasına bakmaksızın ona sarılması gibi, Kürdler de niteliğinden bağımsız olarak CHP’nin karşıındaki partiyi desteklediler.

Pedal çevirmeyi durdurursan düşersin

Elhak, Kürdlerin de desteği ile iktidara gelen partiler iktidarlarının ilk günlerinde bazı yüzeysel değişiklikler yaptılar. Örneğin jandarma ve komando zulmünde belli bir azalma yaşandı. Ama bu partiler tekçi sistemin birer unsuru oldukları ve sistemin özüne dokunmadıkları için Kürd sorununu çözemediler, çözemezler.

AK Parti iktidarında olduğu gibi Kürd sorunu ve demokratikleşme konusunda önemli adımlar atıldı. Ama atılan adımlara bizzat AKP’nin içinden, “yurdum insanları” ve devletin derinliklerinden gelen direnç ve AKP’nin sözkonusu dirençleri aşacak iradeyi göstermemesi nedeniyle reformlar bir noktadan sonra durdu ve geriye dönüş başladı.

Son yıllarda AK Parti Genel Başkanı R. T. Erdoğan, “benim sorunum” dediği Kürd sorununda attığı ileri adımlardan birer-birer geri döndü; dönüyor.

Sadece Kuzey’de değil, Batı ve Güney Kürdistan’da da işgalci bir politika uygulanıyor, Kürdlerin kazanımlarına saldırıyor, ortadan kaldırmak için her yola başvuruyor.

Siyasette temel kuraldır. Değiştirmek istediğini değiştiremezsen, değişim doğrultusunda kararlı bir irade ortaya koyamazsan, o seni değiştirir. AK Parti de değiştirmek vaa-diyle geldiği devletin değişmesi için kararlı bir duruş sergileyemediği, “İslam-Türk” sentezinin önemli bir parçası olduğu için, aslına rücu ederek tekçi devletin asli unsuru haline geldi; kendisi bizzat devletleşti.

AKP iktidarı demokrasi ve değişim konusunda da geri vitese taktı. Başkanlık Sistemi'nin devam etmesi için Türkçü MHP'ye ihtiyaç duyar hale gelen Erdoğan, bir dönem çıkartmakla övündüğü “milli Görüş gömleğini” giyerek, AB üyeliği için de olsa yaptığı reformlardan adım-adım geri dönüyor; gerçek yüzünü ve niyetini ortaya koyuyor.

Sultanlığa özenen Erdoğan, başkanlık sistemi ve Cumhuriyet İttifakı sayesinde Sultan olmasa da sultanların kullandığı yetkilere sahip oldu. Parlamenti işlevsiz hale getirdi, yargıyı tam egemenliği altına aldı, devletin tüm kurum ve olanaklarını kullanarak tek adam diktatörlüğünü sağlamlaştırdı, ülkeyi çıkarttığı kararnamelerle yönetmeye başladı.

Kürd sorunu ve demokrasi konusunda aslına rücu eden AK Parti iktidarı dışta da saldırgan ve yayılcı bir politika yürütüyor. Osmanlı'nın kaybettiği topraklar nedeniyle hayıflanıyor. Avrupa ve Balkanlarda kaybedilen topraklar olmazsa da Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Kafkaslarda kaybedilen yerleri yeniden ele geçirmek istiyor. Bu amaçla Ermeni, Yahudi ve tarihi Arap düşmanlığını hortlatıyor.

İşsizlik, yolsuzluk, yoksulluk, yasaklar ve ekonomik kriz nedeniyle homurdanmaya başlayan halk yığınlarının dikkatini başka yerlere çekmek için elinden ne geliyorsa yapıyor.

Akdeniz'de de yayılcı bir politika uygulayan ve bu amaçla da başta Yunanistan ve Mısır olmak üzere Akdeniz ülkeleriyle gerginlik yaşayan AK Parti hükümeti, sorun yaşadığı ülkeleri açıktan tehdit ediyor, şantaj

Değiştirmek istediğini değiştiremezsen, değişim doğrultusunda kararlı bir irade ortaya koyamazsan, o seni değiştirir.

yapıyor. Kürd düşmanlığı siyasal iktidarı kesmemiş olacak ki şimdi de Rum ve Yunan düşmanlığını körüklüyor.

Bardağı taşıran son damla

Bu ve benzeri gelişmelerin yaşandığı dönemde, Türkiye'de erken seçim tartışmaları başladı. Seçimlerin zamanında yapılmaya çağrı görüşü giderek ağırlık kazanıyor. Buna bağlı olarak Kürdlerin tavrının ne olacağı da konuşuluyor. Kürdler adına ahkam kesenlerin ise bini bir para.

Can yakıcı soru şu: Kürdler daha önce olduğu gibi, CHP karşısındaki partiyi mi destekleyecekler? Yoksa başka bir yol mu tutturtacaklar?

Kürdler eski Kürdler, kendisi dışında yazılan senaryonun basit figüranı değiller. Türkiye'de, özgürlükleri ve ulusal hakları için verdikleri kararları mücadeleleri, fedakârlıkları ve katlandıkları meşakkat nedeniyle siyasette artık bir nesne değil, geçen yıl yapılan belediye seçimlerinde yaşananların gösterdiği gibi önemli bir öznedirler.

Kürdler, daha önce olduğu gibi devlet ile özdeşleştirdikleri CHP karşısında olanları desteklemek zorunda olmadıkları gibi, hiçbir güce vefa borçları da yoktur. Onların bir parçası olmak, onların çaldıkları makam uyarınca oynamak zorunda değiller.

Kuşkusuz Kürd özgürlük hareketi demokrasi ve değişim mücadelesinin önemli bir parçasıdır. Bu nedenle AK Parti iktidarının anti demokratik uygulamalarına karşı mücadele etmek, başta gelen görevlerimiz arasında bulunmaktadır.

Ama bazılarının iddiası ve beklentilerinin aksine Kürdler, diğer bir deyişle Kürdistan

Ama bazılarının iddiası ve beklentilerinin aksine Kürdler, diğer bir deyişle Kürdistan özgürlük hareketi tek başına Türkiye'deki siyasal yapıyı değiştiremez, demokrasiyi getiremez, istese de bunları yapamaz. Bu, bir gerçektir. Bununla birlikte Kürdlerin tavrı sonuç belirleyici olabilmektedir, belediye seçimlerinde olduğu gibi...

özgürlük hareketi tek başına Türkiye'deki siyasal yapıyı değiştiremez, demokrasiyi getiremez, istese de bunları yapamaz. Bu, bir gerçektir. Bununla birlikte Kürdlerin tavrı sonuç belirleyici olabilmektedir, belediye seçimlerinde olduğu gibi...

Son belediye seçimlerinde Ankara, İstanbul, Adana, Antalya, Mersin gibi metropollerde CHP ve Millet İttifakı adaylarının kazanmasına Kürdler büyük katkı sundular. Seçimi AK Parti adaylarına kaybettiren elbette sadece Kürdler değildi. Ama Kürd oyları dolan bardağı taşıran son damla oldu.

Özcesi, gelişmelerin gösterdiği gibi, Kürdistan özgürlük hareketi, Türkiye'deki demokrasi mücadelesinde oyun kurucu değildi ve öyle olmamalıdır.

Bununla birlikte Kürd özgürlük hareketi sonucu belirleyen son servis atışıdır, hangi yana yatarsa o yana kazandıran bir güçtür. Ve Kürdlerin bu özelliğini çıkarlarımız için kullanmamız ana sütü kadar helâldir.

Kürdistan özgürlük hareketi artık kendisi dışında yazılan senaryolara uygun oynamak zorunda değil. Kürdler bugün kendi senaryolarını kendileri yazacak durumdadır. CHP karşıındaki yapıları desteklemek zorunda olmadığımız gibi, diğer bazılarını can simidi olmayız.

Bir başka ifadeyle, Kürdler artık kötü ile daha kötü arasında az kötüyü seçme noktasını çoktan geçtiler. Ama "kötü gitsin ama ya

sonrası sorusu" da önümüzde duruyor. Bu soruya verilecek cevap ise kısa dönemde geleceğimizi belirleyecektir.

"Ya sonrası dememek" için

Türkiye'de, Kürdistan özgürlük hareketi ile demokrasi mücadelesi arasındaki ilişki hep tartışma konusu oldu. Ama bir türlü birliği sağlanamadı. Önümüzdeki süreçte bunu sağlamak bizim elimizde.

Yurtsever güçler arasında en geniş işbirliğini sağlamak, sadece ulusal demokratik mücadelenin başarısının temel şartı olmasının yanı sıra, demokrasi güçleriyle işbirliğine de yardımcı olacaktır. Bugün ulusal ve bölgesel şartlar bu amacı gerçekleştirmek için daha uygundur.

Bölgemizde, Kürdlerin kaderini yakından ilgilenen sıcak gelişmeler yaşanıyor.

Emperyalistlerin, Ortadoğu'da bencil çıkarlarını korumak amacıyla çizdikleri siyasi ve coğrafi haritanın, bölgede yaşanan kanlı çatışmaların temel nedeni olduğu, bölgede huzur ve güvenin sağlanması için halkların iradesine rağmen çizilen sınırların değişmesi gerektiği fikri giderek güçleniyor.

Kürdistan özgürlük hareketlerinin, demokrasi ve plüralizm gibi çağdaş değerleri içselleştirmesi ve bölgede IŞİD'e karşı yürütülen ortak mücadelenin önemli ve vazgeçilmez bir unsuru olması da uluslararası arenada Kürdlerin imajını olumlu yönde etkiliyor.

Suriye'de artık Kürdleri kapsamayan bir çözümün çözümsüzlük olduğu gerçeği giderek bilince çıkıyor. Irak'ta ise Güney Kürdistan'ın desteği olmadan hükümet kurulamıyor, bu desteği alamayan hükümetler başarılı olamıyorlar.

Dünya, iş ve tavır birliğini sağlayan Doğu Kürdistan'daki yurtsever güçlerin, Kürdlerin İslam Cumhuriyeti'nin en kararlı ve istikrarlı muhalifleri olduğunu giderek daha fazla anlıyor.

Türkiye’de ise Kürdistan ulusal demokratik mücadelesinin desteğini almayan, almayan siyasal ve toplumsal değişim projelerinin başarı şansı yok.

Bir kez daha açığa çıktı ki, Kürd sorunu çözülmeyen bölgeye barışın gelmesi, huzur ve güvenin sağlanması mümkün değil. Ve bu gerçek uluslararası kamuoyu tarafından kabul görüyor, dünya ve bölge politikasına yön veren güçler tarafından da dile getiriliyor.

Ve bu durum Kürdistan ulusal demokratik hareketine önemli fırsatlar sunuyor. Bu fırsatların kazanıma çevrilmesi ise bize, Kürdistanlı yurtsever ve demokratik örgütlere bağlıdır. Kürdistanlı yurtsever örgütler, var olan şartlara uygun, ulusal temelde çok sesli, çok renkli bir birlik oluştururlarsa fırsatları kazanma çevirebilirler.

Bu nedenle Kuzey Kürdistan’da geniş temelli bir birlik oluşturmak bir zorunluluk olmasının yanısıra tarihi bir görev olarak yurtsever parti ve siyasal yapıların, aydınlar ve bağımsız şahsiyetlerin önünde duruyor.

Kürd parti ve yapılarının ulusal demokratik değerler temelinde oluşturacakları çok renkli ve çok sesli bir işbirliği, sadece ulusal demokratik haklarımızı elde etmek mücadelesinde güçlü bir silah olmaz. Aynı zamanda birleşik bir Kürd muhalefeti, demokrasi mücadelesine olan katkısını da büyütür.

Böylesi bir işbirliği Kürdleri CHP veya AK Parti karşısındaki güçleri desteklemeye mahkûm olmaktan çıkarır. Çünkü birliğini gerçekleştiren Kürdler, iyi ve kötü arasından birisini değil, ortaklaşa sundukları talepleri kabul edenleri seçerler.

Türkiye'nin hedefi Kürtleri bağımsızlıktan uzak tutmak

Prof. Dr. Mesut YEĞEN

Prof. Dr. Mesut YEĞEN

Kovara DENG

*Türkiye, son yıllarda sadece içerde değil, Kürdistan'ın dört parçasında Kürtlere karşı yoğun bir şiddet ve saldırgan politika izliyor. Türkiye bölgesel ve küresel güç dengelerindeki kararsızlık ve boşluklardan yararlanarak bölgede emperyal ve yayılcı bir siyaset hayata geçirmeye çalışıyor. Doğu Akdeniz'den Libya'ya kadar uzanan müdahale girişimleri Türkiye'nin söz konusu dış siyasetinin somut işaretleri... Türkiye'nin özeld Kürt meselesi, genel olarak da bölgesel konularda izlemekte olduğu yeni politik perspektifi, söz konusu siyasetin Kürt meselesinin Türkiye ve bölgesel düzeydeki çözümüne etkilerini, bu konuları yakında izleyen Prof. Mesut Yeğen ile konuştuk. Aşağıda sorduğumuz soruları ve Sayın Yeğen'in konuya ilişkin kapsamlı açıklamalarını bulacaksınız. **Deng***

Son dönemde yayınlanan bir makalenizde Türkiye'de devletin 2011-2015'ten bu yana Kürt meselesine artık bir jeopolitik mesele olarak yaklaştığını söylüyorsunuz, bununla tam olarak ne ifade etmek istediğinizi açıklayabilir misiniz? Türkiye bu meseleye daha önce nasıl yaklaşıyordu, söz konusu tarihlerden önce Türkiye'nin Kürt meselesine ilişkin jeopolitik bir perspektifi yok mu?

Şunu söylemek istiyorum: Türkiye'nin Kürt meselesi siyasetinde 2015'le birlikte bir önemli değişim yaşandı ve bu değişim etno-politikadan jeopolitikaya geçiş şeklinde kavramlaştırılabilir. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu günden yakın zamana kadar Kürtleri esas olarak asimilasyon, ara sıra da tanımaya dayalı siyasetlerle milletten kılmaya çalıştı malum. İşte bu duruma, Kürt meselesiyle Kürtleri Türkleştirerek ya da Kürtlüklerini tanıyarak uğraşmaya etnopolitika diyebiliriz. Buna mukabil, Türkiye 2015'ten beridir Kürt meselesiyle meselenin Türkiye haricindeki kısımlarına, Suriye'ye ve Irak'a odaklanarak ve Suriye Kürtlerinin yaşadığı Afrin gibi yerleri doğrudan yönetmek gibi daha önce kullanmadığı araçlarla ve belli bir bölgesel siyaset perspektifi içerisinde meşgul oluyor. Kürt meselesiyle, meselenin Türkiye haricindeki kısımlarına odaklanarak, yeni araçlarla ve bölgesel bir perspektif dairesinde meşgul olmaya da Kürt meselesinde jeopolitikanın öne çıkması demeyi öneriyorum.

Öte yandan, sözünü ettiğim değişim 2015'te başlamış görünmekle birlikte Kürt meselesinde jeopolitikanın kökleri elbette bu tarihin öncesinde bulunabilir. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu ilk günden bugüne

Kürt meselesinin Türkiye harici kısımlarıyla da ilgilendi, oradaki gelişmeleri de kontrol etmeye çalıştı. Bu itibarla, Türkiye Kürt meselesinin Türkiye harici kısımlarıyla da hep ilgilendi, buraları menziline tuttu. Dahası uzak geçmişte de daha yakın zamanlarda da, mesela 1984 sonrasında da İran ve Irak topraklarına sızarak Kürt meselesiyle meşgul oldu Türkiye, bunlar malum.

Ancak, 2015’le birlikte değişen önemli şeyler var: 1. Türkiye açısından Kürt meselesinin Türkiye harici kısımları Türkiye’deki kısmından daha fazla odakta, 2. Türkiye, meselenin Türkiye harici kısımlarıyla öncesinde olduğu gibi buralarda egemen olan devletlerle bir anlaşma çerçevesinde değil, bu devletlerle anlaşmadan ve egemenlikle ilgili işlevlerini ikame ederek ilgileniyor ve 3. Türkiye 2015’ten beridir 1989’a kadar kesinkes bağlı kaldığı Batı ve NATO’yla uyumlu bölgesel perspektifinden başka bir perspektife sahip ve Kürt meselesinin her yerdeki izdüşümüyle bu perspektifin icaplarına göre ilgileniyor. Bu itibarla, evet jeopolitik bir perspektifin kökleri 2015 öncesinde var ama 2015’le birlikte yaşanan önemli farklılaşmalar var. Bu farklılaşmadan dolayıdır ki Türkiye’nin Kürt meselesi siyasetinde etnopolitikadan jeopolitikaya şeklinde kavramlaştırılabilir bir değişim olduğunu söylüyorum.

Türkiye’yi Kürt meselesinde jeopolitik bir yaklaşım izlemeye iten bölgesel konjonktür hakkında ne dersiniz? Başka bir ifade Türkiye, küresel ve bölgesel hangi boşluk ve imkanlardan hareketle -Kürt meselesinde jeopolitika odaklı bir noktaya gelmesinde de etkili olan- agresif ve yayılcı bir dış politikaya yönelmeye başladı?

Bu önemli bir soru çünkü Türkiye’nin Kürt meselesiyle jeopolitik bir perspektifle ilgileniyor olmasının kendisinin tercihleriyle ya da tercih değişiklikleriyle ilgili olmadığına işaret ediyor. Şurası açık: Türkiye Kürt meselesiyle jeopolitik bir mantıkla ilgileniyor, çünkü böyle ilgilenmeye mecbur

hissediyor ve yine Türkiye Kürt meselesiyle jeopolitik bir mantıkla ilgileniyor çünkü böyle ilgilenmeye muktedir, bunu yapabileceği bir bölgesel ortam var. Şunu demek istiyorum: 1991 ve 2003 Körfez savaşlarının akabinde Irak Kürtlerinin statüsünün değişmiş oluşu, 2011 Suriye Savaşıyla birlikte Suriye Kürtlerinin statüsünün değişmeye yüz tutması ve yine ikinci gelişmeye bağlı olarak Türkiye, Irak ve Suriye Kürtleri arasındaki sembolik ve maddi bağların güçlenmesi Türkiye’yi Kürt meselesine bildik etnopolitik perspektifin dışına çıkararak bakmaya mecbur bırakmış durumda. Ama aynı anda, Irak ve Suriye’de devletlerin neredeyse çökmesi, ABD’nin bölgeye kendi askeriyle müdahale etmekten sakınması, Rusya’nın ABD’yi, Körfez ülkelerinin de İran’ı bölgede sınırlandırmak istemeleri, İhvan’ın yükselişi ve çöküşü, bütün bunlar Türkiye için bölgede eskisinden daha nüfuzlu olabilecek bir hareket alanı açtı ve Türkiye de bu hareket alanını enerjik bir biçimde kullanmaya koyulmuş durumda. Bu da şu demek: Türkiye Kürt meselesine ve bölgeye jeopolitik bir perspektiften bakma kudret ve yeteneğine kavuşmuş durumda. Dolayısıyla, bir yandan Kürt meselesinin bölgeselleşmesi, diğer yanda da bölgenin içine düştüğü vakum, her ikisi birden bugün sözünü ettiğim jeopolitik perspektifi teşvik etti ve mümkün kıldı.

Türkiye’nin Kürt meselesine jeopolitik perspektiften yaklaşıyor olmaya başlaması pratikte nasıl tezahür ediyor, Türkiye’nin son dönemde Suriye ve Irak’taki Kürt güçlerine karşı artan askeri ve siyasi müdahalelerini devletin benimsediği söz konusu jeopolitik perspektifle birlikte değerlendirmek mümkün mü?

Tabii ki. Pratikte şu oluyor: Türkiye Irak ve Suriye’nin Kürtlerle meskun bir kısım yerinde Irak ve Suriye devletlerini ikame ediyor. Bu iki devletin egemenlik işlevlerinin bir kısmını ifa ediyor. Türkiye’nin Irak’taki askeri ve istihbari varlığı süreklileşmiş durumda malum. İktisadi olarak bu bölgede za-

ten etkin. Suriye’de ise daha fazlasını yapıp, Afrin’i doğrudan yönetiyor. Türkiye devleti sadece askeri olarak değil idari olarak, iktisadi ve kültürel olarak Suriye’ye ve biraz da Irak’a taşmış durumda. Malum Türk Lirasının geçerli olduğu, Türk okullarının, polislerinin, kaymakamlarının olduğu bir alan var artık Suriye’nin bir kısmında. Dolayısıyla, Türkiye’nin Irak ve Suriye’de Kürtlere karşı yaptığı epey yeni şey var ve bunlar da sözünü ettiğim jeopolitik perspektifin sonucu ya da bu perspektif uyarınca takip edilen jeopolitikanın bir parçası.

Türkiye, son yıllarda genelde dış politikada, özel olarak da Kürt meselesinde saldırgan ve şiddet odaklı bir politika izliyor. Dahası Türkiye Kürt karşıtı dörtlü koalisyon içinde (Türkiye, İran, Irak ve Suriye) öncü bir misyon üstlenmiş durumda. Türkiye’nin söz konusu üstlendiği misyon ve jeopolitika eksenli yaklaşımının bölgesel düzeyde Kürt meselesinin çözümüne etkisi hakkındaki görüşlerinizi alabilir miyiz?

Türkiye bugün takip ettiği jeopolitik hattı büyütmek, geliştirmek isterse, mesele çözülmek bir yana giderek daha çok uluslararasılaşmış, çözümsüz hale gelir. Ama doğrusu, bana öyle geliyor ki, Türkiye bugün Irak ve Suriye’de yapabildiklerini yapabiliyor olmaktan memnun olsa gerek ve bundan daha fazlasının peşine düşeceğini çok sanmıyorum. Böyle düşünüyorum, çünkü Türkiye hem Suriye’de hem de Irak’ta yapabileceklerini aşağı yukarı yapmış görünüyor. Irak’ta bugünkünden daha fazla etkili olmasından başta KBY olmak üzere, Bağdat ve ABD ve hatta bir nebze İran dahi memnun olmaya cağa benziyor. Suriye’de ise hem ABD hem de Rusya’ya karşı alınabilecekler alınmış görünüyor Türkiye açısından. Suriye’de bugünkünden daha fazla hareket alanı ancak SDG’nin ABD’yle ilişkisi güçlenir de Rusya için kabul edilemez bir seviyeye ulaşırsa Rusya’nın Kobani gibi yerlerde Türkiye’nin önünü açmasıyla olabilir. Yanılabiliyim ama Türkiye açısından Irak ve Suriye’de bugün-

künden daha fazlasını almak zor görünüyor çünkü hem bölgedeki güç dengeleri buna izin verecek görünmüyor hem de Türkiye aynı anda Libya ve Akdeniz’de elindekinden fazlasının peşinde ve bütün bu işler bir açıdan da finans meselesi olduğundan Türkiye açısından elindekinden daha fazlasına sahip olma süreci artık bir olgunluğa erişmiş görünüyor. Dolayısıyla, Türkiye yakın vadede bugünkü jeopolitik perspektifle elde ettiğini muhafaza etmeye çalışacak ya da bugün elde ettikleri üzerinden pazarlık ederek bölgede kendisinin de kabul edebileceği bir yeni statüko oluşmasını sağlamaya çalışacaktır diye düşünüyorum. Bunun pratik durumdaki karşılığı ne olur dersiniz cevabım şu: 1. Irak’ta Kürtleri bağımsızlıktan uzak tutmak, 2. Suriye’de Kürtlerin kazandıklarının bir kısmını kabul edip, kontrol ettiği coğrafya ve üzerinde nüfuz sahibi olduğu Sünni Araplar vasıtasıyla daha fazlasını elde etmelerini engellemek.

Irak-İran savaşından, daha somut olarak da 1989’dan sonra Kürt karşıtı blokun (Türkiye, İran, Irak ve Suriye) eskisi kadar işlemediği, tersine söz konusu ülkelerin Kürt meselesini birbirlerine karşı zaman zaman kullandığına ilişkin değerlendirmeler var. Soru şu; Türkiye Kürt meselesinde izlemekte olduğu jeopolitik odaklı siyasetinde Kürt karşıtı blok ülkeleriyle ne derece uyumlu, bu konuda koşullar Türkiye’nin lehine mi yoksa aleyhine mi görünüyor?

İran ayrı bir bahis. Türkiye İran ilişkileri bu iki ülkenin kendileri dışındaki aktörlerin yapıp ettiklerine nasıl uyum sağlayacaklarına ya da karşı koyacaklarına bağlı olarak bugünkünden daha iyi de olabilir daha da kötüleşebilir. Ancak, Irak ve Suriye söz konusu olduğundan manzara şu: Bu iki ülkede merkezi iktidarlar hem Türkiye’nin kendi ülkelerinde yaptıklarına karşı koyacak kapasiteden mahrumlar hem de Türkiye’nin yaptıklarından şimdilik çok şikayetçi değiller. Bu iki ülkede uluslararası sistem tarafından tanınan bir statüko oluşmadıkça

bu durumun devam etmesi kaçınılmaz görünüyor. Dolayısıyla, Irak ve Suriye merkezli olarak konuşacak olursak, bu iki ülkede uluslararası dengelerin kaldırabileceği yeni bir statüko oluşana kadar Türkiye'nin eli rahat görünüyor tabii ki mevcuttakinden daha ihtirash bir pozisyona göz dikmezse.

Türkiye'nin yeni siyasi yöneliminin, onun kendi Kürt sorununa yansımaları hakkında ne dersiniz?

Yansımaları birkaç senedir izliyoruz. Süreklileşmiş bir olağanüstü hal. Türkiye Kürt meselesine jeopolitik bir perspektiften bakmaya devam ettikçe, daha doğrusu Türkiye bölgeye dair nüfuzunu arttırmayı esas alan mevcut jeopolitik perspektifini değiştirmedikçe bu durumun değişmesi de çok mümkün görünmüyor. Bu jeopolitik perspektifin değişmesi de ya bölgede işlerin Türkiye'nin aleyhine cereyan etmesiyle ya da içeride iktidar değişikliğiyle mümkün olabilir. Bu ikisi de uzak ihtimaller değil ama Türkiye bugünkü jeopolitik perspektifine sadık kalmaya devam ettikçe Kürt meselesi devlet nazarında bir etnopolitik mesele olmaksızın bir güvenlik meselesi olmaya devam edecektir.

Türkiye'nin son 5-6 yılda dışarıda gerçekleştirdiği askeri ve siyasi operasyonların yüklü bir insani ve iktisadi maliyete yol açtığı açık. Bölge ülkeleri başta olmak üzere, bölgeyle ilgili birçok küresel güçle Türkiye'nin başı dertte olduğu biliniyor. Sizce Türkiye'nin söz konusu emperyal dış politikasının sürdürülebilirliği bakımından durum nedir?

İşler bir başına Türkiye'ye kalsa bu politikanın sürdürülebilir bir tarafı yok elbette. Orta vadede sürdürülebileceğini de düşünmüyorum. Bugün sürdürülebiliyor çünkü Türkiye'nin bölgedeki nüfuzunu arttırarak belli yerlerde ABD'yi, belli yerlerde Rusya'yı belli yerlerde de Körfez ülkelerini sınırlandırıyor olmasından memnun olan ve dolayısıyla bu sınırlandırma işlerinin arkasında duranlar var. Kimisi finansal, kimisi askeri, kimisi diplomatik araçlarla.

Türkiye bu destekler olduğu için şimdiye kadar yapabildiklerini yaptı. Bu destekler hep verilir mi, buna evet demek zor. Ama galiba Türkiye de durumun farkında ve malum ne Suriye'de ne de Libya'da işleri daha fazla zorlamama kararı almış görünüyor. Kısaca şunu söylemek mümkün görünüyor: Türkiye gerek bölgede oluşan güç boşluğundan türeyen hareket alanını kullanarak gerekse de bölgedeki aktörlerin bir diğeriyle olan ilişkilerden yararlanarak nüfuzunu büyütebilme işlerinde bir limite dayanmış görünüyor. Bundan daha fazlasını zorlayabileceğini sanmıyorum Türkiye'nin.

Türkiye'nin izlemekte olduğu jeopolitik eksenli Kürt politikasının, paradoksal bir biçimde dört parça düzeyindeki Kürtleri yakınlaştırdığı, Kürt meselesini dört ülkenin birer iç meselesi bağlamından çıkartarak bir Kürdistan meselesine dönüştürdüğü değerlendirmelerine ne edersiniz? Türkiye'nin jeopolitik mercekli yaklaşımına karşın dört parçada Kürtlerin bütünlüklü jeopolitik bir perspektif oluşturması bakımından tabloyu nasıl buluyorsunuz?

Burada işler diyalektik bir espri etrafında gelişiyor tabii ki. 1989'u takip eden gelişmelere bağlı olarak Kürtlerin eskisinden daha fazla yakınlaşması Türkiye'yi meseleye dair (İran'ın da itiraz etmediği) jeopolitik bir perspektif geliştirmeye zorluyor ama Suriye ve Irak'ın çöktüğü mevcut durumda Kürtlere ev sahipliği eden bu iki ülkenin üzerine uzlaşmış görüldüğü jeopolitika dönüp dört ülkede meskun Kürtleri eskisinden daha fazla yakınlaştırıyor. Süreçlerin bir diğeri etkisinin biraz böyle paradoksal biçimde işlediği açık. Dolayısıyla, evet bugünkü jeopolitik perspektif muhtemelen Kürtleri daha çok yakınlaştıracaktır ama bu sürecin bu biçimde gelişip derinleşmesinin bir bütün olarak Kürtlerin lehine bir durum yaratacağından şüpheliyim. İki temel sebepten ötürü: 1. Türkiye ve İran Suriye ve Irak'tan çok daha güçlü kapasiteye sahip iki devlet,

dolayısıyla bu iki devletin onay vermediği bir durum yaratmak çok zor. 2. Kürdistan ve havalisinde ABD, Rusya, Çin, Körfez, AB gibi çok sayıda çatışan irade var. Bunların hepsinin ortak bir Kürdistan statükosunda buluşmaları mümkün değil.

Türkiye'nin 2015 yılından sonra Kürt meselesinde izlemekte olduğu Kürt politikası ile içerde sistemin otoriterleşmesi arasında yakın bir bağ ve paralellik olduğu açık. Sistemin otoriterleşme süreci ise somut olarak cumhurbaşkanlığı sisteminde hayat bulmuş görünüyor. Bu açıdan Türkiye'de cumhurbaşkanlığı sisteminden geri

dönüş ya da olası bir revizyonun, Kürt meselesinde izlenmekte olan siyasete etkisi hakkında ne dersiniz?

Bir etkisi olması mukadder. Ama doğru sistem değişse ve AKP-MHP bloku iktidarı kaybetse bile oluşacak yeni iktidarın Kürt meselesinde jeopolitik perspektifi tümüyle bir tarafa bırakabileceğini sanmıyorum. Belki yeni bir jeopolitik perspektifin gelişmesine yol verebilir bu türden bir iktidar değişikliği. Bu türden bir iktidar değişikliği durumunda, sadece Türkiye'de değil Irak ve Suriye'de de Kürt meselesinin mevcut sınırlar içerisinde ama Kürtlerin haklarının tanınarak ele alınmasını öneren bir jeopolitik perspektif çıkabilir belki.

Tek çözüm Kürtlüğün değerlerini sahiplenmektir

Neval Sevda ÇELİK

Neval Sevda ÇELİK

Kovara DENG

Türkiye'nin manzarası giderek kötüleşiyor. AKP Hükümeti, son on yıl içinde parti içi politikalarla on yıl öncesinin 'değişim' kadrolarını tasfiye etmeyi başardı. Her kritik dönem ve karar aşamasında çizgisini islamcı Türk milliyetçiliğinden yana koyulaştırdı. Diğer yandan da sınırlarını genişleterek büyüme hedefini sürdürdü. Ciddi bir iddia idi. Ancak bu iddianın hayat bulma şansı kalmamıştır. Kalmadığı için de devlet içeride ve dışarıda zora dayalı uygulamalarını tırmandırmaktadır.

Kısaca izah edecek olursak; AKP'nin kuruluşundan itibaren politikalarının satır aralarında Osmanlıcı zihniyet okunuyordu. Ortadoğu halklarının tamamına 'biz sizin iktidarlarınıza alternatif bir iktidarız ve hamiliğe hazırız' mesajı verdi. İçerde de buna uygun davrandı. Bütünlüklü bir politikaydı, iktidarlar nezdinde olmasa da halklar nezdinde belli çerçevede karşılık buluyordu. Ne var ki; içerde -esas olarak Kürt sorunu konusunda- geri adım atmaya başlaması, buna uygun restorasyon ve daralma dışarıya dönük imajı da zorladı. Artık kültürel ve sosyal etkiye bulunma şansı kalmadı. Çünkü içerdeki uygulamalar dışarı yenilikçi, demokrat bir yüzü değil; Osmanlı'nın tarihindeki uygula-

maları hatırlatıyordu. Bu durumda iktidar ya iddiasından vazgeçecek ya da zora dayalı uygulamaları egemen kılacaktı. İddiasından vazgeçemezdi çünkü Türkiye toplum ve siyasetine sirayet etmiş statüko, AKP iktidarının önceki iktidarlar gibi düşüşüne izin veremeyecekti. Bu halâ geçerlidir. AKP, Türkiye Cumhuriyeti gerçeğiyle kan uyuşmazlığı yaşayan bir iktidardır. Bundan dolayıdır ki, tek adamlık da dahil olmak üzere, iktidarı ayakta tutmak için her yol mubah görülerek saldırgan, baskıcı, otoriter politika izliyor. Bıçak sırtındaki bir insanın yapacağını yapıyor.

Bunun sonucu giderek yalnızlaşmadır. İçerde samimi kadro bırakmaz, dışarıda ise tutarlı politik ittifak bırakmaz. İçerde çürüme başlatır, dışarıda değer kaybı yaratır. İçeride boşluklar, dışarıda yük çoğalır. Tüm bunların toplamında denilebilir ki; iktidar giderek batağa batıyor. Ortadoğu'da batağa dönüşmüş ülkeler var ve onların onlarca yıllık iktidarları... Bu bir olasılıktır. Ancak Türkiye ve Dünya gerçeğinde, bu olasılığın gücü tartışmalıdır. Diğer yandan son yıllarda; Mısır'dan başlamak üzere, NATO, son olarak Doğu Akdeniz politikaları ve Suriye'deki dayatmacı işgal harekâtıyla, Güney Kürdistan sınırlarındaki hakimiyet ve işgal operasyon-

ları onu uluslararası siyasette çban haline getirmiştir. Varlığını bu şekilde sürdürmeye devam etmesi durumunda, artık istenmeyen bir güç olarak uluslararası siyaset mekanizmalarında gündem haline gelebilir. Ekonominin başaşağı gidişi bu koşullarla önlenemez. Halk ciddi olarak zorlanıyor ve dünyada yaşanan genel krizle birleştiğinde bunalım ortamı derinleşiyor. Sosyal yansımalarını toplumda şiddet oranındaki artışta görebiliyoruz. Siyasal yansımaları ise muhalefetteki hareketten anlaşılabilir. Var olan muhalif partilerin yanında yeni oluşan partilerin ittifak ve taban arayışı konuları gündemde daha fazla yer buluyor.

Bizim açımızdan önemli olan konu, Kürtlerin kendisini bu gündemde nasıl değerlendirdiği ile Kürtlerin nasıl değerlendirildiğidir. Geçen 31 Mart 2019 yerel seçim sonuçları Türkiye siyaseti açısından önemli oldu. Sonuçlar seçimlerin ardından oldukça değerlendirildi. En bariz veri; CHP'nin kazandığı büyükşehirlerin hemen hepsinde Kürt oylarının belirleyici rol oynadığı idi. Gerçek buydu. Seçim öncesi HDP tabanının yönü CHP'ye çevrilmiş ve oylar CHP'ye kaydırılmıştı. Böyle olmasaydı, sonuçların farklı olacağı açıktır.

Siyasette gizli ve açık ittifaklar yapılabilir. Bu anlaşılır bir durumdur. Ancak Kuzey Kürdistan'ın genelinde -özellikle genç kesimde- CHP'ye bakışın değiştiğini görmek mümkün. Burada şunu da belirtmek gerekiyor ki; mesele özel olarak CHP meselesi değildir. Özü itibarıyla AKP, CHP, MHP ya da Kürt sorununa ulusal haklar penceresinden yaklaşmayan her oluşum bizim için aynı kefededir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde Kürt sorununa, ulus sorunu olarak yaklaşacak bir parti yoktur. Seçim dönemlerinde öne çıkarılan Kürt kartı sadece demagojik söylemlerle oy kotarma çabasıdır. Bugün öne çıkan hiçbir parti programı Kürtler için çözümleyici somut bir madde içermiyor. Propaganda çalışmalarını sırasında, genel bir söylem içerisinde 'dil özgürlüğü' ifadesi kullanılsa da, yarın Kürtlerin arkasında durabileceği

herhangi bir veri sunulmuyor. 'Malazgirt'te, Kore'de birlikte savaştık', 'kardeşiz' argümanlarını aşan hiçbir içerik yoktur. Oysa unutmamak gerekir ki; 31 Mart seçimleri ardından CHP tüm gücüyle kazanımı üzerindeki Kürt damgasını silmeye uğraştı. Ekrem İmamoğlu, Diyarbakır belediyesine yeni bir Mustafa Kemal tablosu hediye etti. Bu kadardı ve bu kadar kalır.

O halde neden birçok gencimiz, bu siyasi figürlere sempati duyarak partilerini sahipleniyor? Birincisi Kuzey Kürdistan'da 'sol gelenek'e ait değerler gençlere ayrıcalık olarak lanse ediliyor. Bu yönlendirmede PKK ve çevresinin büyük payı vardır. Kürtlerin tek hedefi vardır; kimlik, dil, tarih gibi ulus olmanın kaynaklı haklarını elde etmek. Siyaseti ve her türlü eylemi bunun için yaparlar. Ancak Kürt Halkı öyle bir atmosfere sürüklendi ki; Türkiye'nin demokratikleşmesi hedefine bağlandı. İktidar düşmandır algısı derinleştirildi. İktidarın Kürtlüğe düşmanlık yaptığı, Kürde dair ne varsa ortadan kaldırmaya çalıştığı doğrudur. Buna rağmen Kürtlerin 'düşman iktidardır' noktasından yola çıkması, mücadeleyi saptırır. Hatta daraltır ve tuzağa düşürür. Bundan hareketle yapılan her siyaset birilerinin çuvalına un taşır. Kürtler, kendilerini kullanım aracı haline getirirler ki ortaya çıkan durum da bu olmuştur.

Oysa Kürt sorunu ulusal bir sorundur. Bu sorun asgari düzeyde anayasaya dayalı olarak çözüm bulabilir. Türkiye'yi buna zorlamak için mümkünse ittifaklar yapılabilir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Türkiye'de anayasal çözüme yaklaşan hiçbir parti yoktur. O halde Kürt halkının uluslararası konjonktürü de göz önünde bulundurarak, potansiyel hale gelmesi gerekir. Kuzey Kürdistan'da kitle uzun yıllar boyunca PKK'nin arkasından yürüdü. PKK'ye can verdi, kan verdi. PKK'nin çizgi değiştirerek, Kürt sorununu demokrasi sorununa indirgemesi, Kürdistan meselesini ise yok sayması halkta kırılma ve kafa karışıklığın yol açtı. Bununla birlikte attığı politik ve askeri adımların amacındaki muğlaklık, halkta yılgınlığa neden oldu.

İnsanlarımız, yaşam koşulları içinde varlıklarını koruma kaygısı içine girdi. Çünkü artık fedakârlık gerektirecek bir amaç kalmamıştı. PKK, Kürtlerin elinden amaçlarını aldı. Oysa o amacın sahibi PKK değildi. PKK sadece amaca öncülük yapacağına güvencesini vermişti. PKK yoldan çıkmış olabilir. Bu ne yolun sonudur ne de amaçsızlığı ortaya çıkarmalıdır. Tam tersine; dünya Kürdistan gerçeğine ilk kez bu kadar açık hale gelmiştir. Kuzey, tam da şimdi kendini toparlamalıyken; Türkiyelileşme, ortak vatan gibi söylemlerin ardçısı olmamalıdır. Yapılması gereken, hiçbir parti için değil, Kürtlüğün çıkarları için değerler etrafında buluşmak ve bunları sahiplenmektir. Dilini, tarihini, kültürünü sahiplenmektir. Kürdistan'a doğru – her parçada – atılan adımlara sahiplenmektir. Kürt sorunu partiler üstü bir sorundur. Herhangi bir parti Kürtlerin desteğini istiyorsa, Kürtler için atılacak somut adımların garantisini vermek zorundadır. Örneğin CHP, Kürtlerden destek mi istiyor; Türkiye kamuoyuna Kürtlerin anadil hakkının anayasal güvence altına alınacağını deklare etmelidir. Bunun

kişiler adına değil resmi olarak parti tarafından yapılması gerekir. AKP istiyorsa, bunu yapmalıdır. Yapılmıyorsa, tek bir Kürdün kılmını kıpırdatması dahi anlamsızdır. Yıllardır tekrarlandığı gibi Kürtlerin Kürtlüğe hiçbir değer katmayan bir partinin payandası olmasının anlamı yoktur.

Türkiye, Irak, İran, Suriye çok zayıf durumda. İsrail ile Arap ülkeleri arasındaki sorunlar çözülüyor. ABD ve Avrupa ülkelerinin sonraki dönem Kürt politikalarının daha net ve pozitif yönde seyretmesi imkânı fazla. Bundan daha önemlisi, Güney Kürdistan Federasyonu kendisi için en büyük tehlike olan parçalanma riskini büyük oranda bertaraf etti. Güneybatı Kürdistan'da tüm provokasyonlara rağmen birlik çalışmaları devam ediyor. Kuzey Kürdistan'da halkın ve siyasi aktörlerin yola çıkması gereken zemin budur. Kürtler gücünün farkında olmalıdır. Toparlanmalı ve değerleri etrafında birleşmelidir. Aynı şekilde Kürdistanı tüm partiler de... Tarih boyunca bizi zayıf düşüren herşeyi tersine çevirmeliyiz.

İktidar krizleri yönetmeye değil fırsata çevirmeye çalışıyor

Dr. Necdet İPEKYÜZ

Dr. Necdet İPEKYÜZ

Kovara DENG

Coronavirüs salgını can almaya devam ediyor. Son dönemde Türkiye’de salgından dolayı bulaş ve ölüm sayısı hızla artıyor. İktidar ise kendi önceliklerini esas alarak toplumun sağlığını bir yana bırakmış durumda. Bu konuyu mesleğinde tanınmış bir hekim ve milletvekili olan Sayın Dr. Necdet İpekyüz’le görüştük. Pandeminin dünyadaki etkilerini, iktidarın pandemi krizine ilişkin politikalarını ve salgının Kürdistan’daki yıkıcı etkilerini sorduk, Sayın İpekyüz sorularımızı açıklıkla yanıtlamaya çalıştı.

İnsanlık, coronavirüs (Covid 19) gibi eşi görülmemiş bir salgınla karşı karşıya. Bu salgından dolayı şimdiye kadar dünyada yaşamını yitirenlerin sayısı bir milyona yaklaşırken, hastalığın bulaştığı kişilerin sayısı 18 milyonu aşılıyor. Görüldüğü kadarıyla dünya devletlerinin tümü bu salgınla baş etmekte sınıfta kaldı. Siz, bir hekim olarak dünyanın bu salgını yönetme pratiğini nasıl değerlendiriyorsunuz? Coronavirüsün yol açtığı yıkıcı sonuçlar bakımından dünyanın geleceğini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Salgınlar dünya tarihinde toplumlar arası etkileşimin ve ticaretin artmasından itiba-

ren büyük yıkımlara ve dönüşümlere sebep olmuşlardır. Örneğin 14. Yüzyılda başlayan veba salgını tüm dünyada yaklaşık 200 milyon kişinin ölümüne yol açmış; özellikle Avrupa’nın toplumsal yapısında salgın sonrasında büyük değişimler yaşanmıştır. 1918-1920 yılları arasında görülen İspanyol Gribi 2 yıldan kısa sürede 50 milyon kişinin hayatını kaybetmesine yol açmıştır. Küreselleşme sonrası, uluslararası bağların ve bağımlılığın kuvvetlendiği günümüz dünyasında yaşanan salgınlarda bulaş hızının ve etki alanının artması çağımız için bir dezavantajdır. Ancak teknoloji ve bilimde bu kadar yol alınmışken başka gezegenlerde hayat kurmanın imkanlarının tartışıldığı bir dönemde salgın sebebiyle yaklaşık 1 milyon kişinin yaşamını yitirmesi elbette mevcut dünya sisteminin başarısızlığıdır. Salgın mevcut düzenin sorunlarını tüm çıplaklığıyla gözler önüne sermiştir.

Sorun artık doğadan gelen tehditleri kontrol etmek değildir, insanın doğa üzerinden ve doğayı yok ederek kendi varoluşuna yönelik yarattığı tehdidi kontrol edebilmektir.

Koronavirüs, toplumda en az korunanların kırılganlıklarını arttırmaktadır. Yok-

sullar, evsizler, engelliler, mülteciler, göçmenler, cezaevinde bulunanlar, virüse karşı korunması ya da daha büyük risk altında...

Dünyanın geleceği, salgınla birlikte eşitlik ve adaletten uzaklığı bir kez daha ayan beyan ortaya çıkan sömürü düzenini değiştirmek isteyenlerle bu düzenden beslenenlerin baskı ve zor yoluyla kendi konumlarını korumak için verecekleri mücadele sonucunda şekillenecektir.

Corona salgını küresel olduğuna göre, çözümün de küresel olması gerekmez mi? Size göre dünya genelinde bu sarsıcı salgınla mücadele için ne yapılabilir, DSÖ olmak üzere uluslararası kurumlar düzeyinde ne tür bir planlama ve koordinasyon oluşturulabilir?

Küresel düzeyde bir sorun yaşıyorsak yerel özgünlükleri hesaba katarak küresel bir mücadele vermek zorundayız. Diğer birlik ülkelerine göre salgının daha şiddetli yaşandığı güney Avrupa ülkelerine Avrupa Birliği'nin zamanında ve etkili yardım göndermemesi sonucunda tüm Avrupa ülkelerinde vakaların arttığına tanıklık ettik. Bu örnek, işbirliği yapılmadan verilen mücadelenin yetersiz kaldığını gösteren bir ders niteliğindedir. Ülkelerin salgınla mücadele kapasitesi farklılık göstermektedir. Ekonomisi ve altyapısı görece olarak güçlü ülkeler bu süreçte daha fazla çaba harcamalıdır. DSÖ ülkelere göre ihtiyaç haritasının belirlenmesinde ve ihtiyaçların temin edilmesinde öncü olmalıdır.

Sağlık kamusal haktır

Korumak, önlemek önceliklidir.

Herkesin merak ettiği konulardan biri de aşı meselesi. Siz, mevcut corona virüse karşı etkili ve kapsamlı bir aşının bulunup hayata girmesi için ne kadar bir süre öngörüyorsunuz?

Korona virüsün bir çeşidi olan Covid-19'un tanımlanmasının üzerinden yaklaşık 7 ay geçti. Türkiye de dahil olmak üzere pek çok ülkede aşı çalışmaları devam ediyor.

Ne zaman bulunacağına ilişkin müneccimlik yapmak mümkün değil. Geçtiğimiz hafta içerisinde Rusya aşığı bulduğunu açıkladı, etkili olup olmadığını görmek için zamana ihtiyaç var. Ancak aşı bulduktan sonra seri üretime geçilmesi ve dağıtılması en azından 4-5 aylık bir zaman alacaktır. Bu sebeple aşı bugün bulunsada dahi dağıtıma hazır olması için geçecek sürede hastalıktan korunma tedbirleri devam etmelidir. Bunun yanısıra tüm dünyayı etkileyen Covid-19 hastalığına karşı aşı üretildiğinde aşının herkes için ulaşılabilir olması için şimdiden çalışmalara başlanmalı, uluslararası iş birliği yapılmalıdır.

Konuyu biraz da Türkiye özelinde değerlendirmenizi rica edeceğiz. Türkiye'yi yönetenler sıklıkla corona virüs salgınıyla ilgili bir başarı hikayesinden söz ediyorlar. Sizce böyle bir başarı hikayesi var mı, siz Türkiye'deki tabloyu nasıl görüyorsunuz?

İktidar, tıpkı ülke krizde iken refah içinde yaşadığımızı, saldırgan ve yayılcı politikalar sebebi ile uluslararası arenada her geçen gün itibar kaybedilirken güçlendiğimizi iddia ettiği gibi salgın dönemini de şeffaf yönetmediği için bir başarı hikayesi uydurmaya çalıştı.

Türkiyede kamu yöneticileri "Salgın Yönetimi" yerine "Algı Yönetimi" yaptığı için kriz derinleşiyor.

Koronavirüse karşı sıkı tedbirlerin uygulandığı süreçte Türkiye'de vaka ve ölüm sayıları görece olarak düşük tutuldu. Ancak bu süreçte dahi beş bine yakın kişi Türkiye'de Covid-19 sebebiyle yaşamını kaybetmesi başarı göstergesi değildir. Tanı ve vefat oranlarına baktığımızda Türkiye İtalya, İspanya, Portekiz gibi ülkelere kıyasla öndedir. Bunun yanında Güney Kore, Japonya, Yeni Zelanda, Almanya gibi ülkelerin covid-19 ile mücadele karnesi Türkiye'nin karnesinden iyidir. İktidar normalleşme dönemi öncesi göreceli başarısını mutlak başarı gibi sunmaya çalışmıştır.

Aynı dönemde sokağa çıkma yasaklarından fabrikalarda çalışan emekçileri, mevsimlik tarım işçilerini, kargo emekçilerini, market çalışanlarını muaf tutan iktidar bu kesimlere “sizin sağlığınızın bir önemi yok” demiştir. Bireysel olarak kendini izole etme, evden çalışma ya da bir süre çalışmadan hayatını idame etme gücü bulunmayan kişilerin sağlıklarını korumaya yönelik bir adım atmamıştır.

Normalleşme sürecinin erken başlaması sonucu salgının bulaş hızının yükselişe geçmesinin sorumlusu muhalefetin ve ilgili meslek örgütlerinin öneri ve uyarılarını dinlemeyen iktidardır.

İktidar test sayılarını azaltarak, hekimlerin, sağlık çalışanlarının yetkilerini kısıtlayıp gerçek vaka ve vefat sayılarını gizleyerek salgını kontrol altındaymış gibi göstermeye çalışıyor. Ancak yurttaşlar hastanede yatacak yer bulamıyor, hatta tedavi olmak için hekim dahi bulamıyorlar. Bu anlamıyla iktidar koronavirüs ile mücadelede değil ancak gerçekleri gizlemekte ve manipüle etmekte başarılı sayılabilir.

Hasta sayılarında ciddi bir artış oldu ve bu nedenle hastanelerde yer kalmadı. Sadece halkın alabileceği bireysel korunmanın Covid-19 ile mücadelede yeterli olamayacağı bilinmelidir.

Sürecin şeffaf yürütülmesi, verilerin toplumla paylaşılması gerekiyor. Merkezden alınan kararlarla değil STK’ların, tabip odalarının katıldığı daha kapsayıcı politikalarla hastalıkla mücadele edilmesi gerekiyor.

Sürü bağışıklığı, toplumla birlikte hareket eder ve gerekli önlemleri alırsa daha etkili olur.

Mesele önlem alınıp alınmadığı değil, zamanında önlem almaktır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan ve diğer yetkililer koronavirüsün Türkiye için bir fırsat oluşturduğunu her vesileyle dile getiriyorlar. İnsanlığı büyük ölçüde tehdit eden bir salgın hastalık Türkiye

için ne tür fırsatlar oluşturmuş olabilir? Kendi vatandaşına maske yetiştiremeyen bir devletin başka ülkelere uçaklarla maske gönderme politikasının gerisindeki beklentiler hakkında ne dersiniz?

İktidar krizleri yönetmeye çalışmıyor, krizleri fırsata çevirmeye çalışıyor. Cumhurbaşkanı hatırlarsanız 15 Temmuz darbe girişimini de Allah’ın bir lütfu olarak tanımlamıştı. Darbe sonrası ilan edilen OHAL ve KHK’ler ile darbe girişimini ülkedeki tüm muhalefeti susturmak, cezalandırmak ve sindirmek için bir fırsata dönüştürmüştü. Bir önceki soruda da belirttiğim gibi Erdoğan liderliğindeki iktidar şeffaflıktan uzak bir anlayışla yönettiği pandemi sürecini de iktidar süresini uzatacak bir araca dönüştürmek istiyor. Dış politikada komşularla sıfır sorun iddiasından sıfır komşu pozisyonuna gelen, ortak organizasyonlarda bulunduğu ülkelerle dahi anlaşmazlık yaşayan Türkiye’nin imajını uluslararası arenada değil ancak kendi seçmen tabanında yüceltme yöntemi olarak başka ülkelere üzerinde cumhurbaşkanlığı amblemi olan kargolarla maske ve koruyucu malzeme gönderildi. Bu bağlamda iktidarın başka ülkelere yapılan yardımlar kendi seçmen tabanında göz boyama girişimi olarak değerlendirilebilir.

Türkiye’de iktidarın koronavirüs salgınına karşı bütünlüklü bir mücadele yürütemediği, yapılan çalışmalarda da büyük bir dağınıklık ve karmaşanın olduğu apaçık görülüyor. İşin bu tarzda yürütülmesinde mevcut hükümet (başkanlık) sisteminin bir etkisini görüyor musunuz? Ayrıca bir toplumun bu tür tehditlerle baş etmesinde demokrasinin, demokratik katılımın etkisi hakkında ne düşünüyorsunuz?

Türkiye 16 Nisan 2017 referandumunu sonrası resmi olarak, 24 Haziran 2018 sonrası da fiilen tek adam rejimine dönmüştür. Kurumlarda çalışacak kişiler liyakat esasına göre değil Cumhurbaşkanı’nın keyfine göre seçilmekte dolayısı ile bu kişiler görevlerine ilişkin kararları bilimin, iş bilginlerinin

doğrultusunda değil iktidarın talepleri doğrultusunda almaktadırlar. Öncelikle Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne gerekli altyapı hazırlanmadan, kervan yolda düzülür mantığı ile geçen iktidar, Temmuz 2018'den bu yana sisteme uyum sağlamak için yasal değişiklikler yapmaktadır. Çıkarılan uyum yasaları dahi aradan 2-3 ay geçmeden tekrar düzenlenmektedir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi başlı başına bir karmaşa sebebi olmuştur. Pandemi sürecinin yönetilmesinde de bu dağınıklık ve karmaşanın etkilerine tanıklık ettik. Bir akşam, yasağın başlamasına 2 saat kala İç İşleri Bakanı'nın sokağa çıkma yasağı ilan etmesi sonucu yurttaşların panikle ihtiyaçlarını karşılamak için marketlere akın etmesine ve temasın artmasına sebep olmuştur. Önce, kararı cumhurbaşkanının bilgisi dahilinde aldığını açıklayan Süleyman Soylu daha sonra bu ifadesi ile çelişir şekilde hatalı kararın sorumluluğunu üstlenerek istifa etmiş ancak istifası kabul edilmemiştir. Öte yandan Bilim Kurulu üyelerinin normalleşme sürecinin erken başlamasına itirazları dikkate alınmamış, "yeni normal"e geçiş ile birlikte salgının yayılma hızı tekrar yükselmiştir.

İlgili meslek örgütlerinin, odaların ve sendikaların pandemi ile ilgili karar alım süreçlerine katılmalarına izin verilmemesi demokrasiden ve demokratik katılım anlayışından uzak bir yöntem olmuştur. Oysaki toplum sağlığını tehdit eden bu tür dönemlerde kriz yönetimi ne kadar şeffaf ve çoğulcu olursa, ortak akli üretmek ve etkili bir mücadele yöntemi geliştirmek o kadar mümkün olacaktır.

Hükümet corona salgınına karşı mücadele diğer siyasi aktörleri, sivil toplum örgütlerini, örneğin TTB'yi bu sürece yeterince katıyor mu sizce? Katmıyorsa neden?

Tek kişinin iki dudağının arasından çıkacak sözle yönetildiğimiz mevcut sistemde iktidarın parçası olan bakanların, bürokratların ve milletvekillerinin dahi sözü dinlenmediği gibi muhalif siyasetçiler ve sivil top-

lum örgütleri de sürecin dışında tutulmak istenmektedir. İktidarın esas meselesi krizi çözmek yerine krizi kendi çıkarları doğrultusunda yönetmek olduğu için çözüme yönelik anlamlı katkılar yapabilecek kesimleri bu süreçten dışlamaktadır. Hatta iktidara rağmen halka gerçekleri anlatmaya çalışan meslek örgütlerini ve bilim insanlarını cezalandırmaya çalışmaktadır.

Temmuz ayından bu yana Türkiye'de coronadan kaynaklı vakaların artışını nasıl ve neye yorumluyorsunuz?

Türkiye'de pandemi dönemi öncesinde ekonomik kriz baş göstermişti. Mart-Nisan-Mayıs aylarında pandemiye karşı alınan tedbirler kapsamında iş yerlerinin kapanması, üretimin ve ihracatın durması ile birlikte ekonomik krizin etkileri derinleşti. Dolayısı ile iktidar pandemi tedbirlerini daha uzun süre uygulamanın faturasını karşılayamayacağı için haziran ayında normalleşme sürecini başlattı. Camilerden önce AVM'leri açmak, temmuz ayına ertelenen üniversite giriş sınavını geri haziran ayına almak, şehirlerarası ulaşım yasağını kaldırarak turizm bölgelerine gidişin önünü açmak gibi toplum yararından çok yandaş sermayenin çıkarlarını önceleyen eylemler vakaların tekrar artmasına sebep oldu. Yurttaşlara önlemlerini devam ettirebilecekleri desteği sunmadan bireyleri sorumluluk almaya davet eden yaklaşım salgını kontrol etmede zafiyet yarattı.

Her ortamda maske takın diyenler satın aldığımız bu maskelerin standardı, kalitesi ve denetimi konusunda bir çaba harcamıyorlar. Maske takmayana ceza verip yoksula maske dağıtmayan anlayışla ve yöneticilerle bu işi yönetemezsiniz.

Yapılan çalışmaların sürdürülebilirliği dikkate alınmıyor.

Kürdistan illerinde son dönemde vaka sayılarında belirgin bir artış söz konusu. Sağlık Bakanlığı'nın açıkladığı veriler ise bu tabloyu görmezden geliyor. Siz, hükümetin Kürt illerinde coro-

na salgınına karşı etkili bir çalışma yürüttüğünü düşünüyor musunuz?

Bölgede yeterli çalışma yürütülmediğini, test sayısının ve filyasyon çalışmasının yetersizliğini vakalardaki artış sebebiyle hastanelerin dolduğunu 2 aydır farklı platformlarda ifade ediyoruz. Böyle bir kriz yönetimi olmaz, bu krizi yönetmek değil krizi büyütme, daha da içinden çıkılmaz bir hale sokmaktır. Görüntüyü kurtarma adına vatandaşları kurban vermektir.

Ancak iktidar kanadından bu uyarılarımızı dikkate alınmadığı için bugün son derece vahim bir tablo ile karşı karşıyayız. Raporların başında pandemi ile küresel mücadelede ülkelerin yerel özgünlüklerinin dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştım. Ülke içerisinde de bölgesel eşitsizlikler ve farklılıklar gözetilerek bir mücadele yöntemi geliştirmek gerekiyordu. Örneğin Kürtçe spot ve afişlerle Kürt yurttaşlarımızı bilgilendirilseydi bugün daha farklı bir tablo ile karşılaşabilirdik.

İktidar, Kürt yurttaşlara ayrımcılık uygulandığı gerçeğini her zaman olduğu gibi pandemi döneminde de inkâr ederek ayrımcı politikalarını devam ettirmiştir. Nüfusu yoğun olan batı şehirlerine sahra hastaneleri kurulurken hem nüfus yoğunluğunda hem de vaka oranında üst sıralarda olan bölge illerine bir tane dahi sahra hastanesi kurulmamıştır.

İsveç'ten ambulans uçakla hasta getirebilen devlet, kendi vatandaşının kötüye gitme ihtimalini düşünüp yoğun bakım açamıyor, yeterli test yapamıyor.

Kürdistan'da corona vakalarında yaşanan artışın iktidarın kayyum siyasetiyle bir ilişkisini görüyor musunuz? Başka bir ifade ile bölgedeki birçok belediye başkanının görevden alınarak yerlerine kayyum atanmış olmasının bölgede coronayla mücadele sürecine olumlu ya da olumsuz ne tür etkisinden söz edilebilir?

Kayyum darbesi ile korona mücadelesindeki yetersizlik birbiri ile doğrudan ilişkilidir. Örneğin vekili olduğum Batman'da be-

lediye eşbaşkanlarımız ülkede ilk resmi vaka açıklanır açıklanmaz salgınla mücadele için eylem planı oluşturmuş ve planı uygulamaya koymuşlardı. Plan dezenfekte çalışmaları, toplumun bilgilendirilmesi ve pandemi döneminde işsiz gelirsiz kalan yurttaşlara destek sağlanması olmak üzere üç ayaktan oluşuyordu. 23 Mart 2020'de kayyum darbesiyle tüm çalışmalar askıya alındı. Kayyum pandeminin pik yapabileceği sinyali verilmeye başladığı dönemde Temmuz sıcaklığında günde 5 saat su keserek, özelleştirilmiş elektrik dağıtım şirketi ise elektriği keserek adeta bireysel korunma ve hijyene jet vurarak hastalığın yayılmasını kolaylaştırdılar.

Öte yandan kayyumlardan halkın yararına çalışma yapmasını beklemiyorduk. Bir önceki seçim döneminde atanan kayyumların yolsuzlukları Sayıştay raporlarında belgelenmesine rağmen bu kişiler hakkında herhangi bir soruşturma yapılmadı. 31 Mart'ta kayyumlardan geri aldığımız belediyelerde kayyumların yarattığı akıl almaz israfı belgelerle gösterdik.

Ve en önemlisi valilik ve belediyeleri gasp ederek atanan kayyumlar yaptıkları birçok ihaleyi, Kamu İhale Kanunu'nun 21/B maddesine göre pazarlık usulüyle "Doğal afet, salgın hastalık gibi ivedi ve zorunlu işlerden olduğunu belirtip salgın doğal afet deyip vatandaş için değil, hastalığı önlemek için değil yandaşla birlikte para kazanmak için ihale yapıyorlar.

HDP'nin yürüyüş güzergahı boyunca ve 15 günde bir basın açıklaması dahil birçok etkinliği yasaklayan valilik kararları için salgını fırsat görüp bahane gösterenler, hastalığın bulaşmasını tetikleyen su ve elektrik kesintileri konusunda sessiz.

Kürdistan'da coronavirüs salgınından korunmak ve muhtemel insani kayıpları azaltmak için bölgedeki siyasi partilere ve sivil topluma ne önerirsiniz?

Salgının yayılma hızının düşürülmesi için fiziksel mesafe kurullarına uymak önem arz etmektedir. Siyasi partilerin ve sivil toplumun

öncelikli görevleri yurttaşları bu konuda ana-dillerinde bilinçlendirmek olmalıdır. Bunun yanında hijyen malzemesine, maske ve koruyucu ekipmana ulaşamayan çevreler tespit edilerek Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlükleri bu konuda bilgilendirilebilir. İktidarın kamuoyundan gizlediği gerçek vaka sayısı ve yoğun bakımdaki hasta sayısı Tabipler Odası, Sağlık Emekçileri Sendikası ve benzeri sivil toplum kuruluşlarının çalışmasıyla tespit edilebilir. Bölgede acilen sahra hastanesi açılması talebi yerel, ulusal ve sosyal medya kanalları kullanılarak duyurulabilir.

* Semptomatik hastaların erken dönemde izolasyonu ve temaslıların hızlı bir şekilde tanımlanması;

* Risk gruplarına test yapılması;

* Tanı kapasitesinin artırılması;

* Topluma koruyucu maske sağlanması gerekir.

Unutmayalım ki kendi sağlığımız kadar eş, dost, akraba ve bir bütün olarak toplumumuzun sağlığını da korumak zorundayız.

- Maske kullanımı ve fiziki mesafe kurallarına uyalım, bunu gündelik yaşamımızın bir parçası haline getirelim,

- Evimizden çıkmak zorunda kaldığımız her an maskemizi takmayı, ellerimizi sıkça sabunla yıkamayı ihmal etmeyelim,

- Bu süreçte hasta kişilerle karşılaşmamıza ve hastalığın yayılmasına neden olacak sosyal ve kültürel faaliyetlerimizi (ev ziyaretleri, düğün, nikâh, nişan, mevlit, piknik vb.) kısıtlayalım, mümkün olduğunca erteleyelim,

-Son olarak konuya ilişkin eklemek istedikleriniz...

AKP-MHP iktidarı otoriter, saldırgan ve barıştan uzak tutumu ile Türkiye halklarına hak etmediği bir zulüm ve buhran yaşatmaktadır. Pandemi dönemini bu baskıcı tutumu pekiştirmek için bir fırsata dönüştürmek istediği aşıkardır. Ancak bizler salgına karşı korunma tedbirlerini elden bırakmadan ancak salgın bahanesiyle yurttaşların içe kapanarak mücadele ve direnç azimlerinin zedelenmesine de yol açmadan alternatif dayanışma biçimlerini üreteceğiz. Barış, demokrasi ve özgürlükten yana olan bizler hem salgından hem de AKP-MHP iktidarının yarattığı bu iklimden kurtulmanın yolunu en kısa zamanda inşa edeceğiz.

Yirminci yüzyılın başlarında Diyarbakir’de Kürt siyasal ve kültürel yaşamında Cemilpaşazâdeler

Seid VEROJ

Seid VEROJ

Kovara DENG

Mevzubahis 20. yüzyılın başlarında Diyarbakir’deki Kürd siyasal ve kültürel yaşamı olunca, ilk sıralarda sayılacak ailelerden biri de şüphesiz ki Cemil Paşa ailesidir. Cemil Paşa ailesi, yaklaşık 400 yıl önce Cizre-Silopi bölgesinden gelip Diyarbakir’e yerleşmiş. Aile üyeleri gerek yazılı ve gerekse de sözlü açıklamalarında, köklerinin Cizre’deki Azizan’lara dayandığını söylemektedirler. Ailenin Diyarbakir’deki en son güçlü reisi 1902’de vefat eden Cemil Paşa’dır. Bu nedenle aile Diyarbakir’de Cemilpaşazadeler olarak tanınır. Cemil Paşa’nın Diyarbakir merkezindeki mal varlığının yanı sıra vilayetin doğu tarafına döşen Ambar Çayı (Çemê Embarê) bölgesinde kontrol ettiği yirmi köy vardı.

Kendisi de bir sürgün ve Şam’da doğan Ferda Cemiloğlu’yla yaptığımız sohbete, Kadri ve Ekrem Cemil Paşa’ların hatıratlarına dayanarak, Diyarbakirli Cemil Paşa ailesinin geçmiş yüzyılda Kürd siyasal, ulusal ve kültürel mücadelesindeki katkılarından bahsetmeye çalışacağız ve özellikle de Cemil Paşa ailesi örneğinden hareketle o dönemdeki Kürd şehir kültürünün bazı özelliklerini hatırlatmaya ve aktarmaya çalışacağız.

Birçok Kürd uleması, münevveri ve büyük aile efradının üyeleri gibi Cemil Paşa’nın çocukları da ilk etapta Abdülhamid’in istibdadına karşı meşrutiyet hareketini desteklemiş. İttihatçılar Türkçülüğe yönelince onlar da diğer Kürtler gibi bu hareketten uzaklaşmışlar. Cemil Paşa efradının Kürt kültürel ve siyasal hareketine katılımı da bu döneme denk gelir. Bu süreçte Cemil Paşa efradından İstanbul’a okumaya giden Ömer, Kadri, Ekrem ve Cevdet Beyler buradaki birçok Kürd aydını ve ulemasıyla tanışarak yeni kurulmuş olan Kürd Teavün ve Terakki Cemiyeti üyeleriyle ilişki geliştirip Kürd mücadelesine katılırlar. Bu süreçten sonra kurulan birçok Kürd örgütünde Cemil Paşa ailesinin mensuplarını görmektediriz.

İstanbul’daki Kürd öğrenciler arasında sabır ve sebatla yürütülen dört yıllık çalışmadan sonra 1912 yılında Hêvî Kürd Talebe Cemiyeti kurulur. Hêvî Cemiyeti’nde üçü kurucu ve üçü de üye olmak üzere altı kişi Cemilpaşazadelerdendi. Ömer Cemil Paşa Hêvî’nin ilk genel başkanı ve Kadri Cemil Paşa da genel sekreteri olarak seçilmiş.¹ Cemilpaşazadelerle birlikte cemiyetin on iki üyesi Diyarbakirli idi.² Hêvî Cemiyeti kurul-

1. Ekrem Cemil Paşa, *Ekrem Cemil Paşa, Muhtasar Hayatım, Beybün Yayınları, Ankara 1989, r. 20*

2. Majmisanij, *Yirminci Yüzyılın Başında Diyarbakir’de Kürt Ulusçuluğu (1900-1920), Weşanxaneyê Va-*

duktan sonra basın yayın alanında yaptığı en önemli çalışma, *Rojî Kurd* mecmuasını yayımlamasıdır. Süleymaniyeli Abdülkerim'in mesul müdürü olduğu mecmuanın ilk sayısı 6 Haziran 1329 [1913] tarihinde olmak üzere toplam dört sayısı çıkartıldıktan sonra dönemin siyasi iktidarı tarafından yayımı durdurulur. Bu derginin yayımı durdurulduktan hemen sonra cemiyet, Abdülaziz Baban'ın sorumlu müdürlüğünde *Hetavî Kurd* ismiyle yeni bir dergi yayınlamaya başlar. *Hetavî Kurd* dergisi de toplam olarak on sayı yayımlanır. Bu arada 1913 yılında İsviçre'de okumaya giden Kürt gençlerinden Cemilpaşazadelerden Ekrem, Şemsettin, Kadri Cemilpaşa ile Babanzade Recai Nüzhat ve Dersimli Selim Sabit'ten oluşan grup Ekrem Bey'in başkanlığında İsviçre'nin Lozan kentinde Hêvî Cemiyeti'nin bir şubesi kurarlar³ ve bu yurt dışında kurulan ilk Kürt örgütüdür.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte bütün Kürd örgütlerinin faaliyeti durdurulur ve Kürd gençleri de değişik savaş cephelerine gönderilir. Böylece zorunlu olarak Hêvî Kürd Talebe Cemiyeti'nin çalışmaları da durdurulur. Savaşın sona ermesiyle 1918 yılının sonlarında İstanbul merkez olmak üzere Seyid Abdülkadir'in başkanlığında Kürdistan Teali Cemiyeti (KTC) kurulur ve 1919'da da Hêvî yeniden kurulurken Ekrem Cemil Paşa'yı fahri başkan olarak seçerler. KTC'ne bağlı olarak *Jîn ve Kurdistan* dergileri ile *Serbestî* gazetesi yayımlanır. İstanbul merkez kurulduktan kısa bir süre sonra, Cemilpaşazadelerin öncülüğünde ve farklı aile ve kesimlerinden gelen diğer kırk şahsiyetin katılımıyla halka açık olarak yapılan geniş katılımlı bir toplantı sonucunda, KTC'nin Diyarbekir'de bir şubesi kurulur. Diyarbekir'deki Kürt ulusalcılarının önemli bir kesimi KTC'nin çalışmalarına katılır. Ancak KTC yayın organı olan *Serbestî* gazetesinin 479 ve 480. sayılarında, Diyarbekir'deki Kürd kulüplerinin çalışmalarıyla ilgili yayımlanan bir haberden öyle anlaşılıyor ki Diyarbekir

Ekrem Cemil Paşa, Kürd millî kıyafetiyle, 1919, Diyarbekir

vilayet merkezi ve bağlı ilçelerde, cemiyetin kurulması için farklı gruplaşmalar ve girişimler vardır. "Kürdistan Teali Cemiyetinin idari heyeti sorunu çözmek için bir toplantı gerçekleştirmiş⁴ ve bu toplantıda Diyarbekir'deki Kürd kulüplerinin çalışmasıyla ilgili olarak şöyle karar alınmıştır: "Diyarbekir şehriyle ilçelerinde teşekkül eden Kürd kulüpleri, hareket şekli ve idare hakkında talimat almak üzere İstanbul Kürdistan Teali Cemiyet genel merkezine müracaat etmişler ve cemiyet tarafından verilen cevapta, diğer vilayetlerde yapılan teşkilatlar gibi, vilayet dahilinde bulunan kulüplerin vilayet merkezinde toplanmış heyete bağlı bulunması vilayet merkezinin de İstanbul genel merkezine bağlılığı bildirilmiştir.

İstanbul genel merkezi, aynı zamanda Diyarbekir'de müteşekkil iki kulübün birlikte mesai etmesini emir buyurmuştur."⁵

teyî, İstanbul, 2010, r. 40

3. Kadri Cemil Paşa [Zinar Silopi], *Doza Kurdistan, Özge Yayınları, Ankara, 1991, r. 35*

4. *Serbestî*, no: 479, 28 Nisan 1919

5. *Serbestî*, no: 480, 29 Nisan 1919

Merkezin bu kararı ve uyarısı özerine, Diyarbakir'deki çalışmalar birleştirilir. Diyarbakir'de kurulan KTC'nin üç kurucu üyesi; Kasım Bey, Ömer Bey ve Ekrem Beyler Cemil Paşa ailesindedir ve Ekrem Cemil Paşa KTC'nin ilk geçici yönetim kurulu başkanlığına seçilir. Kısa bir süre sonra yapılan olağanüstü kongrede yeni yönetim kuruluna şu şahsiyetler seçilir: "Cemilpaşazade Kasım (başkan), Hamdi Hoca (müşavir) Ganizade Doktor Cevdet (müşavir), Cemilpaşazade Ekrem (ikinci başkan)", "Cerciszade Kerim (sayman), Cemilpaşazade Ömer (üye), Reşad (üye), Fikri (üye)." Kasım ve Ömer Cemilpaşazadelerin maddi yardımıyla KTC'nin Diyarbakir şubesi tarafından *Gazi* adıyla bir gazete yayımlanır. Ekrem Cemil Paşa, *Muhtasar Hayatım* adlı kitabında bu dönemdeki çalışmalarını şöyle özetliyor: "Biz şehirli Diyarbakirlilerin yüzde doksanı cesaretle, azimle, büyük ümitlerle geceli gündüzlü çalıştık. Bu büyük fırsatta Kürdün esaretten kurtulması için hayatımızı feda etmeye çoktan hazırдық."⁶ Bu çalışma ve propaganda sürecinde Kürd halkına moral vermek için, Ekrem Cemil Paşa ve arkadaşları şehir merkezinde Kürd milli kıyafetiyle dolaşırdı.

KTC'nin çalışmalarından rahatsız olan İstanbul hükümeti ile Mustafa Kemal'in Heyet-i Temsiliye'sinin ortak tavır ve girişimiyle, önce 4 Haziran 1919'da Diyarbakir'deki KTC şubesi ve peyderpey diğer on dokuz şube de kapatılır. Yaklaşık bir yıl sonra da KTC, bağımsızlıkçılar ve otonomiciler olmak üzere iki gruba bölünür ve bu bölünme sürecinde Ekrem Cemil Paşa bağımsızlıkçı grupta yer alarak Emin Âli Bedirhan başkanlığında Kürd Teşkilat-ı İctimaiye Cemiyeti'ni (KTIC) kurarlar. Bölünmeden sonra oluşan yeni durumda, gerek KTC ve gerekse ondan ayrılarak KTIC'ni kuranlar, artan siyasi baskı ve yasaklar altında gerekli başarıyı sağlayamadıkları için tekrar birlik arayışlarına girdiler. Bu arayışın sonucu olarak Kürd milliyetçileri Cibranlı Halit Bey'in liderliğinde bir araya gelip 1922'de illegal olarak Kurdistan

Kadri Cemil Paşa, Kürd milli kıyafetiyle

İstiklal ve İstihlas Cemiyeti [Cemiyeta Pêkanîna Îstiqlala Kurdistanê] ve kısa adıyla Azadî Cemiyeti'ni kurarlar. Kadri Cemil Paşa *Doza Kurdistan* adlı kitabında, örgütün Diyarbakir'deki yapılanmasını şöyle aktarmaktadır: "Diyarbakir'de ben, Cemilpaşazade Kasım Bey, Doktor Fuad, dava vekili Hacı Ahti (Bavê Tûjo), Ekrem Cemil ve bazı diğer arkadaşların da iştirakiyle örgütün bir şubesi açıldı."⁷

Örgütün Diyarbakir şubesi ile Erzurum merkezi arasındaki ilişki Darahênli Tayib Ali aracılığıyla sağlanıyordu. İşte yaygın bir söylemle Şeyh Said'in adıyla anılan 1925 Kürd hareketi, Azadi Cemiyeti tarafından hazırlanmıştır. Örgütün Diyarbakir Şubesi 8 Şubat 1925'te Pîran'da gerçekleşen provaktif olayı incelemek ve aydınlatmakla uğraşırken, Diyarbakir'de Cemil Paşa ailesi efradının da içerisinde bulunduğu, Kürtçü olarak bilinen bir grup örgüt üyesi tutuklanır. Zamansız ve hazırlıksız bir şekilde provake edilen hareketin elbette ki başarı şansı mümkün değildi.

6. Ekrem Cemil Paşa, *Ekrem Cemil Paşa, Muhtasar Hayatım, Beybûn Yayınları, Ankara 1989, r.*

7. Kadri Cemil Paşa [*Zinar Silopi*], *Doza Kurdistan, Özge Yayınları, Ankara, 1991, r. 85*

Mustafa Kemal'in bastırmasıyla dönemin hükümeti tarafında kurulan İstiklal Mahkemesi, ana davası Diyarbakir'de devam eden Kürd yurtseverleri için bir can pazarı meydanına dönüşmüştü. Tutuklu Cemil Paşa ailesi mensupları, fiili olarak olaylara iştirak etmediği gerekçesiyle hapis ve sürgün cezalarına çarptırıldı. Daha sonra çıkartılan af yasasına rağmen Kürtçü Cemil Paşa ailesi mensuplarının Diyarbakir'e dönmelerine izin verilmedi ve orada yaşayanların büyük kısmı da siyasi baskılar sonucu şehri terketmek zorunda kaldılar. Ekrem Cemil Paşa'nın aktarımına göre; "Cemil Paşa'nın beş torunu, Kadri, Ekrem, Muhammed, Bedri ve Mikdad 1929 senesinde gizlice Diyarbakiri terk ederek Suriye'ye iltica" ederler. Hattın altına (Binxetê) sürülen Cemil Paşa ailesinin bu milliyetçi neferleri, Suriye'de de Kürd ulusal mücadelesinin ön saflarında bulunurlar ve orada Eylül 1927'de kurulmuş olan Xoybûn örgütünün çalışmalarını içerisinde yer alırlar.

Kadri Cemil Paşa, Kürdistan Cumhuriyeti'ni ziyaret ederken Mustafa Barzani'yle birlikte, Mahabad

22.01.1946'da doğu Kürdistan'da Mahabad şehri başkent olmak üzer Kürdistan Cumhuriyeti ilan edildiğinde, Kadri Cemil Paşa'nın başkanlığındaki bir Xoybûn heyeti, ilan edilen cumhuriyete destek vermek için

Mahabad'a giderler. Kadri Cemil Paşa bu konuda alınan kararı şöyle aktarır: "Suriye'deki bütün Kürd yurtseverleri Mahabad başkent olmak üzere ilan edilen Kürd Cumhuriyeti'nin kurulmasından çok büyük bir memnuniyet duymakta idiler. İsteğim üzerine ve arkadaşların onayı ile, Cumhuriyet Hükümeti ile ilişki kurmak için Mahabad'a gitme karar verildi."⁹ 6 Eylül 1946'da başlayan yolculuk sekiz gün sürer ve Cumhuriyetin başkenti olan Mahabad'a vardıktan bir hafta sonra, reisicumhur Pêşewa Qazî Muhammed tarafında kabul edilir. Kadri Cemil Paşa reisicumhur Qazî Muhammed'le yaptığı görüşmeden sonra, Pêşewa izlenimlerini şu cümlelerle aktarmaktadır: "Etrafındaki vakar ile karşısındakine derin bir hürmet hissi veren, gözlerinde zeka fıskıran olgun insan."¹⁰

Bu görüşmeden sonra, Pêşewa'ya takdim ettiği 21 Eylül 1946 tarihli istirhamnamesinde şöyle bir öneride bulunmaktadır: "Kürdlerin yaşadığı vatanın bütün parçalarında zatı âlinizin yol göstericiliği ile demokrasi temellerinin iyi ifade edildiği bir program ve gizli bir teşkilatın hazırlanarak canlandırılması gereğine ben ve temsil ettiğim arkadaşlar kani bulunmaktayız."¹¹ Kadri Cemil Paşa Mahabad'da bulunduğu on beş günlük süre içerisinde Cumhuriyetin birçok kurumunu ziyaret eder ve önde gelen kadrolarıyla tanışır. Bu ziyaret esnasında tanıştığı Kürdistan Cumhuriyeti'nin Genel Kurmay Başkanı Mustafa Barzani'yle ilişkiler daha sonraki mücadele sürecinde gelişerek devam edecektir. Aynı zamanda Cumhuriyetin resmi yayın organı olan *Kurdistan* gazetesini de ziyaret eder ve gazetenin 92. Sayısında "Qedrî Beg Cemil Paşa Pîyawekî Niştimanperwerî Kurd"¹² başlığı altında kısa yaşam hikayesini ve mücadelesin anlatan bir makale yayımlanır. Di-

8. Ekrem Cemil Paşa, *Muhtasar Hayatım*, Beybûn Yayınları, Ankara 1989, r. 61

9. Kadri Cemil Paşa (Zinar Silopi), *Doza Kurdistan (Kürd Milletinin altmış Yıllık Esaretten Kurtuluş Savaşı Hatıraları)*, Özge Yayınları, Ankara, 1991, r. 176

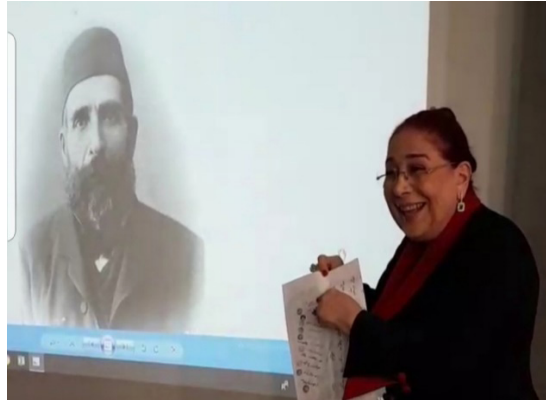
10. Kadri Cemil Paşa (Zinar Silopi), *Doza Kurdistan (Kürd Milletinin altmış Yıllık Esaretten Kurtuluş Savaşı Hatıraları)*, Özge Yayınları, Ankara, 1991, r. 177

11. Kadri Cemil Paşa (Zinar Silopi), *Doza Kurdistan (Kürd Milletinin altmış Yıllık Esaretten Kurtuluş Savaşı Hatıraları)*, Özge Yayınları, Ankara, 1991, r. 179

12. *Qedrî Beg Cemil Paşa Pîyawekî Niştimanperwerî Kurd*, *Kurdistan*, no: 92, Mahabad, 11ê Rezber 1325

yarbekirli Cemil Paşa ailesinin bu milliyetçi yurtsever damarından kısaca bahsettikten sonra, şehir ve kültürel yaşamlarından bahsetmemek büyük bir eksiklik olur. Yaşam tarzına ve toplumsal ilişkilerine baktığımızda, ailenin hem aristokrat ve hem de halkla bütünleşen bir özelliği olduğu görülür. Şehirdeki yaşamları mevzubahis olduğu zaman, şüphesiz ilk olarak Cemil Paşa konağı akla gelir. Cemil Paşa konağı bir şato, saray veya kasr görünümünde devasa bir yapı olup inşası aşamalı olarak tamamlanmış ve ilk bölümünün ne zaman yapılmaya başlandığına dair elimizde kesin bir bilgi yoktur. Konağın tamamlanmış hali iki yüz küsur yıllık bir geçmişe dayanır ve bu tarihi eser bütün ihtişamıyla bugüne kadar ayakta kalabilmiş ve günümüzde yeniden restore edilerek Kürd şehir kültürü ve yaşamının çok önemli bir abidesi ve tanığı durumundadır. Cemil Paşa konağında “yirmiden fazla hanım, yirmi kadar hizmetçi ve işçi, otuzdan fazla çocuk vardı. Cemil Paşa konağında dengbêjler, çirokbêjler, tamburvanlar ve bılurvanlar eksik olmazdı, 24 saat aile fertleriyle birlikte yaşardılar ve onların yeri bambaşkaydı. Konakta birkaç Süryani kâtibin dışında çalışan diğer hizmetçilerin tümü Türkçe bilmeyen köylülerden oluşmaktaydı.¹³

Cemil Paşa ailesinin çok önemli ve ayırt edici özelliklerinden biri, kendi dönemiyle kıyaslandığında diğer büyük Kürd ailelerine nispeten okuma, yazma ve eğitim düzeyinin oldukça yüksek olmasıdır. Kendisi de Münich Üniversitesi'nin elektrik mühendisliğinden mezun olan Ekrem Cemil Paşa'nın aktarımıyla; “Cemilpaşaların oğulları, kızları ve torunlarının hepsi okumuşlardı. Cemil Paşa'nın bir tek ümmi evladı yoktu.”¹⁴

Ferda Cemiloğlu, 2018. Diyarbekir

1912-1913 yıllarında Cemil Paşa ailesinden Cevdet, Kadri, Ekrem, İbrahim ve Şemsettin olmak üzere beş kişi Avrupa'da okumaktaydı. Ailede eğitim anlayışı, fırsat eşitliğine dayanıyordu. Çocuklar okul tercihinde eşit muamele görürdü; okul çağına gelindiğinde hep birlikte aynı okula gidilir. Süryani okulu seçilmişse hep birlikte oraya gidilir ya da Ermeni okulu seçilmişse yine hepsi oraya kaydedilirdi.

Cemil Paşa konağındaki sosyal yaşam, işleyiş ve temel prensipler ne idi? Bu konuda söylediklerimiz içten bir bakışla ve kendisi de sürgünde doğan Ferda Cemiloğlu'yla yaptığımız dostane bir sohbete dayanmaktadır.

Ferda Hanım, ailenin kültürel değerleri, sosyal yaşam ve temel prensiplerinden bahsederken çok dikkat çekici bazı özellikler ortaya çıktı. Yazının buradan sonraki kısmında, konaktaki geleneksel kültürel yaşamı özetledikten sonra yazıyı bitirmeye çalışacağım.

Elbette genel olarak Kürd kültüründe olduğu gibi, Cemil Paşa ailesinde de misafir ve misafirlik, çok önemli kavramlardır ve bu konuda herkesin katiben uyması gereken kurallar vardır. Gerek Diyarbekir'de gerekse hattın alt kısmında sürgünde iken, ailenin kapısı herkese açıktı, halkın her kesiminden eve misafir olanlar vardı. Siyasetçiler, kaçakçılar, kadın kaçırınlar ve kan davalı olanlar gibi her kesimden insan gelirdi. Misafirleri karşılamada bütün aile fertlerinin uymak du-

13. Ekrem Cemil Paşa, *Muhtasar Hayatım, Beybûn Yayınları, Ankara 1989, r. 11-12*

14. Ekrem Cemil Paşa, *Muhtasar Hayatım, Beybûn Yayınları, Ankara 1989, r. 8*

rumunda olduğu üç temel kural vardı: Birincisi, hiç kimse gelen misafirlere adlarını sormazdı; ikincisi, kimsin ve nereden gelmişsin ve üçüncüsü de ne zaman gideceksin soruları asla misafire yönetilmez. Bu soruları misafirlere sormak yasaktı ve bunlar Cemil Paşa ailesinin yasalarıydı.

Gümüşten baston

Cemilpaşazadelerin diğer bir özelliği ise, geçici misafirler hariç, sürekli olarak yüzden fazla insanın beraberce yaşadığı ailedeki kolektif iç ekonomik ilişkilerdir. O evde kim doğmuş ya da kim yaşıyorsa, herkes ihtiyacı kadar konak kasasından yararlanır. Konakta herkesin ulaşabildiği çekmeceli mavi bir masa vardı ve her ayın birinde o çekmeceye belirli miktarda para konulurdu; okula gidenler, çarşı ve pazara gidenler, mutfak harcaması yapanlar, harçlık ihtiyacı olanlar herkes ihtiyacı kadar o çekmecedan para alırdı. Ay sonlarına doğru çekmecedan para kalmadığı zaman, cebinde fazladan parası olanlar tekrardan çekmeceye para koyardılar ta ki ayın birine yetişene kadar.

Konakta yaklaşık otuz çocuk vardı ve bu çocuklar erkek-kız karışık olmak üzere üç gruba ayrılmıştı. Çocukları hızlı bir şekilde toplamak ve yönlendirmek için düdük kullanılırdı. Gümüşten ve özel nakışlarla süslenmiş olan düdük, konak içerisinde çocuklardan sorumlu olan kim ise, gerekli durumlarda onun tarafından kullanılırdı.

Cemil Paşa konağı çok büyük ve kalabalık olduğu için, gerektiğinde burada yaşayan çocukların her birini ayrı ayrı bulup çağırmak pek kolay olmuyordu. Gerekli durumlarda ve özellikle de yemek zamanında, okul ve derse başlama saatlerinde gerekli mesaj bu düdükle çocuklara iletilirdi. On iki yaşına basan erkek çocuklar genellikle usta bir binici eşliğinde cirit oyunu öğrenirler. Çocuklar her yaz tatilinde yaklaşık iki-üç aylarını mutlaka köyde geçirirler.

Diyarbakir'in sembolü olan akrepli küpe

Cemil Paşa konağında mimari olarak haremlik ve selamlık bölümleri vardı ancak bu ayırım onların muhafazakârlığından kaynaklanmıyordu. Kadın ikinci sınıf muamelesi görmüyor ve pasif durumda değildir. Ferda Hanım bu durumu şu örnekle açıklamaktadır: “Diyarbakir'deki diğer bazı büyük ailelerin fotoğraflarına baktığımız zaman, hepsinin erkeklerden oluştuğunu görürüz, içlerinde hiç kadın yoktur. Bizim ailenin 1875'te çekilmiş bir fotoğrafına bakarsanız, kadın ve erkeklerin birlikte fotoğraflarda yer aldığını görürsünüz. Fotoğrafta Cemil Paşa ve on bir oğlunun yanısıra üç kızı da resimde yer almaktadır.”¹⁵ Aynı durum mülk paylaş

15. Ferda Cemiloğlu, Röportaj (Sohbet), Diyarbakir, 15.12.2018

Gömüşten yapılmış değişik tütin tabakaları

mı ve mirasta da geçerlidir, mülk sahibi oldukları zaman; hamam, han ve evler kadınlar adına kaydedilir. Kadınları evlendiği zaman, onları ekonomik olarak korumak ve sahiplenmek için, ilk elden önemli derecede mücevher takı olarak hediye edilir ve kime ne verilmiş ise de Diyarbakir'in tanınmış zadegan ailelerden şahitlerin gözetimi ve imzasıyla kaydedilir. (Bu kayıt belgelerinden bir tanesi Ferda Cemiloğlu'nda mevcuttur). Ayrıca Cemil Paşa ailesinin kurduğu vakıfta yalnızca kadınlara yardım amacıyla maaş verilirdi. Zannediyorum böyle bir yapı ve yaklaşım çok az yerde bulunabilir. Bu durum da Kürdlerin kültüründen kaynaklanıyor. Bunlar pek bilinmez ya da çok az bilinir çünkü Cemil Paşa ailesinin efradı kendilerinden pek bahsetmek istemiyorlar.

Ailenin diğer bir özelliği de, her zaman takı ve mücevherleriyle birlikte yaşarlardı. Mücevherler altın, gümüş ve yakut gibi değerli madenlerden oluşurdu. Takı şeklinde sipariş edilenlerin bir kısmı üzerinde yerel ve ulusal semboller bulunurdu. En dikkat çekici olanı da, Diyarbakir yöresine özgü yeşil akrebin sembol olarak işlendiği takılardır. Coğrafik yön belirlediği söylenen yeşil akrep, sadece Diyarbakir'de yaşar ve şehir kültür-

rünün sembolü haline gelmiştir. Cemil Paşa konağı temizlenip onarılınca bu akreplerden bir tanesi bulundu ve Dicle Üniversitesi'ne götürüldü ancak kimse bundan bahsetmek istemedi. Burada dikkat çekici olan şey, Cemil Paşa ailesi bu yöresel yeşil akrebin unutulup kayıp olmaması için, onun resmini mücevherlerine nakşedip takı olarak kullanmışlar. Bu pahalı mücevherler, aynı zamanda hazır bir nakit kaynağı olarak da değerlendirilirdi. Başlarına bir şeyler gelirse bir avantaj sağlamakta ve ihtiyaçlarını karşılayabilirdi.

Konakta tütün ve sigara kültürü, dikkatlice incelenmesi gereken diğer bir konudur. Tütün Kürdistan'da ve Diyarbakir kültüründe çok önemli bir yer edinmiştir. Her büyük evde tütün için özel bir bölüm bulunur, orada farklı özellikte tütün çeşitleri vardır ve o bölümde bulunan tütünler bir yıllık, iki yıllık, üç yıllık, ve on yıllık olmak üzere ayrı ayrı korunur. Bu tütünler sanki burada nadasa bırakılıp yılanması bekleniyor. Öncelikle on yılını doldurmuş olan tütün kullanılır ve ondan sonra sırasıyla yılına göre dokuz, sekiz, yedi yıllık diğer tütünler tüketilir. Tütün odası ve tütün çeşitleri beli bir nem derecesinde korunur ayrıca tütünler sert, yumuşak, kuru ve nemli gibi özelliklerine göre ayrıştırılır.

Sigara hazırlanıp içilirken dikkat edilen en önemli özellikler, onun hijyeni ve aromasıdır. Sigara yapımında yaprağı yapıştırmak için özel bir yapıştırıcı ve fırça kullanılırdı. Bu yapıştırıcı zambak, ayvanın yenilmeyen çekirdek kısmı suda kaynatılarak hazırlanırdı ve aynı zamanda sigaraya da bir aroma tadını verir. Bu Diyarbakir'e özgü bir kültürdür. Ayva sadece bu alanda kullanılmıyordu, Diyarbakir kültüründe önemli bir yeri vardır; kış meyvesi olarak saklanır, kavurmaya katılır, tatlısı yapılır, sirkesi yapılır. Ayrıca sigara içiminde, çok değişik ve kıymetli madenlerden yapılmış ağızlıklar kullanılırdı. Kadınların kullandıkları ağızlıklar da vardı ve sigara içiminde parmakların sigara dumanının etki-

siyle sararmaması için bazı ağızlıkların parmaklıkları da vardı. Ağızlıklar kadar tütün kutuları, çakmak ve kibritlikler de işlemeli değişik kıymetli madenlerden olup çok orijinal idi. Tütün kapları içerisine özelliklerine ve çeşitlerine göre hangi bölgelerden geldiklerini belirtmek için, renkli çubuklar dikilirdi. Tütün kapları özgün bir karıştırıcı

Sonuç olarak mevzu bahis Diyarbakir'deki el işlemeciliği ve sanatkarlık olduğu zaman, elbette ki konakta kullanılan ve değerli madenlerden yapılmış bu baha biçilmez kıymetli takı ve eşyaların çoğunun Diyarbakirli Ermeni ustaların emeklerinin ürünü olduğunu hatırlatmak gerekir.

Hewlên bo Tifaqa Kurdên Rojava bi lihevkirina DYA û Rûsya destpêkirîye

Ekrem ONEN

Ekrem ONEN

Kovara DENG

Li Suriyê her roj bûyerên nû diqewimin. Di demên dawî da carek din di navbere hêzên Kurd da hewlên tifaqa neteweyî destpêkirin. Temamê Kurdên cihanê vê hewla yekîtîyê bi kêfxweşî pêşwazî kirin. Me, mijarên rojevê yê wek rewşa Suriyê ya dawî, pêvajoya yekîtîyê di navbera aliyên Kurdan, helwesta Emerika û Rusyayê di derheqê pirsra Kurd ûwd bi birêz Ekrem Onen ra xeber da. Birêz Onen, wek akademisyen û yek ji pisporê Rojhelata Navîn bi berfirehî bersivên pirsên me da û gelek mijaran bo xwendevanan zelal kir. Li jêrê hûn ê pirsên me û îzêhetên birêz Onen bi hev ra bixwînin.

Wek hûn ji dişopînin, carek din li Rojavayê Kurdistanê hewlên jibo yekîtîya hêz û aliyên siyasi di rojevê da ne. 17ê meha Heziranê da bi daxwaza Amerîka û bi navbeynkariya Fransa û Serokatî û Hikûmeta Herêma Kurdistanê Encumena Niştîmani ya Kurd li Suriyê (ENKS) û Partiyên Yekîtîya Neteweyî ya Kurd (PYNK) civîyan û ragihandin ku ew ê li ser Peymana Duhokê Tifaqa Neteweyî pêkbînin. Hûn vê hewlê jibo Kurdên Suriyê çawa dinirxînin?

Pirsra yekîtîya navbera hêzên siyasî ye rojavayê Kurdistanê ne pirseke ku nuha destpêkirîye, ev pirs ji roja bûyerên Sûrî

destpêkirîye di rojeva çî Kurdan çî ji dostên Kurda de bû/deye. Wek em dizanin hîn destpêka civîna Cenêv de Rusya her ji civîna yekê de digot lazim e Kurd wek teref beşdarî civînan bivin. Wê demê opozîsyona Surî qebl nedikir Kurd bi serê xwe bikevin civîna. Wê demê ji ber tekilîyên DYA bi opozîsyonê re xurt bû û jî bo opozîsyona Sûrî ji aciz neke DYA bê deng dima. Paşê dema civîne Astana dest pêkir wê demê jî tevî ne xwestina Îran û Turkî, Rûsya dixwest Kurd li hev bikin û bi serê xwe bikevin civîna Astana. Heta Rûsya cend civînan li Baza xwe ya li Himîmîn bi Kurdan re kirin, lê Kurdan li hev nekirin. Li vir armanca Rûsya ew bu ku kurdan ji opzîsyona Sûrî û ji rejîmê, Îranê û Turkî bi dûrxe. Rûsya dixwest rola Turkî û Îranê li Sûrî zeif bike û di nava rejîmê de terefên xwe xurt bike, Esed û Îranê zeif bike. Bi ya min ev siyaseta Rûsya bi berjewendîyê Kurdan re li hev dikir, heger Kurdan li hev kiribana û biketina civîna Astana. Raste Rûsya ji bo berjewendîyên xwe ev dikir, bes ya grîng ji Kurdan re, heger Kurda li hev bikirna û ketibana civîna Cenêv û Astana, berya her tîştî a ji bo Kurdan grîng, Kurdan legîtitimatiyona (meşrûtyet) navdewletî û NY dîgirt. Ji ber civîna Cenêv û ya Astana jî di bin serpereştîya NY de dibû. Ya dudan Kurd ji Turkî, Îranê û ji terefên Îranê

di nava rejîma Sûrî bi dur diketin. Her weha ev buyerên wek Efrîn, Serê Kanîyê û hwd. dikarîbû nebana an bibana jî bi xisarek ne weha mezin dibû. Rejîm û Îranê fam kiribûn ku Rusya heman siyaseta ku di sala 1970 de ku li Iraq û Başurê Kurdistanê dimeşîne, wê demê Rusya ji bo bikaribe rola Înglîz li Iraqê bişkîne, bu navbênçî di navbera Kurdan û Bexdayê de. Û tifaqa Otonomî a 11 adarê 1970 hate îmze kirin û başurê Kurdistanê meşrûtyet stand yanî di çarçeweya Iraqê de bû perçakî huqûqa navnetewî û hemû tîştên ku heta li başure Kurdistanê dibe li ser wi asasê ku di sala 1970 de Kurden başûr bi Otonomî meşrûtyet standin. Li vir rejîm û Îranê bi rêya PYD nehîşt Kurd li hev bikin û bikevin civîna Cenêv û Astana ku nehêlin Kurd meşrûtyetê bigrin. Piştî ku DYA têkiliyên wê bi opzîsyona Surî re xera bû, DYA ji bo meşrutyeta xwe ya li Surî divê bi alîkî Sûrî re di nava hevkarîyê debe, ev jî di destê wan de hew PYD mabû, tevî DYA dizane ku PYD gelek bi Sûrî û Îrane ve gredayî ye lê ew ji wan re ne grîng bû. Her weha ji rejîm û Îranê re jî ne problem bû ku PYD bi DYA hevkarî bike. Ji ber ji rejîm û Îranê re eşkere ye nuha nakarin DYA ji Sûrî bi zorê derxin. Her weha rejîm û Îran jî bi rêya PYD nahêle DAIŞ, opozîsyona Surî û partiyên Kurdên rojava dervî PYD li herêmê Kurdan bi cîh bibin. Hevkarîya DYA bi PYD re dihat hesabê Rejîm û Îranê jî. Ji ber rejîm û Îranê dizane heger PYD bi DYA re hevkarîyê neke, DYA wê bi hinek hêzên dinra ku dikare ne di zefta rejîmê de be hevkarîyê bike. Wê demê ji rejîmê û Îranê re tehlîkeye, lê bi PYD re be rejîm û Îran ji xwere tehlîka nabîne. Her weha rejîm û Îran dihesibîne ku têkiliyên PYD bi DYA re pozîsyona Rûsya jî zeif dike ku Rûsya nekare zorê bide wan. Li vir dixwazim bêjim ku ev listik tê hesabê tevan, dervî Kurdan. Ji ber serî li Kurdan digerin û Kurd wextê wenda dikin. Hevdîtînen PYD û ENKS ê ku nuha dibin behtir li hevkarîneke DYA û Rûsya ye ku dixwazin Turkî û Îranê zeif bikin û ji Surî derxin. Ev protsesa dawî berya demekê bi hatina cîgirê wezîrê derve Rusya Bagdanov a herêma Kurdistanê ku li gel birêz Mesûd Barzanî, Neçîvan Barzanî û Mesrûr Barzanî

civîya, her weha li gel ENKS civîya, destpêkir. Piştî civîne birêz Neçîrvan Barzanî beyan da got « lazîme Kurdên Rojava li hev bikin û bi navbênçîya Rûsya re li gel rejîme li hev bikin». Her weha piştî Bagdanov bi rojekê, ENKS ji nuşkave çûn li rojavayê Kurdistanê buroyên xwe vekirin, bê ku PYD astengîya derxe. Ev ji me re dide rêdan Rusya garantî da serokatîya Herêma Kurdistanê û ENKS ku PYD bela xwe bi wan nede. Paşê muhawelên DYA ku PYD û ENKS dest bi civînan bike, li vir em dibînin DYA û Rûsya li hevkerî kar li hev parve kirin. Li vir rast e ev protses DYA û Rûsya ji bo berjewendiyên xwe û Îran û Turkî ji Sûrî derxin, lê ku Kurdan siyaseteke millî netewî bimeşandina kurdan dikarîbû gelek destkeftî bi destxistina. Lê pir heyf PYD asteng e li pêşya ku Kurd bikaribin li hev bikin û siyaseteke millî bimeşînin. Metirsiya min ew e ku Kurd vê fersendê berdin.

Car jî li gor agahîyan, herdu terefên Kurd; ENKS û PYNK heta niha li ser xalên siyasi li hevkarîne, pêşda jî ew ê li ser mijara avakirina idareyeke hevbeş û pêkanîna hêzên leşkerî ya hevbeş gotûbêjê bikin. Bi nêrina we hêzên Kurd wê bikaribin li ser van xalên destnîşankirî bi hêsani li hev bikin? Gelo ev pêvajoya yekîtiyê wê rastê problemên çawa bê?

Wek min li jor behs kir ez ne pir geşbîn im ku PYD û ENKS bikaribin li hev bikin. Pirs ne pirs hêzên eskerî yê hevbeşe an idara bajarên Kurda ye, pirs ew e ku di paşerojê de ji Kurdan re çi dixwazin? Berya her tîştî PYD ne bi serê xwe ye. Heger li hevkarînek bibe jî ENKS ji nuha lawaze wê hemu daxwazê PYD qebl bike, ew daxwazana jî tu berjewendiyê Kurdan têde nîne. Wê li hevkarînek bê status ji Kurdan re, bes ji bo “demokratîzekirina” Sûrî be.

Ji bo pêkanîna yekîtiyeke rêk û pêk çi dikevê li ser hereketên Kurd li Suriyê û herweha Kurdên perçeyên din di vê warî da dikarin çawa piştgirîya vê pêvajoyê bikin?

Berya her tiştî ji bo hevkarî bibe divê her du alî jî hêzên welatperwer bin û ne di bin bandora dewletên herêmê de bin. Her weha divê daxwazên yên asasî nêzî hevbin. Pir heyf îroj heger ne tev, lê graniya hêzên Rojavayê Kurdistanê ne bi serê xwe dikarin biryaran bidin, gelekî di bin bandora dewletên herêmê de ne. Ji ber wê tiştê nuha ku Kurdên beşê din dikarin bikin ew e ku bi rêyên dîplomasiyê bi Rûsya û DYA bidin qebul kirin, di paşeroja Suri de statuyekê ji Kurdan re nas bikin.

Tê gotin ku pêvajoya avakirina tifaka partiyên siyasî yên Kurdistana Başur anha li Rojava dubare dibe. Wek tê zanîn piştê gelek şer û pevçunan hêzên Başur di salên 90î da bi teşwîk û zextên Amerikayê hatên berhev. Qasê ku xuyaye îro jî eynî tişt li Rojava diqewime. Bi nêrîna we Emerika di meselaya Kurd li Suriyê heta kîjan astê zelal û xwedî biryar e? Bi taybetî pêşbiniyên we çine bo qonaxa piştî hîlbijartinên serokatiya Amerîka ku di çiriya paşîn meha 11 da pêk bîn?

Gelek caran gelek kes dibên KDP-I û YNK di salên 1990 de dema bi navbeçîya DYA li hev kirin, Kurdên Rojava jî dikarin. Ez wer na fikirim. Ji ber PDK-I û YNK du hêzên niştimanperwerin û daxwazên wan jî bo Kurdan desthilatî bû, astengek mezin di navbera wan de nebû. Lê PYD û ENKS ne weha ne, di tiştê asasî de daxwazên wan ne wek hevbin. ENKS jî Kurdan re desthilatîyê dixwazin, PYD tu desthilatîyê naxwaze, wê di çî de bikaribin li hev bikin? Hew heger alikî daxwazê alikî qebûl bike, ew jî diyare ne mumkune. Bi qasî ez dizanim DYA heta nuha di hemû civînên bi Kurdan re, ji Kurdan re çî li Suri dixwazin tiştê ne gotine. Hew her ji wan re dibên em bi hev re şerê DAIŞê dikin. Heta gelek caran partiyên Rojavayê Kurdistanê ji DYA gotine vaye baş an xerab, em pê razî an ne razî, Rûsya jî bo me tiştê dibêje "divê di yasaya bingehîn a Sûri de mafek ji Kurdan re bê parastin" hûn çî dibên? Tiştê nabên.

Di van rojên dawî da tê gotin ku jibo derxistina petrola herêma Kurd, SDGê

bi şirketeke Emerika ra ku dewlet jî piştgiriya dike peymanek imze kiriye. Hûn vê hewlê çawa dibinin?

Berya her tiştî divê bê zanîn ku stratejîya DYA li herêma rojhilata nêzîk ne Jeoekonomîk e, Jeopolitik e. Li welatekî weke Sûri jî xwe petrolek pir nîne. Her weha divê bê zanîn berya bûyerên Sûri jî hinek şirketên DYA bi kontraktan li gel rejîma Esed kar kiribûn, hinek bîren petrolê bikar dianîn. Ev peymana petrolê ku tê behs kirin ne diyare wê çuqas biçe serî an na? Ya dudan jî xwe PYD heta nuha di derbarê vê peymanê tu beyan ne daye. Ji xwe DYA jî, Turkî jî her dibên heger Rûsya bixwaze em bi hev re dikarin bi rizamendiya rejîma Sûri bîren petrolê ku kevn bune nuh bikin. Bi ya min heta nuha ev tev jî beyana wêdetir neçûye, bi van beyanana hêzên li Sûriye sînyala didin hev, ew jî hev fam dikin çî jî hev re dibên. Yên lîstika heye rast nabînin Kurd in. Beyana Bolton berpîrsê ewlekarîya DYA ku got heta 3 meha, yanî heta hîlbijartina Kurd dikarin netirsîn tu guhertin nabe. Bes piştî hîlbijartina ne diyar e, baş e berpîrsê ewlekarîya DYA weha dizane ne diyarîk heye, Kurd bi çî awayî siyasetê dikin rastî ez fam nakim.

Di rojevê da pîrsek din jî ev e. Hem li Suriyê hem jî li Herêma Kurd du hêzên sereke hene; Emerika û Rûsya. Bi taybetî li herêma Kurd, li sînorê Tirkîyê anha di kontrola Rûsya û rejîmê da ye. Gelek çiyên din jî di kontrola Amerikayê da ne. Gelo Kurd riyek-siyaset çawa bipejirînin ku bikaribin hem Emerika û hem jî Rûsyayê qanîh bikin û li nêzî xwe bigrin?

Pîrseke girîng e. Bawer im heger Kurdan siyaseteke millî û maqûl meşandibana hiç problem nebû ku him bi Rûsya him jî bi DYA re tîkîlîyên wan başbe û heger siyaseteke weha meşandibana dikaribû gelek beleya hatin serê rojavayê Kurdistanê neba. Ji ber ne Rûsya ne jî DYA jî Kurdan ne dixwestin li gel min be, li dijî yên din be. Lê bi tevayî Kurdan nikaribû siyaseteke weha bimeşandina û evêya jî sebebê asasi PYD bû. Rejîma Sûri û

Îranî ne dihîşt Kurd siyaseteke mili û bi van herdu hêzana re di teklîyen xweş de bin. Kurdan gelek fersend berdan, Kurd li xwe hayî nebin wext nuha di eleyhê wan de diçe.

Gelo Rusya dikare jibo hewlên yekîtiya hêzên Kurd ku Emerika û Fransa piştgirîyê didin, astengan derxe? Li aliyê din, em dizanên ku Rusya jî ji aliyek din ve dixwaze hêzên Kurd bine ba hev û wan nêzîgê rejimê bike. Bi nêrina we ev rewşa hanê wê çawa zelal bibe?

Wek min li jor jî behs kir ev protsesa nêzîkbûna hêzên Kurdên Rojavayê Kurdistanê bi li hevkerin a navbera DYA û Rûsya destpêkirîye. Armanca asasi jî ew e ku Turkî û Îranê zeif bikin û ji Sûrî derxin. Ji alîkê ENKS ji muxalefeta Sûrî a ku nêzî Turkîye bi dur xistin ji alîkê din dixwazin PYD ji bin tesîra Îranê û rejîma Sûrî derxin. Bi ya min di a ENKS de bi serketin, lê di a PYD hîn ne diyare ku wê bikaribin ji Îranê û rejîma Sûrî bi dûrxin. Kurd divê baş bizanibin Rûsya nuha naxwaze DYA ji Sûrî derkeve, heta pirsra Îranê û Turkî safî nebe.

Wek tê zanîn Tirkiyê sala parîn di 9ê Oktobra 2019an da bi êrişeke leşkerî axa Kurdan, xeta Serêkani/Resulayn û Girêspî/Telabyad dagirkir. Piştê vê êrişê Tirkiyê bi Emerika û Rusyayê ra peymanan çêkir. Bi gotineke din bi van herdu peymanan pêşiya Tirkiyê hat girtin û sînorê herêma ku wê kontrol bike hat tayînkirin. Ji wê rojê pê ve dengê Tirkiyê pir dernakeve. Gelo Tirkiyê armanca xwe ya ku herêma Kurd hemî dagirbike terikandiye? Dev ji daxwaza ku xeta txûbê Başur û Rojava bihev re girê bide û deriyek sînorî yê Tilqebîn (Ovaköy) veke daku deriyê Birahîm Xelîl baypas bike, berdaye an an?

Ez ji destpêkê de difikirîm ku Turkîye nekare hemû bajarên Kurdistanê dagir bike. Pirsra ku DYA rê dan Turka ku Serêkanyê û deverê din dagir bike, armanca jê ew bû ku rê li ber Îranê bigre, rêya navbera Îraq û Sûrî bigre a ku Îran û PKK bi kar dianî. Heta girtina

Zinê wertê li başûr jî perçakî vê siyasetê bû. Wek em dizanin berya salekê DYA ji PYD xwest ku hêzê xwe bine binya Reqa û Dêra Zorê. Wê demê dixwest bi rêya PYD rê li ber Îranê bigre, PYD qebûl nekir. Ji ber wê DYA xwest vêya îcar bi rêya Turkî bike, ji ber wê rê da Turkî ku bi kuraya 30-40 km dakeve. Lê ji ber ev plana DYA û Turkî ne li gor siyaseta Rûsya bû, Rûsya ji Turka re gotin em qebûl nakin hûn ji Serêkanyê bi kuraya 10 km zêde dakevin. Ji ber wê Turk sekinîn, rast e ji alîkê de belkî dihat hesabê Rûsan wek siyaseta DYA bi awayekî Îranê zeif bikin û rê li ber bigrin. Lê Rûsya zanibû Turk armanca wan wê hemû bajarê Kurda be, ew jî ne dihat hesabê Rûsya ku Kurd bi temami zeif bibin. Ji ber weha diyare di dawî de hesabê Rûsya ew e bi karta Kurdan Turka ji Sûrî derxe. Ji ber wê Turk li cihekî sekinandin. Bi vê hemlê Rûsya ji Turka re da fam kirin bê me hûn nikarin li Sûrî hespê xwe bibezenin û ji Kurdan jî re dan rêdan ku me Turk nesikinanda wê hemû bajarê Kurdan bigirta. Ev listik hîn berdeewame, wek min li jor diyar kir, *Rûsya û DYA dixwazin bi Turka Îranê Sûrî derxin û bi Kurdan jî Turka ji Sûrî derxin.*

Di hewlên çareseriya siyasî da û xebatên destûrê di bingehê civînên Cenevê da kurd dikarin çi bikin û siyasetek çawa bigirine ber xwe, daxwaza çi bikin?

Ez ji destpêka şer her dibêm, nuha jî li ser raya xwe me ku DYA û Rûsya li Sûrî li ser çend xalên asasi li hevkerine û ev li hevkerin hîn ji demê Obama de dest pêkir û bi Tramp re pêş ket. Nuha gelek Kurd dibên ku di hîlbijartinê DYA de ku Demokrat bi serkevin ewê DYA eskerê xwe li Sûrî bihêle û wê bi Turkan re hîn hişktir be, ev jî binî de şaşî ye. Yê ku Rûsya dawetî Sûrî kir û eskerê xwe ji Sûrî kişand Obama bû. Her weha yên tradîsiyonel bi Turkan re hertim di têkilîyên xweş dene Demokratê DYA ne. Ev li hevkerina DYA û Rûsya li ser ev xalên asasi ne: 1-Divê Sûriyek paşeroj li ser Îsraîl ne tehlîke be. 2- Divê Turkî û Îranê ji Sûrî derxin. 3- Divê Kurd hinek ji mafê millî bi dest xin. Ew mafê

Kurdan jî wê li gor reşnivîsa yasaya bingehîn a Sûrî a pêşîn a ku li civîna Astana ku Rûsya pêşneyar kir. Heger kurd li serhevbanan û wek min gelek car ev tekrar kirîye siyasetek maqûl, realist meşandibana dikarîbûn ji tiştê ku Rûsya pêşneyar kiribû zêdetir bistendina. Ji ber ne Rûsya ne DYA ne li dij bûn. Lê, nuha dihesibînim Kurdên Rojava ew fersend berdan, ji ew tiştê pêşneyara Rûsya kiribû zêdetir nastînin, heger ne kêmtir be. Kurdan gelek wext wenda kirin.

Pirseke dawî jî ev e, çendêk berê li gor îdiayên ku di çapemeniya Rusyayê derketibûn, Rusya ji Esad aciz e û wî ji çav derxistiye. Li aliyek din da jî Esad çendek berê hilibijartinan li dar xist û li gor xwe meşruiyetek nû peyda kir. Hûn dahatuya rejîma Esad, bi taybetî malbata Esad çawa dibinin? Guharetineke di vê warî da wê bandorek çawa li ser çaresiya pîrsa Suriyê bike?

Ev ne pir tiştêkî dizîye ku Rusya li Esad muweqet dinerin, heger bê bira we di sala 2017 dema Pûtîn wê bihata Turkî pêşî ji nuşkave hate Sûrî baza Rûsya a Himîmîn, piştê hate Turkî. Li Turkî ji rojnamevana re got «Em ne awûqatê Esedin». Temama dinyê dervî Kurda dizane ku rejîma Sûrî du alî ye, bi teybet piştî di 2018 de ku Rûsya operasyon di nava dewleta Sûrîde kir û hemû alîgirên Esad

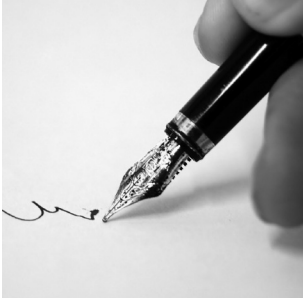
û Îranê ji nava dezgehên dewletê bi teybet istixbarat, ordiyê avêtin, kesên nêzî xwe danîn, her weha ordiya 5 a Sûrî çêkirin ku di kontrola Rûsan de ye. Hesabê Rûsan ew e ku ordiya PYD jî bixe nava ordiya 5 an. Her weha Rusya ji 2018 vir de hemû terefê Esad yên nav Ordiyê û hêzên Îranî, Hizbulaha Îranê, hereketa Fatimî a Pakistanê û Afganistanê ku li Sûrî li ser hudûdê Îsraîl bûn Rûsya ew tev ji wir derxistin û Ordîya 5 li wir bi cih kirin. Ev tev dide rêdan ku Esad û Îran terefekî û dezgehên dewletê jî nêzî Rûsya ne. Kurdan nakarîbûn ev baş bidîta û li gor wê siyasetek maqûl bimeşandina. Esad wê her biçe, bes nuha Rûsya wî nade alî ji bo rewşa Sûrî wek a Îraqê nebe, heger Esad biçe jî divê dewlet bimîne.

Ger gotineke we hebe hûn lê zede bikin, keremkin.

Gelek spas dikim ji bo karê weyî hêja, başe ku kovarek siyasî, fikrî wek kovara DENG li bakurê welat heye, ku gelek fikrên cuda belav dikin. Ji ber li bakur valayak weha heye, waye DENG bi hebûna xwe heger ne temamî be jî beşekî mezin ji vê valayê dadigre. Mala we ava be, her di karê xwe de serkeftî bin, Spas ji bo we ev mecal da min ku nerînê xwe bêjim. Her hebin.

Em jî spas dikin, destê we xweş.

Cinsiyetçiliğe, ataerkillizme ve kolonyalizme karşı kadın-erkek eşitliğini savunmak

Kawa BERZENCİ / Araştırmacı-Yazar

Kawa BERZENCİ

Kovara DENG

Kadın cinayetlerinin günlük hayatın rutin bir parçası haline geldiği bir coğrafya, kültür, sosyal ve siyasal yapı ile kuşatılmış durumdayız. Kadınların bu coğrafyadaki tarihi, cinsiyetçilikle, ataerkillikle, sömürgecilikle özdeşleşmiş bir haldedir. Batman'ın Beşiri ilçesinde bir genç kızın bir uzman erbaş tarafından tecavüze uğradıktan sonra intihar etmeye kalkışması ve hayatını kaybetmesi, karşımızda cinsiyetçilik, ataerkillik ve sömürgecilik şeklinde üç kötülüğün olduğunu göstermektedir. Kadın, ataerkilliğin, cinsiyetçiliğin ve sömürgeciliğin her zaman mağduru ve kurbanı olmuştur. Cinsiyetçiliğin, ataerkilliğin ve kolonyalizmin kurbanı konumunda olan kadın, geçmişten günümüze mağdur konumunu değiştirecek dirence, güce, bilince ve örgütlenmeye kavuşamamıştır. Ataerkilliğin, cinsiyetçiliğin ve kolonyalizmin aşılmamış olması, kadına karşı şiddetin yoğun olarak yaşandığı bugünkü ortamın oluşumunu ve devamını sağlamaktadır. Erkekler, cinsiyetçi, ataerkil ve kolonyalist ortam içerisinde eşlerini, kız çocuklarını, sevgililerini veya kardeşlerini öldürmeye devam etmektedirler. Cinsiyetçi, ataerkil ve kolonyalist işgal, erkeğin kadını eşit muhatap olarak görmemesini ve kadını istediği gibi kullandığı bir obje olarak kullanmasını sağlamaktadır.

Cinsiyetçiliğin, ataerkilliğin ve kolonyalizmin hakim olduğu bir sosyal, siyasal ve kültürel ortamda kadınlar, bu kötülükleri doğal kader olarak kabul edebilmekte ve cinsiyetçiliği çok kolaylıkla içselleştirebilmektedirler. Cinsiyetçilik, ataerkillik ve kolonyalizm kötülüklerine, insanların hakları olduğu ve insan onurunun ihlal edilmez olduğu gerçeğiyle karşı konulamamaktadır. Kadınlar, sahip oldukları insani hakları talep etmeli ve insan onuruna uygun bir hayata sahip olma hakkını sürekli olarak gündemde tutmalıdırlar. Cinsiyetçilik, ataerkillik ve kolonyalizm üçlüsü, hak ve onur merkezli şekilde bu üç şerre karşı yürütülecek bir kadın ve insan hakları mücadelesinden çok korkmaktadır. İstanbul Sözleşmesi'nin iptal edilmek istenmesinin arkasındaki en temel neden, cinsiyetçiliğe, ataerkilliğe, kolonyalizme, milliyetçiliğe ve militarizme karşı çıkacak sahici bir kadın hakları mücadelesinden duyulan korkudur. İstanbul Sözleşmesi, kamusal ve özel alanda kadına karşı şiddetin her türlüsüne karşı kadını koruması açısından çok değerli bir metindir. Ailenin kutsallığı perdesi adı altında kolonyalizmin, cinsiyetçiliğin ve ataerkilliğin işgali, baskısı ve zorbalığı altında bulunan kadını, erkekle eşit muhatap olarak konumlandırması açısından büyük bir değer taşımaktadır.

Ataerkilizm, cinsiyetçilik ve kolonyalizm, kadının kadın kimliğini hiçbir zaman tam insan olarak kabul etmemişlerdir. Bu üç kö-tülüğe göre kadın, kadınlığını hayalet olarak üstünde taşıyan alt bir kategoride olan bir varlıktır. Çok küçük yaşlardan itibaren kız çocuklarına kadınlığını varoluşsal düzeyde öğrenmenin, kadınlığın farkında olmanın ve kadınlığını geliştirmenin gereksizliği öğretilmektedir. Kadının kadınlığını fark etmesinin, öğrenmesinin ve geliştirmesinin çok sert ve ağır sonuçları vardır. Ataerkillik, cinsiyetçilik ve kolonyalizm, kadınları öldürerek ve susturarak, kadının kadınlığından kaçmasını, bastırmasını ve kendini hiçleştir-mesini sağlamaya çalışmaktadır.

Ataerkillik, cinsiyetçilik ve kolonyalizm, kadına aslında hiçbir hak vermemektedir. Kadınların bütün insan haklarının inkar edilmesi, kurum, gelenek, devlet, siyaset ve din haline getirilen cinsiyetçilik, kolonyalizm ve ataerkillik üçlüsü sayesinde sağlanmaktadır. Cinsiyetçilik, kolonyalizm ve ataerkillik soyut kurgular değildirler. Bunlar devlettir, kültürdür, dindir, siyasettir, kurumdur, mi-litarizmdir ve milliyetçiliktir. Kadın ve erkeğin asla eşit haklara sahip olmadığı söylemi, ataerkilliğin, cinsiyetçiliğin ve kolonyalizmin değişmez iman esasıdır. Kadın ve erkek eşit görülmediğinden dolayı kadınlar yeterli eği-time sahip olmamakta, ekonomik bağımsızlıklarına kavuşamamakta, evlilik ve aile kurumu içinde eşit birey olarak konumlan-dırılmamakta, sosyal ve siyasal hayata eşit katılımı mümkün olmamaktadır. Kadının erkeğe hizmet etmek zorunda olmayan ikinci sınıf varlık olmadığı gerçeğinin, ataerkilliğin, cinsiyetçiliğin ve kolonyalizmin egemen olduğu coğrafyamızda tanındığını söylemek mümkün değildir.

Cinsiyetçilik kadını ezmektedir, din ka-dını ezmektedir, devlet kadını ezmektedir, militarizm kadını ezmektedir, nasyonalizm kadını ezmektedir, ataerkillik kadını ez-mektedir. Kadının ezildiği, haklarının inkar edildiği ve eşit olarak görülmediği gerçeğiyle yüzleşilmeye ihtiyaç vardır. Kadının ezildiği

gerçeğiyle yüzleşilmeden, sağlıklı ve sahici bir şekilde ataerkillikle, cinsiyetçilikle ve kolon-yalizmle yüzleşmek ve hesaplaşmak mümkün değildir. Ataerkilliğin ve cinsiyetçiliğin din haline getirildiği coğrafyamızda, ataerkilliğin ve cinsiyetçiliğin bütün özellikleri, din olarak savunulmaktadır. Kadının ezildiği ve hakla-rının inkar edildiği gerçeğine dair yapılacak bir tartışma, aileyi, kutsalı, milli kimliği ve devleti savunmak gibi bir tartışma haline getirilerek karartılamaz. Ataerkilliğe, cinsi-yetçiliğe ve kolonyalizme karşı kadın-erkek eşitliğini savunmak, kadının dışında hiçbir şeyden yana olmamak demektir. Kadın-erkek eşitliğini savunmak, insanı savunmak ve insandan yana olmak demektir. Kadın hakla-rını savunmaya karşı din, devlet, cinsiyetçilik ve kolonyalizm savunulamaz.

Ataerkilliğin, cinsiyetçiliğin ve kolonyaliz-min baskısından kurtulabilmek için kadının ihtiyaç duyduğu en önemli şey, öğrenmektir. Dünyaya ataerkilliğin, cinsiyetçiliğin ve ko-lonyalizmin penceresinden bakmaya alıştı-rılmış bir kadın, öğrenemez, düşünemez ve hissedemez. Bütün öğrenme kaynaklarının ve imkanlarının kadının önünde açık olma-sı lazımdır. İpek Er'i kandırarak ve hayatını mahvederek ölümüne sebep olan Musa Or-han isimli mahluk, yeni bir hayat vaadine dair yalan yanlış bilgilerle onun felaketini hazırlamıştır. Kadının, hiç kimsenin bilgi-sine teslim olmayarak kendi görüşünü ve düşüncesini oluşturabilmesi için özgürce okuyabilmesi, farklı kaynaklara ulaşabilmesi ve özgürce tercihini oluşturması gerekmektedir. Kadının beyninin beyi, erkek olmama-lıdır. Kadın, kendi beyninin sahibi olmalıdır. Ataerkilliğin ve cinsiyetçiliğin kadının öğ-renme kanallarını sürekli kapatmaya çalıştığını söyleyebiliriz.

Yüzyıllardır coğrafyamızda kadın, olum-suz bir muameleyle karşı karşıya bulun-maktadır. Kadın-erkek eşitliğini mütevazı ölçülerde dahi gerçekleştirme noktasından çok uzakta bulunmaktayız. Kadın, insan ola-rak sahip olduğu özgürlüğü, hakları ve onu-ru sahici anlamda tecrübe etmemektedir.

Coğrafyamızın kadını, özgürlükten, onurdan ve haktan yoksun olduğu gibi, kadın olarak kendisini gerçekleştirememekte ve tecrübe edememektedir. Kadına karşı şiddet, kadının çektiği acının ve ızdırabın en somut halidir. Kadının bedenini, cinselliğini, ruhunu, düşüncesini ve çalışmasını atıl kılan kültürel, sosyal, siyasal ve ekonomik kısıtlamalar ve sınırlamalar kadını her taraftan kuşatmış durumdadır.

Coğrafyamızda erkeğin dünyasında kadın, hep *öteki* olarak konumlandırılmıştır. Coğrafyamıza hakim olan ataerkillik, cinsiyetçilik ve kolonyalizm yapısal nitelikte kadına baskı uyguladığından dolayı kadının özgürleştirilmesi ve güvenli bir hayata sahip olması, en önemli insani ihtiyaçların başında gelmektedir. Kadının özgürleşmeye ihtiyacı vardır, ancak kadını kurtarma adına ortaya çıkan erkeklere ihtiyacı yoktur. Kadının kendi kendini ataerkillikten, cinsiyetçilikten ve kolonyalizmden kurtarmaya ihtiyacı vardır. Kadını kurtarma adına ortaya çıkan otoriter kişiler devletler, ideolojiler ve örgütler, kadını özgürleştirmekten ziyade, kadını kendilerine bağımlı hale getirmektedirler. Her ne adına olursa olsun kadınların, yeni erkek diktatörlere, başbuğlara ve seroklara ihtiyaçları yoktur.

Kadını ve erkeği tutsak haline getiren ana dinamik, ataerkilliğin, militarizmin, cinsiyetçiliğin ve kolonyalizmin toplumsal ilişkiler yoluyla içselleştirilmesidir. Ataerkillik, sapkın bir bilinç, kimlik, duygu ve düşünce yaratmaktadır. Kadınlara ve erkeklere, tek yol olarak din, milliyetçilik, militarizm ve devletçilik dayatılmaktadır. Kadınlar ve erkekler, tekçi dayatmaların ötesinde kadın-erkek eşitliği, demokrasi, insan hakları ve barış gibi sahici alternatifler üzerinde düşünme ve bu değerleri içselleştirme yeteneğine ve kapasitesine sahip değildirler.

Dinin bütüncül bir hayat tarzı olduğu, devletin ebedi kurum olduğu, milletin tek nihai değer ve kimlik olduğu dayatılmaktadır. Dinin bütüncül hayat tarzı olduğu şeklindeki kurgu, aslında ataerkilliğin ve cinsi-

yetçiliğin değerlerinin dinin totallığı adına dayatılması anlamına gelmektedir. İstanbul Sözleşmesi'nin iptal edilmesi için yoğun faaliyet gösteren çevreler, dinin bütüncül hayat tarzı olduğunu ileri sürerek kadının ne yapıp yapmayacağına, aile hayatının nasıl olup olmayacağına ataerkil dinin belirleyici olması gerektiğini iddia etmektedirler. Dinin, milliyetin ve devletin tek yol, kimlik ve kurum olduğu anlayışı aşarak kadın ve erkeğin, bunların dışında yeni seçeneklere yönelebileceği imkanların oluşması gerekmektedir. Devletçilik, milliyetçilik ve dinbazlık doğal olmadığı gibi, atarerkillik, cinsiyetçilik ve kolonyalizm de yapay kurgulardır. Doğal insani değerler kadın-erkek eşitliği, demokrasi, insan hakları, çoğulculuk, özgürlük ve barıştır.

Cinsiyetçilik, ataerkillik ve kolonyalizm, erkeğin kadından üstün olduğu şeklinde faşist ve şoven bir ideolojiye dayanmaktadır. Kutsal adına erkeğin kadının efendisi olduğu şeklindeki dogma, erkeği kadının ilahı haline getirmektedir. Dinbaz ve nasyonalist faşizmin kadın düşmanlığı, kadını erkeğin kölesi haline getiren bir teolojiye dayanmaktadır. İnanan-inanmayan, hür-köle, kadın-erkek ayırımı yapmadan kadın-erkek bütün insanların eşitliğine ve onuruna inanan ve bu inancı içselleştiren insani, ahlaki, barışçıl ve adil bir paradigma ile günümüzün faşist anlayışlarının üstesinden gelmek mümkündür.

Cinsiyetçilik, ataerkillik ve kolonyalizm, kadının kendi durumuna dair konuşmasına imkan vermemektedir. Kadına hak lazımsa onu da erkekler verir anlayışında olan ataerkil yapı, kadınlar öldürüldüğünde dahi erkek katillerinin konuşmasını öne çıkarmakta ve erkeği mağdur olarak konumlandırarak söylemlerin referans alınmasına zemin hazırlamaktadır. Kadının durumunu gene kadın anlatmalıdır. Cinsiyetçilik, ataerkillik, militarizm, kolonyalizm, nasyonalizm ve dinbazlık gibi derin insani sorunları, kadının kendi durumu bağlamında dile getirmesini sağlayacak imkanların ve araçların oluşturulmasına ihtiyaç vardır. Kadın olarak kendi insani durumunu anlatan kadın, başına bir şey gelmesin-

den endişe etmemeli, korku yerine kendisini güvende hissetmelidir. Kadın, özgür olmadığı gibi, güvende de değildir. Kadının özgürlüğü kadar bir güvenlik sorunu da bulunmaktadır.

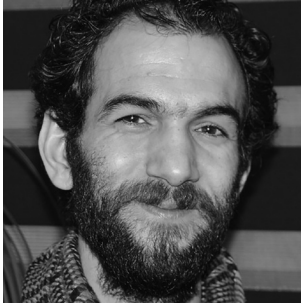
Kadın-erkek eşitliğini, hakim sosyal, siyasal ve dinsel geleneğin referanslarından çıkarmak mümkün değildir. Yüzlerce yıl önce gerçekleştiği varsayılan birtakım menkıbeler referans verilerek, kadına en üst düzeyde hakların verildiği ve en yüksek konuma yerleştirildiğine dair birtakım dinbaz ve nasyonalist ideolojinin söylemleri, efsane, yalan ve propagandadan başka bir şey değildir. Demokrasi, insan hakları ve insan onuru referans alınarak kadın ve erkeğin eşit olmasını öngören ve hukuka dayanan sahici bir medeniyet sürecinin oluşturulması için herkesin kendisini yenilemesi gerekmektedir.

Yüzlerce yıllık ataerkilliğe, cinsiyetçiliğe ve kolonyalizme meydan okumak, çok zor, çetin ve tehlikelerle dolu bir iştir. Bu zor işin sadece kadınlara bırakılması, kadınlardan imkansız başarımlarını istemekten başka bir şey değildir. Ataerkillikte, cinsiyetçilikte ve kolonyalizmde sorunun kaynağı erkeklerdir. Bu üç kötülüğe karşı mücadele etme-

si gereken erkeklerdir. Ataerkillik, evlerde, köylerde, şehirlerde ve ülkelerde hakim olan tek kültür, din, siyaset ve egemenlik biçimidir. Kadın-erkek eşitliği mücadelesi, erkek ve kadınların birlikte yapmaları gereken bir çabayı ve çalışmayı zorunlu kılmaktadır

Ataerkillik, cinsiyetçilik ve kolonyalizm, erkeğin yapabileceğini, kadının ise yapamayacağını dayatmaktadır. Akıl, ahlak ve adalet dışı bir şekilde kadına sonu gelmeyecek bir yapılmayacaklar listesini dayatmanın hiçbir verimli, insani ve yapıcı bulunmamaktadır. Kadın-erkek eşitliği prensibi, kadın ve erkeğin insana, hayata ve dünyaya dair her şeyi yapabilecekleri kabulüne dayanmaktadır. Kadının yapabildiği bir dünya, erkeğin de yapabildiği bir yerdir. Erkeğin yapabildiği fakat kadının yapamadığı ve yaşayamadığı bir yer, aslında insanlığın yapamadığı ve zayıfladığı bir dünya anlamına gelmektedir. Kadın ve erkeğin eşitçe yapabildiği ve yaşayabildiği bir dünya, insanlık için daha yaşanılır bir yer haline gelecektir. Dünyayı yaşanılır bir yer haline getirmenin yolu, ataerkillizmden, cinsiyetçilikten ve kolonyalizmden değil, kadın-erkek eşitliğinin uygulanmasından geçmektedir.

Muzîka Kurdî wek civaka Kurd rengîne

Mehmet ATLI

Mehmet ATLI

Kovara DENG

Mehmet Atli di muzîk û hûnera kurdî da dengeke nû, tarzeke nûdem temsil dike. Albûma wî ya nû Morî Mircan di civatê da deng veda. Li ser navê Kovara Dengê Birêz Mazhar Kara bi hunermend Mehmet Atli ra li ser albûma wî ya nû, xebatê wî yê hûnerî û hest û ramanên wî hevpeyvînek çêkir. Li jêrê pirsên M. Kara û bersivên M. Atli ci digrin.

Berya mehekê albûmeke te ya nû derket. MORÎ MIRCAN. Bi rastî jî te qorek morî mircanên nû ya delal kişan gerdana Muzîka Kurdî. Ew qora mor mircanan pîrr jî xweş li gerdana wê ya delal hat. Qora morî miracanan wê gerdana zer xweştirin xemiland. Te xemleke taybet bi muzîka Kurdî de kir. Em li ser navê Kovara Derng te pîroz dîkin. Dest û dilê te sax be.

Ji kerema xwe re, tu dikarêrî ji bona xwendevanên Kovara Deng piçek qala çiroka Mehmet Atli û ya albûma “Morî Mircan” bikî?

Spas ji bo van gotin û şiroveyên te yê delal, bi rêz Mazhar Kara. Berya her tiştî ez jî te pîroz dikim û careke din spas dikim; ji ber kû keda te ya taybet û giranbiha di vê albumê de heye. Strana yekemîn bi navê “Gula dil” hel-

bestê te ye û ev helbest bû nişan û pêşenga vê berhemê. Him bi gotinên xwe û him ji bi melodiyên xwe, gula dil, morîyeke herî rengîn û xweştire li vî qorê.

Tu yê ji baş bibîrbînî, li Amedê Saziya Çanda Gel de -kû te bi xwe jî rêvebir bûyî- ez, muzîkjeneke amator bûm, lê, şagirtê Kurdî û muzîka Kurdî bûm jî. Sal, dora 92-93 bû. Ji sala 1994'an, roja kû li Stenbolê ez bûm endamê Koma Dengê Azadî û heta îro, ez sazan lê didim wek tembur, gitar, lavta, stranên dinivîsim û distrêm, ji bo helbestan besteyan çê dikim û qonser, mihrîcan, pîrozbahî, şîn, dawet an jî çalakî... her çi awayî be, li bahevhatin û hevcivînên Kurdan û dostê Kurdan de ez ji wek muzîkjenek, hûnermendek cihê xwe digirim û çiqas ji destê min bê hewl didim kû rola xwe bi cîh bînim.

Morî Mircan albuma min a çaremîn e. Şeş sal berê bi navê “Birin” kû helbestê Kamûran Elî Bedirxan'e, min xebatek derxistibû. Di wê berhemê de stranên wek “pêşiya malê” û “karanfil eker misin” gelek hatibûn ecibandin. Ew stranên kû min lavta lê dabû, bi şewazeke wek ud an jî tembûr... Di ronahiya wan ecibandinan de min biryar da kû bi lavtayê albumeke wek morî mircan kû morî bi morî xemilîye, bifirînim. Repertuar wîsa hat berhevkerin.

Tomar li Amedê çê bûn û li ser platformên dijîtal belav bûn. Nas û dostên min yên wek te, alîkar bûn; xanima min Şîlan, resmek çê kir, hevalan dest avêtin karên din û me bi hev re dawî ani.

Dixwîyê ku, te çend sitranên naif, yên ku, her yek ji yekî xweştir, weka qora morî û miranan li hev rêz kirîye. Gelo, wê bedewîyê çi qas bala civata me kişand? Ecibandina albûme bi dile te yan na?

Belê, bi dilê min e. Gûhdarên me, şopinêrên me baldarin, rexnegerin û em bi hev re rê dimeşin. Muzîka Kurdî wek civaka Kurd rengîn e û zewk cûda cûda ne. Lê albûm ji aliyê giştîyê gûhdarvanên me hat hez kirin û her diçe stranên albûmê zêdetir belav dibin.

Te, di Albûma Morî Mircan de deng û awazên civatê yên rojane wek forma xemleke, estetikeke taybet bi kar anîye. Di kar û barê hunermendîyê de ew yek, nîşana pisporîya hunermend bi xwe ye. Hunermendên ku, dikarin di çanda miletekî de rîyên nû vekin ew formê nû bi kartînin. Çanda xwe dewlemendtir dikin. Lê, di hûnera muzîkê de, ev mecra hanê, ji bona avêtina gavên nû bi xeter e ji. Lewra tu, di formê muzîka civakî a ku, di sal û wextê pir dirêj re derbaz bûyê, hetanî îro hatîye, di parzûnên dem û dewranan re derbaz bûyê û şiklê xwe yê iro girtîye, diguherîni, ji nû ve şirovediki. Tu formeke bedewîyê, estetîkê li gor hunera xwe ji nû ve dixemilîni. Dibe ku, ew forma, xemla nû ya ku, te li estetîka kevn barkir dibe ku, bi qasê ya ewil neyê ecibandinê jî. Xeter e. Di albûma Morî Mircan de jî diyare ku, tu di vê warê de serkeftî yî. Cesareta te ya guherandin û ji nû ve şirovekirina formê sitranên gelêrî ji kuderê de tê. Di vê cesaretê, di wêrektîyê de, para gihiştina te ya di warê ilmê muzîkê de çiqas e?

Bi ya min, afirandin her dem ji nû de afirandine an ji em karin bêjin kreasyon re-kreasyon. Tû hunermend di valahîyêde an jî

ji tunebûnê dernaxîne holê; mirov hebûn û meseleyeke çandî û dîrokîye. Em li mekanê, li zemanê cih digirin û ji aliyê wan ve tîrên diyar kirin.

Lê, gor dîtina min hûner ewe kû mirov hay ji xwe be, dewlemendîya kû li ser, li ber rûdine, tahm û fêhm jê bigire. Rola hûnerê fikrandine, hûner bi xwe şikleke fikrandîneye. Hûner bi xwe fikre. Nêrin, dîtina û reaksiyone. Têkilîye; bi xwezayê re, dîroke re, bi erdnigarîyê re, çand û bi mirovên din re.

Ez pratîkên kû di nav de me stranbêjî, tembûrvanî an jî mîmarî û nivîskarî, li ser wan û derheqê cihê xwe difikirim, çiqas ji destê min bê dixwinim. Cesaret jî dibe kû ji nezaniyê, dibe kû ji mîraqê an jî hemandemê de ji herduyan tê. Mîraq, hewes û sevdaserîya hîn bûn, fehmed kirin û ji hez kirinê tê. Hez kirina muzîkê, çanda me, folklor û qlasîkên herema me û yên dinyayê.

Bi ya min, taybetmendîyeke muzîka Mehmet Atli ji ew e ku, fezhildana ji bi muzîka kilasî a cihanê ye. Ev yek di muzîka te de eşkere ye, baş dixwîyê. Di hinek cîyên albûmên te de Ji Beethoven, di hinek sitranan de ji Tchaikovsky, di hinekan de Mozart û di hinekan de ji muzîka Bach de bawêşên xemlê bi ser gudarran de diwêşin, direşîni. Tu di xwebatên xwe de, ji muzîka kilasî a dinê çiqas fêz distîni?

Gelek. Ji salên zarokîtiya min heta vê demê, ez hezkar û karim bêjim kû evîndarê muzîka qlasîkê me; qlasîkên Kurdî, yên herema me û yên Awrupî. Ji ber kû ji bo pratîkên muzîkê ew bîngêhin, mînakên herî başin. Çiqas ji destê min hat ez çûm qonseran; bi gûhdarkirinê û temaşe kirinê min xwe gihand di warê muzîkê de; ne li qonservatuvaran.

Li aliyê din, ji berê ve şopinêr û hezkirîyê komên wek Pink Floyd, hunermendên wek Ciwan Haco, Koma Wetanê me, gûh didim ser muzîka jazz, hemû muzîkên etnîk ya cihanê... Ew tev yên me ne, wek mirovên ger-

dûnî em xwedîyê hemîyanin. Dixwazim xwe û muzîka xwe bi gelek çavkanîyan av bidim, bikim xurttir û rengoreng.

Te di albûma Morî mircan de pirtir amûrên muzîkê yên akûstî bi kar anî ye. Wek, Lavta, Gîtara Aqûstîk, Perkusyon, cûra hwd. Tu çi ma van amûrên aqûstîk bi kar tîni?

Min xwest kû ev partisyonên folklorî ne bi tiştên elektronîk zêde tevlihev bin, tenê bi dar û tel û bi dengê min bên gûhdar kirin. Bi qompozîsyoneke sade û fireh... Lewma me zêde amûr nexist nav. Min li soundeke wek tu li mala xwe de, odeya xwe de gûhdar diki, wilo nerm û bi rehetî biherike, ji xwe re kir armanc di vî xebatê de.

Dixwîyê ku, tu karê xwe bi gelek muzîkjenên serkeftî re bi awayeke kolektîf dimeşîni. Çi ma?

Him ji bo polifonîyê, pir-dengî, hevden-gî an ji pir-rengiyê, ji bo stilên kû ez jê hez dikim û him jî ji bawerîya hûnera civakî, hevjinî; ji bo estetîka kû jê hez dikim û diparêzim. Ez bi edeb û terbiyeya fikrên sosyali hatime perwerde kirin, xwe wilo dihesibînim. Muzîkê bi tenêti najim û nafirinim; bi muzîkjenên din, bi malbat û hevalan, bi milletek û bi hemû dinyayê... Hûner, ji her alî ve, tişteke civakîye.

Gava ku, em qala çandê bikin, babeta me berfireh dibe. Belê muzîk beşeke ji çandê ye. Lê gelek beşê çandê yên dinê jî henin. Wêje, xwarin û wexwarin (gastro-nomi) pergala civatê, tewr û tarzên jîyanê. Xeml û xêzja civatan, cil û ber, çek û çol rabûn û rûstandin, cî û wargewhê jîyanê civatan; mîmarîya gund û bajaran jî beşên çandê nin.

Dizamim ku, tu Mîmarek serkeftî yî ji. Li gor te, tesîra mîmarîya jîngehan, gund û bajaran li ser hunera muzîkê çi ye?

Bi minakê re ev pirs te ya dijwar û bersiv-dirêj hinek din vekim: dengbêjî, em bibêjin, ji her alî ve giredayiyê demên mîr û axa û

feodalite ya Kurdan e. Dirokîye, bi contexta mekanê ve giredayîye, devokîye, bi pergala civatîyek, bi tîkileyên wê, bi raman û zimanê wê... Her wiha em jî wek kesên sedsalên 20 û 21. an in. Bajarîne, der û dora me û tevahiya jîyana me bi tiştên teknolojîk tije ne, fikr û hestên me yên vî zemanêne. Û muzîka me jî... Dengê kûçe û kolan û qadên metropolanin, êş, coş û kambaxîya jîyana modern û post modern e. Tenêtiye. Penaberîye. Nostaljiye û utopyayên me ne. Şaşîti, nakokî û rastiyên jîyanên me ne. Di vê teşqelêde –em bibêjin kapitalîzm- ji her tişt girêdayî hev in; mîmarî, aborî, siyaset, filozofî û psikolojî an ji sosyolojî hwd.

Dixwazim û hewl didim kû stranên min bi pîrsgirêkên van qadan ve tîkiliyê de be, ji wan fêz bigire.

Dîyarbekir weka bajarê şair û nivîskaran tê zanîn. Gava mirov dîroka vî bajarî di, çev re derbaz dike, li gel hesbestî û wêjeyê muzîkke xwedî taybetmendîyêke balkêş jî dixwîyê.

Dîyarbekir bajêreke qedîm e. Di he-man demê de ew wargeha jîyana te ye. Dîyarbekir çi tesîrê li muzîka dike?

Ger kû bi kûrtasî bêjim; bajar jî mîna xwezayê ji dengan pêk tê. Bajar, bi taybetî metropol, galegala dengane! Mirov xwe di nav van dengan de ava dike. Ev rewşa hanê ji bo muzîkjenan nîqaşeke sofistîke ji nîşan dide. Ne tenê deng; ji hewa bigirin heta av, ax, avahîsazî, bêhn, rûhê kûçe û cadayan, hewş û xanî û serxanîyan, qad û mizgeft û dêran, sûk û baxçeyan... Min di pirtûka xwe ya bi navê “Hepsi Diyarbakır: Herkesin Bildiği Kimsenin Bilmediği” de vê mijarê firehtir nîqaş kiribû.

Belê tu tenê sitranên kilasîkên Kurdî ji nû ve şirove nakî. Te hetanî iro gelek besteyên bêhempa jî dîyarî muzîka Kurdî kirîye. Mala te ava be. Ku, mirov li wan berhemên te dinhêre, dixwîyê ku tu wêjeya Kurd jî baş dişopîni. Helbestên hozanvanên serkeftî beste dikî, dikî sit-

ranên hêja. Bi qwasê dizanim, te hetanî niha sitranên şairê nemir Cigerxwîn, Evdila Pêşew, Celadet Elî Bedirxan (Hevceye ku li vir bibêjêm. Min besta te ya bi navê “Birîn” pir eciband ku, ev helbesta Celadet Elî Bedirxan ne), Arjen Arî, Kemal Burkay û yên gelek şairên dinê jî beste kirîye.

Dixwazim bipirsim. Çiyê gotinê di muzîkê de çi ye?

Qasî giranîya muzîkê cih digire. Ev herdû tişt, helbest û muzîk divê kû sedî sed, bi te-

mami li hev bîn, kû bibe straneke xweş. Ger awaz û ritm û rûhê melodîyan pişt bidin deng û awazên helbestê, herdû jî xurttir dibin.

Helbest mumkune kû bi hezaran şiklî bîn xwendin. Her stran an jî beste ji nav xwendinan xwendineke. Ji ber vê yekê xwendin çiqas orijinal be dewlemendîya helbestê jî hew qas derdikeve holê. Ez helbestan bi muzîke dixwinim ji ber kû ew alîyekî ve dengîn; tîp dengîn, beyt dengîn, çarîn, her bêhn û bêhnvedan, her hece bi xwe dengîn.

Sevr'e giden yolda Kürt Özgürlük Hareketi ve Şerif Paşa

Mehmet BAYRAK

İttihadçı - İslâmcılığın Yarattığı Ayrışma

XIX. Yüzyılın ikinci yarısından başlayarak, "milliyetçilik" rüzgarlarının Balkanlar üzerinden Osmanlı memleketlerine de yayılarak, çeşitli milletlerin peyderpey Osmanlı'dan koparak bağımsız yaşama geçtikleri bilinmeyen birşey değildir. Nitekim, Osmanlı/Türk olmayan halklarda başlayan bu özgür ve bağımsız yaşama eğilimi, giderek Ermeni ve Süryani gibi Müslüman olmayan halklarla, daha önce "muhtar" bir yaşam sürdürmekteyken doğrudan Osmanlı'ya bağlanan Kürtler'i de etkilemiş ve Sevr'e gelinceye kadar ülke dışında ve içinde 20 dolayında Kürt milliyetçi örgütünün ve bunlara bağlı 15 dolayında Kürt periyodunun kurulmasına yol açmıştı.

Halife- Padişahçı istibdat rejimini yıkıp yerine parlamenter esasa bağlı bir "sınıf-ı mümtaze" rejimi kuracak olan İttihad ve Terakki Cemiyetleri'nin 5 kurucu üyesinden ikisi de Kürt'tü: **Dr. Abdullah Cevdet Bey** ve **Dr. İshak Sükuti Bey**. Hatta, bu hareketin Diyarbekir'deki örgütünün ismi "**Osmanlı- Kürd İttihad ve Terakki Cemiyeti**" idi. Amaç, Osmanlı'nın birliği içinde, birlikte ilerlemektir.

1908 Meşrutiyet Devrimi ile II. Abdülhamid despotizmi yıkılmış ve yerine iki Meclisli bir Parlamento kurulmuştu: Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı ve Ayân Meclisi yani Senato. Bu Meclislerde, o dönem Osmanlı çatısı altında bulunan tüm halkların temsilcileri bulunuyordu.

Bu aşamada, kimi Parlamento'da bulunan kimi bağımsız mücadele yürüten Kürt aydınlarının öncülük ettiği birçok demokratik örgüt kurulmuş, daha önce dışarda faaliyet gösteren Kürt örgütleri kendilerini feshederek, yayınlarıyla birlikte başkent İstanbul'a taşınmıştı. Öyle ki, Abdülhamid döneminde valilikler yapmış olup, uygulamalarıyla Kürtler'in tepkisini çekmiş olan şair ve yazar **Süleyman Nazif** ile **M. Kemal**'le birlikte Teşkilat-ı Mahsusa'da görev yapmış **Bediüzzaman Said-i Kürdî (Nursî)** bile bu periyodlarda yazılar yayımlamışlardı. (Sözgelimi, Süleyman Nazif'in Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organı Kürt Teavün ve Terakki Gazetesi'nde yayımlanan "**Kürt ve Kürdistan**", "**İzmir Kürdistan Değil**" ve Said-i Kürdî'nin "**Kürdler'e Sesleniş**" konulu yazıları için bkz. Hevi gaz. Sayı:69/ 1998 ve Serbesti Dergisi, Sayı:4/1999).

Bir dönem Kerkük Valiliğine atanan **Süleyman Nazif**, hiç de iyi bir sınav vermemiş ve üç dilde şiir yazan ünlü hicivci Şeyh Rıza Talabani'nin şiirine şöyle yansyacaktı: "Kerkük oldu vilayet/ **Süleyman** ana Vali/ Veyl size ahalil.."

Ailenin şeceresini iyi bilen Taha Toros'un söylediğine göre, İslam halifelerinin emriyle derisi yüzülerek katledilen 14-15 yüzyılların ünlü Hurûfî şairi **Seyyid Nesimî**'nin 8. göbekten torunu olan **Diyarbakirli Küçük Said Paşa**'nın oğlu **Süleyman Nazif**, bu yazılarının birinde şunları söylüyordu:

"Batı'nın en büyük edebiyatçılarından biri, (Dağlar özgürlüğün yuvasıdır) diyor. Kürdistan dağlarında ise, egemen Osmanlı devletinin ihmalinin eseri olan ve güvenliği ortadan kaldıran bir kargaşalık egemendir. Niçin söylememeli, yarıy, tehlikeyi niçin gizlemeli! Kürdler, kendi tercihleriyle Osmanlı yönetimine katıldıkları günden beri hiç bir şefkatli yönetimin yüzünü göremediler. Kişinin zaman ve tutumuna bağlı olan bazı istisnai dönemler bir yana bırakılırsa, Kürdler'in şu dört yüz bu kadar yıl içinde gördükleri, zulüm vce hakareten başka bir şey değildir." (Bkz. Hevi, aynı sayı).

1918'de "Kürdistan Teâli Cemiyeti"nin kurucu üyesi ve iktidar partisi Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile "**Kürdistan'a özerklik**" bağlamında yapılan anlaşmanın imzacılarından olan **Bediüzzaman Said-i Kürdî** ise, bu periyotlarda yayımladığı yazılarda, özellikle "**İslâmiyet, Milliyet ve Eğitim- Aydınlanma**" üzerinde duruyor ve sözlerini şöyle noktalyordu: " Okumak, yine okumak, yine okumak! Sonra birbirimizin elini sıkı tutmak, birleşmek, ittifam âleminde yaşamak!" (Agy)

"Osmanlı İttihad ve Terakki Fırkası" adıyla partileşen bu hareket, 1912 Selanik Kongresi ile tümüyle Balkanlı ve Kafkaslı unsurların eline geçmişti. Bu Fırka, 1913'teki Babîâlî baskınıyla iktidarı ele geçirmiş ve toplumu Alman militarizminin yedeğinde I. Dünya Harbi'ne sürüklemektedir...

1869- 1927 yılları arasında yaşamış olan

Süleyman Nazif, ilginç bir kişiliktir. "**Ağzından alev saçan şâir**" olarak nitelendirilen S. Nazif'i, ölümünden sonra ünlü Kürt aydını Dr. Abdullah cevdet şöyle değerlendiriyordu: "O bir bal arısıydı. Fakat bal yapmaktan ziyade insanları sokmaktan lezzet alıyordu..." (Bkz. Tarih ve Düşünce, Sayı:34/ 2002).

Gerçekten de, Meşrutiyet'ten sonra Kürt periyodunda üstteki sözleri söyleyen Nazif, Güney Kürdistan'daki valiliği sırasında yaptıklarıyla Şeyh Rıza Talabani'yi isyan ettiriyordu. O, bazı gazetecilerin İttihadçılarca katledilmesi karşısında, "istibdadçı" suçlamasıyla 1908 Meşrutiyetiyle iktidardan uzaklaştırılıp Beylerbeyi Sarayı'nda hapsedilen Abdülhamid'in yanında durmaktan geri kalmaz:

*Padişahım gelmiş iken yâda biz
İşte gördük senden istimdâda biz
Öldürürler başlarsak feryâda biz
Hasret olduk eski istibdâda biz.
Dembedem coşmada fakr u ihtiyâç
Her ocak sönmüş ve susmuş, millet aç
Memleket mâtemde, öksüz taht u tâc
Hasret olduk devr-i istibdâda biz.*

XX. yüzyıl savaşlarla başlamış ve Osmanlı'nın yenilgisiyle sonuçlanmaktadır. Bu aşamada, Balkanlar'da kaybettiklerini Kafkasya

ve Orta Asya'da aramaya koyulan İttihad-Terakki yönetimi, Ortadoğu ve Uzakdoğu'da hesapları bulunan Alman militarizminin kolunda Birinci Dünya Savaşı'na girecektir. Emperyalist amaçları kamufle etmek için, Hazret-i Muhammed'in savaşlarda kullandığı "Sancağ-ı Şerif" ortaya çıkarılmış ve Şeyhülislamlık makamından bu savaşın "**Harb-i Mukaddes**" yani (Kutsal din savaşı) olduğu yolunda fetva çıkarılmıştır...

Bunun için, **Mehmed Akif** gibi kalemi güçlü Teşkilat-ı Mahsusacılar ile Osmanlı-İslam ulemasının harekete geçirilmesi gerekmektedir, öyle de yapılır. Böyle bir Türk/Tatar heyeti hazırlanarak, Türkçülerden **Yusuf Akçura**'nın başkanlığında Berlin'e gönderilir. Daha önce Genelkurmay Ataşe Arşiv Müdürlüğü yapmış olup, konuya ilişkin bir çalışma yapan **Dr. Ahmet Tetik**, "**Teşkilat-ı Mahsusa Grubu Avrupa'da/ Rusya Müslümanları'na Uyanın Çağrısı**" konulu yazısında, özetle şunları söylüyor: "*Birinci Cihan Harbi öncesinde Enver Paşa'nın emriyle kurulan Teşkilat-ı Mahsusa, savaşla birlikte istihbarat faaliyetlerine girişti. Yusuf Akçura yönetiminde Avrupa'ya gönderilen heyetin ilk amacı, Rusya'da yaşayan Müslümanları harekete geçirecek propaganda yapmaktı.*" (Bkz. Atlas/ Tarih Dergisi, Sayı:26/2014).

Lemi Özgen ise, onun Berlin'deki misyonunu şöyle özetliyor: "*Mehmet Akif'in Berlin'deki görevi Almanya'nın savaştığı Fransız ordusundaki Müslüman askerlere savaş bıraktırmaktı. M. Akif'in hazırladığı beyannameler Alman savaş uçakları tarafından Fransız askerlerine atıldı.*" (Bkz. K(itap), Sayı:146/ 2009).

"Arnavut" kökenli ama milliyetçiliğe karşı olduğunu söyleyen "İstiklal Marşı" şairi M. Akif, "İslam" adına Almanlar'ın güdümünde propaganda faaliyetlerine katılırken, milliyetçiliğe şu sözlerle karşı çıkıyordu:

"*Milliyetçilik fikrini şeytan mı soktu zihnini-ze/Birbirinden farklı bu kadar milletleri*

Aynı milliyetin altında tutan İslam'ı/Temelinden yıkacak zelzele milliyetçiliktir."

Balkan halklarının özgürleşme mücadelesine karşı çıkan Akif, hızını alamayarak sözlerini şöyle sürdürecektir:

"**Karadağ** haydudu, **Sırp** eşiği, **Bulgar** yılanı

Hani milliyetin **İslâm** idi. **Kavmiyyet** ne?

Arnavutluk ne demek var mı şeriatı yeri?

Arab'in **Türk**'e **Laz**'ın **Çerkes**'e yahut **Kürd**'e

Acemin'in **Çinli**'ye üstünlüğü var mı?

Türk Arap'sız yaşamaz, kim ki yaşar der delidir

Arap'ın **Türk** ise hem sağ gözü hem sağ elidir.

Veriniz başbaşa... Zira sonu apaçık hüsrân

Ne hilafet kalıyor ortada billahi ne din

Medeniyet size çoktan beri diş biliyor."

Bu emperyalist savaşı, bir "cihad" yani "İslâm savaşı" olarak ilan eden İttihadçı-İslamcı Hareketin yanında Avrupa'dan Arap yarımadasına kadar propaganda faaliyetlerine katılan Akif'in, "**Teşkilat-ı Mahsusa**" üyesi olduğunu ilk söyleyenlerden biri, 1915 Ermeni Soykırımı sırasında Diyarbakir ilinde Kaymakamlık yaparken Ermeniler'i koruduğu için İttihad yönetimince katledilen **Hüse-yin Nesimi**'nin oğlu yazar **Abidin Nesimi** olmuştur. (Bkz. A. Nesimi: **Şair Mehmet Akif Ersoy da Teşkilat-ı Mahsusa'da Çalışmıştı**; Vatan gaz. 29.9.1977).

Bu konuda çalışma yapan **Kadir Kon** da "**I. Dünya Savaşı'nda Yeni Bilgiler Işığında Mehmed Âkif'in Almanya Seyahati**; Toplumsal Tarih, Sayı: 217/ 2012 ve **Mil-**

li Şair Mehmed Akif, aslında bir Teşkilat-ı Mahsusa Neferi Miydi?, Derin Tarih, Sayı:51/2016” konulu iki yazısında, onun bu konumuna dikkat çeker ve propaganda için 1913/14 yıllarında Almanya’ya gönderilen kimi isimleri şöyle sıralar: “Şark İstihbarat Birimi’nin faaliyetlerinde görev alan kimseler Alman akademisyen ve şarkiyatçılardan oluşmakla birlikte, Osmanlı Devleti tarafından gönderilen dini yönü ağır basan şahsiyetler de burada görev yapmıştır. Teşkilat-ı Mahsusa kanalıyla gönderilen kimseler arasında Mehmed Akif, Abdülaziz Çaviş, Abdürreşid İbrahim, Şeyh Salih El- Tunusî... gibi kimseler yer almıştır. Almanya’ya İlk gönderilenler ise Sebülreşad’ın başmuharriri ve şair Mehmed Akif ile Şeyh Salih El-Tunusî olmuştur.” (Bkz. Toplumsal Tarih, 217/ 2012, s. 85. Bu konuda ayrıca bkz. M. Bayrak: **Alman Emperyalizminin Türkiye İle Kürdistan’a Girişi ve Ziya Gökalp**; Kürt Sorunu ve Demokratik Çözüm içinde, Özge yay. Ank. 1999).

Mehmed Akif’in yanından ayrılmadığı ve sıklıkla poz verdiği generallerden biri ise, bu aşamada soykırımlara katılan, hem 1921’de Koçgiri’de büyük bir katliam yapan hem de 1922’de Ege bölgesinde “Sancağ-ı Şerif” altında Rumlar’ı katleden ve kendisi gibi Arnavut kökenli olan **Sakallı Nureddin Paşa**’dır...

Mehmet Akif, “Sancağ-ı Şerif” altında savaş çığırtnaklığı yaparken; bir yandan Balkanlar’a ağıt yakıyor (bkz. İ. Öztürkçü: **Hakkın Sesleri/ Mehmed Âkif’in Balkanlar’a Ağıtı**; Tarih Bilinci, Sayı:17-18/ 2012), bir yandan da **Tevfik Fikret** gibi savaş karşıtlarına hakaretler yağdırıyordu. **M. Akif**, bu aşamada yazdığı bir şiirinde şöyle diyordu:

*Balkandaki yangın daha kül bağlamamışken
Bir başka cehennem çıkıversin, bu ne erken!
Lakin bu cehennem onu yıldırır mı? Asla!
İlâya seğırtip duruyor nâmını hâlâ.*

M. Akif’in bu savaş çığırtnaklığına karşı **T. Fikret**, başta Bakırköy Hastanesi’nin kurucusu, arkadaşı **Dr. Mazhar Osman**

Uzman olmak üzere çevresine şöyle haykırıyordu: “...Niye bu adamlara (harp etmeyelim, delilik ediyorsunuz!) demiyorsunuz? Hiç, çelikle et döğüşebilir mi? Ölenlere yazık değil mi? Balkan Harbini yaptık, İtalyan Harbini... Bunlar bitmeden, biz çoktan bittik. Şimdi bu harbe, Allah aşkına, niye girdik? Ben mi yanlış düşünüyorum? Niye susuyorsunuz?” (Bkz. M. Bayrak: **Tevfik Fikret ve Devrim**; 1. Bas. 1973, 2. Bas. 1989, s. 43).

Fikret, bununla da yetinmiyor ve öldüğü 1915 yılında, bir bölümünü ilk kez **Sabiha Zekeriye Sertel**’in 1945’te, tamamını ilk kez bizim yayımladığımız “**Harb-ı Mukaddes**” destan-şiiriyle şöyle haykırıyordu:

“Ey dini siyânet diye hep herze yazanlar/ Az geldi evet sanki o Balkandaki kanlar” (Ey, dini koruyoruz diye saçmalayanlar; evet, sanki o Balkanlar’da dökülen kanlar az gelmiş gibi); Teşvik ediniz şimdi cehennem ile artık/ Allah ile peygamberinin emrini nâtık/ Âyât ü ehâdis ile milyonları harbe/ Kalbeyeyiniz herkesi bir kanlı türâbe... (Dini kullanarak toplumu kana bulayınız)”

Âkif’in Yoldaşı, Kemalizmin Kırbacı Süleyman Nazif’e Geline...

Ahmet Haşim’in “kelimelerin serdarı” olarak nitelendirdiği **S. Nazif** de, “Balkan Savaşı’nın memleketin başına felaketler yağdırdığını” kabul ettikten sonra; “İstanbul’un minaresiz, minarelerin ezansız kalmasından” korkuyor ve şöyle haykırıyor: “Ey Müslüman evladı, ey Türkoğlu! Bu güzel şehrin eşsiz göğüne doğru en güzel birer mısra şeklinde yükselmiş olan minarelere daima şefkat ve hürmetle

yüzünü çevir. (...) Ve kat'i olarak bil ki, İstanbul minaresiz ve minareler ezansız kalırsa hepsi yetim olur. Ve hepimiz yetim oluruz..." (Derin Tarih,50/2016)

Savaş, Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle sonuçlandıktan sonra, 1918'de **Mustafa Kemal** ve kardeşi **Faik Ali (Ozansoy)**la birlikte -haklı çıkan- **Tevfik Fikret**'in Aşiyân'daki Müze- Evini ziyarete gidecek ve anı defterine şunları yazacaklardır: "**Tavaf-ı tahatturun-da bulunmakla mübahi perestîşkâran-ı Fikret...**" yani (anma ziyaretinde bulunmakla övünerek, Fikret'e tapanlar...)

Süleyman Nazif, Mütareke döneminde İstanbul'un işgali üzerine ünlü "**Kara Bir Gün**" (Hadisat gaz. 9 Şubat 1919) makalesini yayımlayacak ve İngilizler'ce birçok arkadaşıyla birlikte Malta'ya sürülecektir.

Üstte de vurguladığımız gibi, Abdülhamid saltanatına son verip "**Özgürlük, Eşitlik ve Kardeşlik**" şiarıyla Meşrutî yönetimi getiren İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin kurucularından **Dr. Abdullah Cevdet Bey** başta olmak üzere çok sayıda Kürt aydını, 1912 Selanik Kongresi'nin ve 1913'te iktidarı ele alan İttihad ve Terakki Fırkası'nın "**çıkıştaki amaçlara ihanet**" niteliğindeki uygulamaları karşısında bu Hareketten ayrılarak özgün Kürt örgütlerine geçmişlerdi. Cemiyet'in kurucu üyelerinden Diyarbakirli **Dr. İshak Süku-ti** 1912'de vefat etmeseydi, büyük ihtimalle o da bu yeni yapılanmayı ve politikaları içine sindiremeyecek ve ayrılacaktı. Nitekim, 1924'te Ordudan ayrılıp doğrudan Kürt silahlı mücadelesinde yer alacak olan **İhsan**

Nuri Paşa dahil, çok sayıda Kürt aydını bu oluşumdan ayrılmıştı.

Dr. Naci Kutlay, salt Bedirhan Bey'in çocuklarından, önce harekete destek verip ardından ayrılan Bedirhaniler'i şöyle sıralıyor:

1-Osman Bey (1879 başkaldırısını yönetti), **2- Hüseyin Bey** (1912'de idam edildi), **3- Mithat Bey** (1898'de Kürdistan gazetesini çıkardı), **4- Kâmil Bey** (Kürdistan özerkliği için çalıştı ve 1917'de Rusya tarafından Erzurum Valiliğine atandı), **5- Halil Rami Bey** (Malatya Mutasarrıflığı yaptı), **6-Hasan Bey** (1910 seçimlerinde Kürdistan'dan milletvekili seçildiği halde kardeşi Hüseyin ile birlikte tutuklandı ve gördüğü işkenceden sakat kaldı), **7- Abdurrahman Bey** (Mithat'tan sonra **Kürdistan** gazetesini çıkardı ve Avrupa'da İttihadçılar'la birlikte çalıştı), **8- Bahri Bey** (Şeyh Ubeydullah Hareketi'ne katıldı), **9- Emin Ali Bey** (1851-1926 yılları arasında yaşadı. Hukukçu ve adliye müfettişliği yaptı. 1908'de **Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti**'nin kurucularından ve I. Dünya Savaşı'ndan sonra **Kürt Teâli Cemiyeti** yöneticiliği yaptı), **10- Abdürrez-zak Bey** (Necip Paşa'nın oğlu. İstanbul Valisi Rıdvan Paşa'nın öldürülmesi olayında suçlandı; 1918'de İttihad ve Terakki yönetimince Musul'da idam edildi), **11- Süreyya Bey** (Emin Ali Bey'in oğlu,1883- 1939 yılları arasında yaşadı, en son Mısır'da Kürt ulusal hakları için çalıştı), **12- Celâdet Bey** (Emin Ali Bey'in oğlu, 1893- 1951 yılları arasında yaşadı, XOYBÜN'un en verimli üyelerinden), **13- Kâmuran Bey** (Emin Ali Bey'in oğlu, 1895- 1978 yılları arasında yaşadı. Sorbon Üniversitesi'nde Kürdoloji çalışmaları yürütüyordu), **14- Hikmet Bey** (Emin Ali Bey'in oğlu, önce İttihadçılar'la çalışmış ve Konya'da müdürlük yapmıştı), **15- Bedirhaniler'den Türkiye'de kalan ve Kemalist rejimin yanında yer alan Tahir Bedirhan Bey'in** oğulları değişik soyadları aldılar: Yazar ve Tarihçi **Cemal Kutay** veya Halit Bedirhan Bey'in oğlu Maarif Bakanı **Vasif Çınar** gibi... (Bkz. N. Kutlay: **İttihat Terakki ve Kürtler;** Beybun yay. 3. Bas. Ank. 1992, s.78-79).

İşte, bu aşamada Kemalizm'in yanında saf tutarak, Kürt taleplerini boşa çıkarmak üzere Erzurum, Amasya ve Sivas'ta düzenlenen kongrelerde aktif görev alan güdümlü bir Kürt grubu da bulunuyordu ki, bunların baş ideologlarından biri **Süleyman Nazif**'ti. 1919 yılında Erzurum Kongresi'ni düzenleyen "**Vilayât-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti**"nin 50'yi aşkın delegesinin büyük bölümü bu türden şahsiyetlerden oluşuyordu. Bu Kongre, "**Türklük- Kürtlük- Ermenilik**" ayırımına karşı çıkarken; asıl amaç Kürt- Ermeni yakınlaşmasını ve **Paris Barış Konferansı**'nda öngörülen Kürt ulusal haklarını engellemekti.

57 yıllık kısa sayılacak ömrüne birçok idarecilik görevinin yanısıra 30'a yakın eser sığdıran **S. Nazif**, II. Meşrutiyet'in coşkulu günlerinde **Dr. Abdullah Cevdet**'in ve **Mevlânzâde Rifat**'ın etkisiyle Kürt hareketine yakın görünse de, sonradan İttihadçı- İslamcılığa evrilen Türk- İslamcılar'ın yanında yer almış ve Kürt özgürlük hareketiyle sembol isimlerine tepkili olmuştur ki, bunlardan biri de döneminde en yaygın Kürt demokratik örgütü olan **Kürt/ Kürdistan Teali Cemiyeti** ve Kürt toplumu adına **Sevr Barış Konferansı**'na katılan **Şerif Paşa**'dır.

Fırtınalı Yıllarda Kürt Diplomasi Temsilcisi Şerif Paşa

"Pirince giderken bulgurdan olmak"la karşı karşıya kalan İttihad ve Terakki yönetimi, adeta sonucu belli bir maceraya girişmişti. 1913'ten başlayarak önce siyasi, 1914/1915'ten itibaren de Ermeniler, Süryaniler ve Êzidi Kürtler üzerinde fiziki soykırım yapan İttihadçılar'ın Alman militarizmiyle birlikte yürüttüğü Savaşın sonucunu

önceden gören İngiliz ve Fransız devlet temsilcileri, daha 1916'da aralarında "**Sykes- Picot Anlaşması**"nı imzalamış ve Osmanlı'nın kaderini belirlemişlerdi...

Bu bir siyasal ve toplumsal gerçeklikken, İttihad- Terakki yönetiminden **Talat Paşa**'nın önerisiyle, Kürdistan/ Amed'li Yahudiler'den olan **Ziya Gökalp** öncülüğünde bir etno- politika komisyonu oluşturuluyor ve bu komisyon "Türk- İslam" ekseninde ideolojik altyapı raporları hazırlamaya koyuluyordu. Bu bağlamda; **Esat Uras**'a "**Ermeniler**", **Dr. Friç** adıyla Arnavut kökenli **Naci İsmail** (Pelister)e "**Kürtler**" ve "**Aşiretlerin İskâm ve Asimilasyonu**"; Çerkez kökenli **Baha Said**'e "**Aleviler, Bektaşiler ve Kızılbaşlar**" konusunda raporlar hazırlatılıyordu.

Dahiliye Vekaleti'ne ve Teşkilat-ı Mahsusa'ya bağlı olarak çalışan "**Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi**" yani Göçmen İşleri Genel Müdürlüğü adına hazırlanan bu raporların tümü, "**etno- dinsel temizliği, tek- tipleştirme ve Türk- İslamlaştırmayı**" hedefleyen çalışmalardı. Ni-

tekim, tez zamanda uygulamaya geçilmiş ve I. Dünya Harbi şartlarında gerçekleştirilemeyen hedefler ise Kemalist rejime bırakılmıştı. M. Kemal'in, **Rıza Nur** aracılığıyla Malta sürgünü dönüşü **Ziya Gökalp**'a yeniden "**Kürt Aşiretleri**" üstüne bir çalışma yaptırması, bu amaç içindi.

Kemalist yönetim, bir yandan son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında kabul edilen "**Misak-ı Milli**"yi, Ankara'daki Meclis'ten geçiriyor, bir yandan 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na "**muhtariyet**"e ilişkin bir madde koyuyor, bir yandan 1922'de "**Kürdistan'a muhtariyet**" esasına dayalı bir

kanun çıkarıp Cephe Komutanlığı'na gönderiyor; bir yandan da buna karşı bir muhalefet örgütliyordu. (Bkz. Server R. İskit: **Türkiye'de Matbuat Rejimleri**, İst. 1939, s. 128 -129 vb.)

Mütareke yıllarında, Kürtler arasında iki eğilim ortaya çıkmıştı: Özerklik ve Bağımsızlık. Eski Danıştay Başkanı, Âyan Meclisi üyesi ve Kürt Teâli Cemiyeti Başkanı **Seyid Abdülkadir** öncülüğündeki grup, “özerklik”ten yana; **Bedirxanlar** öncülüğündeki kesim “bağımsızlık”tan yanaydı. Bundan dolayıdır ki, Kürt delegesi Şerif Paşa'nın sunduğu **Memorandum**'da bu iki seçenek de gözetilmişti.

Şerif Paşa Kürtler adına, Ermeni temsilcisi **Boğos Nubar Paşa**'nın verdiği Memorandum'a karşı çıktığı için sonradan ikilinin anlaşmasıyla yeni bir “**Memorandum**” verilmişti. Taraflar bu konudaki görüşmeleri yoğunlaştırırken; Osmanlı basını ve Kemalistler, Ermeni-Kürt karşıtlığı üzerinden çelişkileri körüküyorlardı.

Nitekim, **Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya**, Kemalistler'ce “Müdafaa-i Hukuk Örgütü” adı altında toplanan taşra örgütlerinin, telgraf yoluyla yürüttüğü güdümlü çabalarını şu dolaylı sözlerle ortaya koyuyor: “*Vatan bölünmezliğini dile getiren, ayrılık iddialarıyla işgallerin haksızlığını vurgulayan protesto telgraflarında, özellikle Kürtlük dâvasının parçalayıcılığı reddedilmiştir. Şerif Paşa'nın Paris'te Boğos Nubar Paşa ile anlaşarak ortak bir Kürt- Ermeni devleti kuracakları haberi, gerek Âyan (Senato MB) gerek Meb'usan'da (Meclis MB) reddedilmiş ve ülkenin her tarafından bu hususu protesto eden telgraflar alınmıştır.*

Bu sorun, Meb'usan ve Âyan arasındaki çatışmalardan birini doğurmuştur. Âyan'da Seyid Abdülkadir'in Şerif- Boğos Nubar Antlaşmasını onaylar nitelikteki beyanatının Journal d'Orient gazetesinde çıkması dolayısıyla, beyanatın Kanun-u Esasi'ye aykırı olduğu ve Âyan azalığından iskatı (düşürülmeyi MB) gerektirdiği hakkında karar alınmasının Âyan'a bildirilmesi için verilen önergeler üzerine, Seyid Abdülkadir bu tarz beyanatta bulunmadığını ve yayının

doğru olmadığını açıklamış ve sorun bu şekilde kapanmıştır” (Bkz. T. Z. Tunaya: **Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük**; 2. Bas. 1981, s. 195).

1945/46'da Hükümetin isteği üzerine hazırlanıp, bizim “**Kürtler ve Ulusal- Demokratik Mücadeleleri**” (Ank. 1993, s. 86- 106) konulu çalışmamızda kullandığımız raporda ve Naci Kutlay'ın, buradan da yararlanarak “**Osmanlı'dan Günümüze Kürtler**” (Dipnot yay. Ank. 2014, s. 111- 119) çalışmasında; bu konuda “*Osmanlı'da oyun çok*” dedirtecek nice oyunlar oynandığı gözler önüne seriliyor.

Prof. Dr. Şükrü Hanioglu, “*Paris Konferansı ile başlayıp Sevr Antlaşması'yla sonuçlanan süreçte halkların birbiriyle çelişen talepleri, galip devletler arasındaki çıkar çatışmaları ve Wilson prensipleri uzlaşmayı zorlaştırmıştı*” dese de; asıl mesele, bu güdümlü telgrafları örgütleyip Kürtler'in önünü kesen Kemalistler'in, 1921 ve 1922'de İngiltere ve Fransa ile gizlice anlaşıp, Kürtler'i boşa düşürerek, Kürdistan'ın dörde bölünmesiyle noktalanın Lozan Antlaşması'nı imzalamasıydı. (Kürdistan'ın çeşitli yerlerinden yollatılan ve Fransızca'ya da çevrilen bu güdümlü tetgraflar için bkz. Rohat Alakom: **Bir Kürt Diplomatının Fırtınalı Yılları: Şerif Paşa**; İsveç-1995 ve Ersal Yavi: **Kürdistan Ütopyası**, İzmir- 2006).

Bu konudaki ilginç bir anekdota da Sinan Hakan “**Türkiye Kurulurken Kürtler/1916- 1920**” (İletişim yay. İst. 2013) kitabında yer veriyor. Birlikte izleyelim:

“*Kemalistler'in, Kürt aşiretlerine Şerif Paşa'yı protesto için Paris'e telgraf çektirme operasyonu hakkında Sinan Hakan'ın kitabında ilginç bir belgeyi anmak önemlidir. Misak-ı Milli'nin kabulünden sonraki aşamada, Dahiliye Nezareti'nin Mamuretülaziz, Erzurum, Bidlis, Diyarbakir, Sivas ve Van vilayetleri ile Urfa, Erzincan Mutasarrıflıklarına gönderdiği şifreli (tek- tip MB) telgraftan ilgili bölümü buraya almak faydalı olacaktır:*

Kürtler'in Osmanlı camiasından ayrılmak

fikrinde olmadıklarına dair gerçi Kürt ahali ve aşiretleri tarafından Bab-ı Âli'ye pek çok telgrafname ulaşmış ise de, (Türkiye) meselesinin mevzubahis ve müzakere olduğu şu sırada umum Kürtler'e isnat etmek suretiyle **Konferans** nezdinde vuku bulunacak teşebbüsler ve matbuattan doğabilecek her türlü yanlış kanı suizan ve tefehhümleri bertaraf etmiş olmak için **Şerif Paşa'nın hiç bir sıfat ve niteliğe haiz bulunmadığına** ve özel emellerle yapılan fuzuli girişimin Kürt milletinin gönül arzusunu katiyen yansıtmayacağına nazaran **bu konuda Kürt aşiret ve ahali ileri gelenleri tarafından Paris Sulh Konferansı ile İtilaf Devletleri temsilcilerine çekecekleri tabii olan telgrafnamelerin sair hususu takdimen tehir edilmeksizin gönderilmesi için telgraf memurlarına gizli tebligatta bulunulması tavsiye olunur.**" (Age, s. 332- 334, Ayrıca bkz. Vecdi Demir: **Türkiye Kurulurken Kürtler**, Kürt Tarihi, Aralık- 2013).

"**Türk Kürtsüz, Kürt Türksüz Yaşayamaz**" kararı bile Atatürk'ün "**Nutuk**"unda sansürlenmiş **Erzurum Kongresi**'ne Kürdistan cephesinde katılanlar **Hüseyin Avni Ulaş, Mehmed Necati, Poladoğlu Hasan Fahri, Namıkefendizade Ahmed Mümtaz, Abanoszade Hüseyin Avni, Hoca-zade Tefvîk, Moralizade Mehmed Fazlullah, Hafız Mehmed Cemil** gibi İslami kimlikli şahsiyetlerdir. (Bkz. M. Şükrü Hani-oğlu: **Erzurum Kongresi**, Derin Tarih, Ağustos- 2015).

"**Vakit**" gazetesi gibi dönemin Osmanlı/Türk basınının kullandığı ve **Şerif Paşa'nın** Konferans'tan çekilmesini sağlayan kişilerden biri de, **Kürt Teali Cemiyeti**'nin kurucu üyelerinden olup, Ankara'daki ilk Meclis'e sunum yapmak için çağrılan, ancak sonraki yaşamı büyük sıkıntılarla geçen, en son 1960 darbesinden sonra Urfa'daki mezarı da sökülerek, belirsiz bir yere taşınan **Bediüzzaman Said-i Kürdi** olur. (Bu konuda bkz. M. Bayrak: **İki Said, Bir Seyid'in Acılı- Büyük Yaşamı**; Dersim- Koçgiri içinde, Özge yay. Ank. 2012, s. 205- 226).

Kürt Teâlî Cemiyeti ve Şerif Paşa'nın Temsiliyeti

Gerek Paris'te çıkardığı "**Meşrutiyet**" gazetesindeki yazıları gerekse İttihad ve Terakki karşıtı birçok broşürüyle bu hareketi deşifre eden eski Osmanlı diplomatı ve yeni Kürt diplomasi temsilcisi **Şerif Paşa**'ya karşı harekete geçirilenlerden biri yine İttihadçı/İslamcı "Kürt" Süleyman **Nazif** olur. Batılılar, onu "**Yakışıklı Şerif**" anlamında "**Beau (Bo) Şerif**" olarak anarken; Süleyman Nazif, bir saptırmayla onu "**Boş Herif**" olarak nitelleyen bir broşür yayımlıyordu. (Bu konularda ayrıca bkz. Kandemir: **Boş Herif Paşa**; Yakın Tarihimiz, Cild-2; Taner Timur: **Bir İttihatçı Düşmanı/ Şerif Paşa ve Meşrutiyet Gazetesi**; Tarih ve Toplum, Sayı:72/ 1989).

Kürt Teali Cemiyeti ve Şerif Paşa hakkında ahkâm kesenlerden biri de; aslen Kayseri'den Kıbrıs'a göçen Ermeni kökenli bir aileden olup, 1933'te TC vatandaşlığına geçen ve 2. Dünya Savaşı yıllarında Naziler'le gazi yazışmaları ele geçirildiği için tutuklanan **Em. Alb. Alpaslan Türkeş**'tir.

Hulusi Turgut'un kendisiyle yaptığı bir röportajda, sözü Kürt sorununa getirerek; Mütareke yıllarında da "federasyon"un gündeme geldiğini söyleyerek, şunları ekliyor: "O zamanlar da Federasyon söz konusuydu. Ama kimler tarafından sözkonusu ediliyordu: İngilizler tarafından. Ve onların dürtükledikleri casusları tarafından. İngilizler'in kıskırtmasıyla İstanbul'da **Kürt Şerif Paşa** isminde birisinin başkanlığında, **Kürt Teali Cemiyeti** diye bir cemiyet kuruldu. Kurduran İngilizler, İngiliz emperyalistleri. Bu Kürt Şerif Paşa, Doğu Anadolu'da bir Kürt Devleti kurulması veya hiç değilse Kürt Federasyonu olmasını savunuyordu."

Ve ekliyor: "Fakat bizim çok değerli ve sevgili Doğulu ve Güneydoğulu kardeşlerimiz, Kürtçe konuşan, Kürt dedikleri bizim özbeöz kardeşlerimiz, bunların hepsini yakaladıkları yerlerde ağaçlara astılar." (Bkz. Sabah gaz. 26.11.1996'dan aktarılarak M. Bayrak: **Kürt Sorunu ve Demokratik Çözüm**, Özge yay. Ank. 1999).

Şimdi, burada Türkes'in hangi yanlısını düzeltceksiniz. Geçmişte Osmanlı'nın Stockholm Elçisi olan Şerif Paşa'nın, Kürt Teali Cemiyeti'nin başkanı olmadığını mı, daha 19. Yüzyıldan başlayarak Kürt sorununun çözümü konusunda Kürt aydınları arasında farklı görüşlerin bulunduğunu mu, bu Cemiyeti kurduranların İngilizler değil Kürtler olduğunu mu; iddia ettiği gibi bir "ağaca asma" olayının olmadığını, tersine Lozan'la kendilerini güvenceye alan Kemalistler'in, bu demokratik örgütlerin omurgasını oluşturan **Seyid Abdülkadir** gibi 50 dolayında aydınının İstanbul'dan getirtilerek Şark İstiklal Mahkemesinde asıldıklarını mı yoksa iki yıl içinde 10 bin 500 Kürd'ün katledildiğini mi söyleyeceksiniz?..

Kürdistan Teali Cemiyeti'nin Üye Yapısı

Devletin resmi ve gayrı resmi gizli belgelerinin sunduğu gerçeklerin aksine ileri sürülen iddialardan biri de, **Şerif Paşa**'nın Kürtler'i temsil etmediğidir. Sözkonusu belgeler, en yaygın örgütlenme olan **Kürdistan Teali Cemiyeti** ile **Kürt Teşkilât-ı İctimaiye Cemiyeti**'nin, **Şerif Paşa** ile iletişim içinde olduğunu ve onu yetkilendirdiğini gösteriyor. Zaten, **Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya** gibi konunun uzmanı sayılan akademisyenler bile bu demokratik örgütlerin toplam 15 dolayında üyesinin ismini verebilirken; yararlandığımız Devletin gizli çalışmasında salt **Kürdistan Teali Cemiyeti**'nin 70 dolayında üyesinin dökümü veriliyordu. İşte, o dönem Kürt toplumunun vicdanını temsil eden bu üyeler:

1- **Seyid Abdülkadir Efendi:** Dernek Başkanı, eski Senatör ve Danıştay Başkanı. 1925 İsyanı dolayısıyla idam edildi,

2- **Emin Ali Bedirhan:** Başkan Vekili, ayrıca Kürt Teşkilat-ı İctimaiye Cemiyeti Başkanı.

3- **Ferik Fuat Paşa:** Başkan Vekili. Süleymaniyeli eski Hariciye Vekili Said Paşa'nın oğlu.

4- **Ferik Hamdi Paşa:** Genel Sekreter. Erkân-ı Harb Emeklisi.

5- **Seyid Abdullah:** Sayman. Seyid Abdülkadir'in oğlu.

6- **Babanzade Mustafa Zihni Paşa:** Hicaz Eski Valisi.

7- **Bediüzzaman Molla Said** (Said-i Kürdî).

8- **Kemahlı Sabit:** Harput Eski Valisi.

9- **Bedirhanzade Murat Remzi:** Belediye eski Genel Müfettişi.

10- **Mehmet Ali Bedirhan:**

11- **Hasan Remzi Bedirhan.**

12- **Emin:** Üçüncü Kodlordu İdare Reisliğinden Emekli Kaymakam.

13- **Şeyh Saffet:** Eski Meclis-i Meşayih Reisi.

14- **Mehmet Sıddık:** Binbaşı

15- **İlyas Sami:** Muş eski Mebusu.

16- **Haydarizâde İbrahim:** Şeyhülislam.

17- **Halil Rami:** Malatya eski Mutasarrıfı.

18- **Abdulaziz:** Akre eski Kaymakamı.

19- **Babanzade Hikmet**

20- **Bedirhanzade Bedirhan**

21- **Abdullah:** Erbil eski Müftüsü.

22- **Colikzade Mehmet Nuri:** Baytar. Dr. M. Nuri Dersimi.

23- **Mevlit:** Yüzbaşı.

24- **Emin Paşa**

25- **Abdülkadir Nuri:** Üniversite Öğretim Üyesi.

26- **Hacı Osman:** Ankara'nın Bâlâ kazası eşrafından.

27- **Hacı Molla Said:** Medine eski Hakimi.

28- **Prof.Dr. Şükrü Mehmed Sekban:** Örgütün ideologlarından.

29- **Hanbeyzade Süleyman Nuri:** Binbaşı.

30- **Sarıoğlu Hüseyin Hüsnü:** Eczacı. Dersim aşiret reislerinden.

31- **Emin Aynî:** Sina Şehbendirliğinden Emekli.

32- **Ahmet Vicdanî:** Doktor Binbaşı.

33- **Siverekli Osmanpaşazade Halil Fahri.**

34- **Prof. Babanzade Şükrü:** Tercüman Gazetesi Başyazarı.

35- **Babanzade Mahmut.**

36- **Babanzade Rıfat.**

37- **Mehmet Emin Paşa:** Mirliva.

38- **Tevfik Vehbi:** Kurmay Yüzbaşı.

39- **Abdurrahman:** Öğretmen.

40- **Mustafa Şevket:** Üsteğmen.

41- **Sadrettin:** Üsküdar eski Mutasarrıfı.

42- **Hamza:** Mutasarrıf.

- 43- **Urfalı Tayfur:** İstinaf Savcılığından Emekli.
- 44- **Halil:** Polis Eski Müdürü.
- 45- **Kemal Fevzi:** Emekli Üsteğmen, Şair. 1925'te idam edilmiştir.
- 46- **Mehmet Zeki:** Yüzbaşı.
- 47- **Osman Nuri:** Fatih Medresesi Hocalarından.
- 48- **İhsan Nuri:** Ağrı İsyanı'nın Lideri.
- 49- **Vanlı Süleyman:** Komiser.
- 50- **Abdullah Sadi:** Kürdistan Teşrik-i Mesai Cem. Gen. Sek. 1925'te idam edildi.
- 51- **Tevfik:** Doktor.
- 52- **Abdülkerim:** Topçu Yüzbaşı.
- 53- **Cemilpaşazade Ekrem:** 1925 İsyanı'nda yargılandı.
- 54- **Bedirhan Asaf.**
- 55- **Feyzi Berho:** Doktor.
- 56- **Süleymaniyeli Tevfik:** Palu eski Kaymakamı.
- 57- **Süleymaniyeli Mehmed Emin Bey:** Emekli Askeri Kaymakam.
- 58- **Hoca Ali Efendi:** Âlim.
- 59- **Arvaslı Şefik Efendi:** Müderris (Şeyh Şefik Arvası).
- 60- **Babanzade Fuat.**
- 61- **Fetullah Efendi:** Tüccar.
- 62- **Hacı Ahti Bey (Bavê Tujo):** Avukat.
- 63- **Dersimli Halil Bey:** Miralay.
- 64- **Saip Bey:** Erzincan Mebusu.
- 65- **Abdurrahman Rahmi:** Jin Gazetesi yazarı ve Şair.
- 66- **Aziz Yemulkî:** Jîn yazarı.
- 67- **Lav Reşid:** Jin yazarı.
- 68- **Revanduzlu Zeynelabidin:** Hukuk Müderrisi.
- 69- **Reşid Ağa.**
- 70- **Süleymaniyeli Abdülvahid Berzenci**
- 71- **Doktor Hamdi Şakir:** Mahabatlı.
- 72- **Kadıze Mustafa Şevki:** Mahabatlı.
- 73- **Bedirhanpaşazade Abdurrahman**
- 74- **Dersimli Hüznî:** Jîn yazarı.
- 75- **Kadıze Latif:** Jîn yazarı.
- 76- **Mahmud Nejat:** Jîn yazarı.
- 77- **Tevfik Hâmid Efendi:** Hêvî üyesi.
- 78- **Encum Yemulki:** Jîn yazarı.
- 79- **Dersimli Milla Hıdır:** Kürdistan Muhiban Cem. Kurucusu.

- 80- **Dersimli Hasan Bey.**
- 81- **Ali Paşa:** Erzincanlı Derviş Cemal Paşa sülalesinden.
- 82- **Şeyh İbrahim:** Pülümürlü.
- 83- **Halil Bey:** Divrikli, Maliye Veznedarı.
- 84- **Müküslü Hamdi Efendi.**
- 85- **Müküslü Hamza Bey:** Yazar.
- 86- **Miralay Cibranlı Halit Bey:** Sonra Azadi Reisi.
- 87- **Mevlânzâde Rifat:** 150'liklerden, Serbestî gazetesi sahibi ve yazarı.
- 88- **Seyid Taha:** Birinci BMM'ne Hakkarî Mebusu olarak çağrıldı.
- 89- **Ahmet Hamdi Paşa**
- 90- **Mustafa Paşa:** Örfî İdare Mah. Eski Üyesi.
- 91- **Mızrayî Cizirî:** Kürdistan gazetesi yazarı.
- 92- **Hüseyin Paşa:** Haydaran Aşireti Reisi.
- 93- **Millî Aşireti Reislerinden Mahmut, İsmail, Halil, Babur.**
- 94- **Miralay Dersimli Halil Bey**
- 95- **Dersimli Necip Bey:** Tıbbiye Öğrencisi.
- 96- **Sarısaltuklu Dersimli Halil Bey.**
- 97- **Koçgirili Haydar Bey:** İmranlı Bucak Müdürü.
- 98- **Koçgirili Alişan Bey:** Aşiret Reisi.
- 99- **Koçgirili Alişer Efendi:** Kanaat Önderi ve Şair.
- 100- **Doktor Fuat Bey:** 1925'te idam edildi.

Sonuç

Sözlerimizi, Kürdistan Teâlî Cemiyeti üyesi, Musa Anter'in kayınpederi Hakkari'li şair ve yazar **Abdurrahman Rahmi** (Zapsu) nun, Şerif Paşa'ya bir şiirsel hitabıyla noktalamak istiyoruz:

Ji Bo Şerif Paşa

Dîsa ji şecaeta te ey Xan/ Derîyek vebû ji bo me Kurdan

Êdî bes e ev cefa û zillet/ Bê ilm û fezil bimîne millet

Ev esre bilindiyê dixwazit/ Heta we ku jîn çi ye, binasit

Fexrê dikin em bi te, tu Kurd î/ Elheq ku

tu mêr î, hem te merd î

Piştâ te ye cumle Kurd, Kurmanc/ Lewra
ku te heq kirîye armanc

Kurmanc heqîqetaşına ne/ Lewra di wê
rîyê da fida ne.

Türkçesiyle söylersek:

Yine senin yiğitliğinden ey Han/ Açıldı bir
kapı biz Kürtler için

Yeter artık bu eziyet, bu hor görülüş/ Yeter
bilimsiz, erdemsiz kaldığı milletin

Kalkınmak ister bu çağda millet/ Ta ki ya-
şam nedir tanıydın diye

Seninle övünürüz biz, Kürdsün sen/ Gerçek-
ten yiğitsin ve de merdsin sen

Arkadadır senin tüm Kürdler/ Gerçekleş-

tirdin çünkü amacımızı bizim

Kürdler bilirler gerçekleri/ Çünkü feda olur-
lar o yolda.

Burada, son sözü ilk kitabımın kahramanı
Tevfik Fikret'in, bugün için de geçerli olan
şu yaşamsal belirlemesine bırakmak istiyorum:
**“Onlar yaptıkları hatalar yüzünden
o kadar çürümüşlerdir ki, bugün ancak
sizin, benim biraraya gelip de sesimizi
çıkaramayıştığımızdan güç buluyorlar. On-
ları, bizim korkumuz yaşatıyor. Biz biraz
kendimizi gösterelim, bakın nasıl sinerler
ve düşerler.”** (M. Bayrak: **Tevfik Fikret ve
Devrim**, 1. Bas. İst. 1973; 2. Bas. Yorum yay.
Ank. 1996, s. 45-46).

Hizba Demokrata Kurdistanana Îran û xebata 75 salan

Kovan AMEDÎ

Kovan AMEDÎ

Kovara DENG

75 sal xebat, jiniv qirnekî zêdetir e. Hizba Demokrata Kurdistanana Îranê, di serdema duyemîn şerê Cihanê da, tam rojek piştî ku şerê cihane fiilî tê rawestandî, ango 16 Tebaxa 1945'an da tê damezrandin û wek partîyeke birêk û pêk xebata xwe heta nuha didiomîne. HDKÎ yek jipartiyên Kurdistanî ye herî bi umur û esasî ye.

Di nav 75 salên derbasbûyî da gelek xebat û tekoşîn li paş xwe hiştiye. Xîmdarê yekem ya Komara Kurdistanê ye. Ji bo azadiya Kurdistanê pir bedel daye. Rêberên wê pêşewayê nemir Qazî Muhamed û hevalên wî Hecî Baba Şêx, Seyfî Qazî û Muhamed Husên Xan tên îdamkirin. Bi hezaran şehîd daye, li dijî zulma rejîma Îranê jiyaneke pir bi tekoşîn û berxwedanê ve tijî ye.

Min Hizba Demokrat berî 40 salan nas kir. Di salên 1980yî da ji ber rewşa siyasîya li Tirkîyeyê, ez mecbûr mam Kurdistanana Bakur biterikînim. Ez çûm Rojhilata Kurdistanê. Hingê rejîma Şahê Îranê hatibû rûxandin. Xumeynî hatibû ser hukum. Gelek deverên Kurdistanê li jêr kontrola pêşmergeyên Hizba Demokrat da bûn. Ez li wir çend salan di nav refên pêşmergeyan da mam. Peywendiyên me wek PSK bi Hizba Demokrat ra wek du

partiyên bira, wek partiyek bi du navan bû. Ev peywendiyana li derveyê welat, hem du alî û hem jî di platformên wek Komîteya Hevkariya Partiyên Siyasîyên Kurdistanî û her usa di xebatên rêxistinên demokratîk da, bi kadir û berpîrsên partiyê ra têkiliyên me her xurttir bû.

Di warê siyasî da, bîr û boçûnên Hizba Demokrat, bo min gelek balkêş bû. Ez bi xwe gelek tercubeyên baş ji siyaseta û xebata Hizba Demokrat fêrbûm. Loma jî, şopandina rewşa Rojhilatê Kurdistanê û siyaseta Hizba Demokrat, di jiyana min ya siyasî da cîheke girîng girtiye.

Bi qasîku min siyaseta Hizba Demokrat şopandiye û dişopînim, di 75mîn salroja HDKÎ'ê da çend rêznivîs û gotinan, ji xwe ra wek erkekê dibînim.

Di jiyana HDKÎ da, serok û serokayetî roleke xwe ya taybet hebûye, lê qasî ku min şopandiye, biryarên girîng yê Hizbê bi kolektîfî bûye. Hizib ji avabûna xwe heta nuha demokrat bûye. Rewşa Kurdistanê, herêma Rojhilata Navîn û yê Cihanê, welatên wek Rusya, Amerika û welatên Ewropayê li ber çav girtiye û li gor wê jî siyaseteke guncav û metodên xebatê meşandiye.

Di destpêkê da şîara HDKÎ'ye "Otonomî bo Kurdistan û Demokrasîbo Îran" bû. Ev şîara dema ku cîhan di nav du enîyan da hatibû dabeş kirin, enîya emperyalîst ku bi serkêşîya Amerîkayê bû û enîya sosyalîst bi serkêşîya Rusyayê bû. Her du sîstem jî tîkiliyên xwe bi dewletên kolonyalîst yên wekî Tîrkiye, Îran, Iraq û Sûriyê ra, wek nuha li ser esasên berjewendiyên xwe bû. Ji bo doza azadiya Kurdistanê, wergirtina piştgiriyê gelek zehmet bû. Lê piştî rûxana sîstema Yekitiya Sovyet, balansa siyasî ya cîhanê jî hate guhartin. Hingê karîbû, li gor rewşa Kurdistanê û cîhanê, şîar û metodên xwe yên xebata xwe bigorîne. Usa ku şîara xwe ya otonomiyê guhart û di şûna wê da Federalî bo Kurdistan hilbijart.

Hizba Demokrat, li dijî rejîma Îranê şerekî pir bi rêk û pêk daye. Şerê Hizba Demokrat, di hişyarbûna gelê Kurdistanê da roleke gelek girîng dîtiye. Dîsa di warê çapemeniyê da bi rojnameya Kurdistan, bi radyoya Dengê Kurdistanê Îranê, ku bi banga "Êre Dengê Kurdistanê Îranê ye" ra, karîbû şîûra netewî di nav gelê Kurd da bilind bike û gelê Kurd bo şoreşê mobilîze bike û her usa dengê xwe bigihîne neteweyên din ku li Îranê dijîn.

HDKÎ, ji bo yekitiya netewîya Kurdistanê, hîn ji salên 79-80'yi da bi PSK, YNK, PDPK-S û li jêr çavdêriya Hizba Şûîya Iraq û Sûriyê da xebatek dimeşand. Mixabin, ji ber rewşên cuda yên Kurdistanê, heta nuha jî negihîştin armanca xwe.

HDKÎ, girîngîyek mezin dide yekîtî û hevkarîya partiyên Kurdistanî. Bi qasîku ez dizanim, di dema şerê çekdarî, di salên 1980'î da bi Şêx Îzeddîn ra hevkarîyên xwe hebû û herçend di navbeyna wan û rêxistina Komelê da hinek sarbûn hebû jî, lê peywendiyên wan qut nebû, di şerê dijî dijmin da ji hev û din haydar bûn.

Hizba Demokrata Kurdistanê Îranê, hizba pêşewayê nemir Qazî Muhamed, xwedî mîrasa damezrandina Komara Kurdistanê ye. Gava qala Qazî Muhammed û Komara Kurdistanê dibe, yekser nemir

Mella Mistefa Barzanî tê bîra min. Serok Barzanî tevî pêşmegeyên xwe bûbûn pişt û palek mezin ji bo Kurdistanê Rojhilat. Hevkarîya Barzanî bo Qazî Muhamed, numûneyeke ku Kurd her tim şanaziyê pê bike û dersan jê bibîne. Ez usa dizanim ku serok Mistefa Barzanî, di dîroka HDKÎ'ê da cîhek xwe yê taybet heye.

HDKÎ, peywendiyên xwe yên baş û birayane bi partiyên beşên din yên Kurdistanê ra heye. Hevkarî û piştgirîya partiyên Kurdistanî ji xwe ra wek erkek dîtiye. Qasimlo di salên 1970'î da li Bexdadê xwendevan bû, ji aliyekî ve jî di nav refên Hizba Demokrat da karê siyasî dikir. Wek tê zanîn di 11'ê Adara 1970'yi da, di navbeyna nemir Mella Mistefa Barzanî û Bexdadê da peymanî Otonomiyek berfireh hatibû çekirin. Lê rejîma Bexdadê wek yê nuha, ne dixwest hin xalên otonomiyê bi cîh bîne. Qasimlo li Bexdadê bi tîkiliyên xwe yên siyasî, gelek hewil dabû ku peymanî otonomiyê bê bi cîhanîn û di navbeyna Kurdan û Bexdadê da aşîti pêk bê. Mixabin di sala 1975'an da şoreşa Îlonê tîk dîçe û Kurdistanê Başûr şikestinekê dixwe. Qasimlo û çend serkirdeyên HDKÎ, di nav wê rewşê da nexwestin ku ji aliyê rejîma Iraqê ve li dijî Kurdistanê Başûr bî bikaranîn û derketin derveyê welat.

Yek ji wan helwesta HDKÎ'ê ku ez şanaziyê pê dikim, berjewendiyên netewî hertim li ser hizbayetiyê girtiye. Wek tê zanîn, gava ku HDKÎ'ê li dijî rejîma Îranê şer dikir, hêzên Kurdistanê başûr jî, li dijî rejîma Sadam şerekî pir tund diajot.

Piştî karesata Enfal û Helebçeyê, hêzên Peyman bi serkêşîya Amerika, Britanya, Fransa û Almanya, herêma Kurdistanê wek herema azad (Frî Zoon) îlankirin. Nedibû ku tu balafirên Iraqê li ser Kurdistanê bifire. Hêzên leşkerîyên Iraqê jî bajarên wek Duhok, Suleymaniye û Hewlêrê vekîşibûn. Desthilatdariya Herêma Kurdistanê ketibû destê Kurdan. Wê demê Hizba Demokrata Kurdistanê Îranê bîgehên xwe yên siyasî û eskerî li Başûrê Kurdistanê bi cîh kiribû. Lê ji ber ku hebûna wan li Başûrê Kurdistanê

nebe sebebên erîşên Îranê li ser Hukumeta Herêma Kurdistanê, bi hest û hestiyariyeke mezin, bi hişmendiyeke netewî û niştîmanî, şerê xwe yên çekdarî li dijî Îranê sekinandin. Pêwîst e bêjin ku ev biryar, biryareke netewî û niştîmanî bû...

Hizba Demokrat, her tim bi Partiyên Kurdistanê Rojhilat ra ketiye nav hewildanên pêkanîna yekitiyê. Îro di nav çar partiyên Kurdistanê yên wek ; Hizba Demokrata Kurdistanê Îranê, Hizba Demokrata Kurdistan, Komeleya Zehmetkêşên Şoreşgerên Kurdistanê û Komeleya Zehmetkêşên Kurdistanê da, Navenda Hevkariya Partiyên Kurdistanê Rojhilat hatiye avakirin. Vê yekê dilê Kurdan gelek xweş kir. Hêvîdarim ev Navend mayende be û bibe Navendeke hîn xurttir bo hemû hêzên Kurdistanê Rojhilat.

Hizba Demokrat (HDKÎ), girîngîyeke mezin daye peywendiyên navdewletî û dîplomasiyê. Ev yeka bi taybetî ji serdema Dr. Abdulreman Qasimlo vir va, zêdetir berbiçav bûye.

Dr. Qasimlo, peywendiyên xwe yê baş bi ronakbîr û siyasatmedarên Ewrûpî ra û bi Sosyal demokratên Ewrûpayê ra hebû. Ewî bi van peywendiyên, karîbû di nav Sosyalîst Enternasyonalê da ji bo hizba xwe HDKÎyê cîhekî qedirbilind veke. Demekî peywendiyên HDKÎ bi Amerikayê ra jî di asta wezîrê derve da dimeşiya. Qasî ku ez dişopînim berî se

salan jî hindêk hevdîtînen birêz Mustefa Hicrî li Waşingtonê çêbûbû...

Dostê Kurdan û hevalê Dr. Qasimlo rojnamevanê bi nav û deng Chris Kutschera, di hevpeyvîneke xwe da li ser Qasimlo usa dibêje: **"Qasimlo di naskirina dîroka Kurdistanê da mamosteyê min e. Ew ansiklopediyekî zindî ye."**

Ev jî nişana wî ye ku HDKÎ'ê bi serokê wî yê şehîd Dr. Abdulreman Qasimlo, karîbû eşq û evîna xwe bo Kurd û Kurdistanê bi Ewrûpiyan baş bide nasîn.

Elbet di 75 salên dûr û dirêj da kêma û koriyên HDKÎ jî hebûne. Lê van kêmasiyan rotaya xebata siyasî ya hizbê neguhartiye, ango xeta netewî û niştîmanî ya hizbê, xeta demokratbûna hizbê, neşemitandiyê. Di nav ewqas kar û xebatên pîroz û giranbuha da, behsa kêma û koriyan kirin, tenê teferuatî.

Di 75 saliya Hizba Demokrat a Kurdistana Îranê da, silav û rêzên xwe yên germ ji serok û hemû serkirdeyên Hizbê ra, ji hemû kadirên Hizbê û ji hemû pêşmegeyên di sengeran da Kurd û Kurdistanê diparêzin ra dişînim.

Bi munasebeta 75mîn salvegera HDKÎ, di şexsiyeta Pêşewayê nemir Qazî Muhamed, nemir Mustefa Barzanî, Dr. Abdulreman Qasimlo, Dr. Saîd Şerefkendî, Şêx Saîd, Seyîd Riza û Şêx Mehmûd Berzencî û hemû şehîdên Kurd û Kurdistanê bi bîr tînim.

Siyasette yeni alan açmak üzerine

Köle gibi eğitilenler, köle gibi yönetilebilirler ancak.
Goerge Bernard Shaw

Ümit TEKTAŞ

Ümit TEKTAŞ

Kovara DENG

Yazının başlığında kullandığım cümle nedeniyle **alan** nedir sorusuna yanıt aramakta yarar görüyorum. Hemen belirtmeliyim ki buradaki alan, bir konu ya da çalışma çevresi amacıyla ele alınmaktadır. **Alan açmak** ise, genişlik sağlamak, ilgi göstermek, bir çevre yahut konu üzerine eğilmek, siyaseten sağa ya da sola açılmak veya başka gruplara, toplumsal kesimlere dönük hedef kitle değişiklikleri yapmak hatta yapabilmek manasında kullanılmıştır. Başka bir deyişle siyaset alanı, siyaset yelpazesinin en solundan en sağına kadarki geniş ve geçişken alandır. Hem dinamik hem kaygan hem de nispetten açık ve geniş olan bu alanda partiler, solun solundan başlayarak solun ortası (merkez sol), solun sağına; oradan da sağın solu, sağın ortası (merkez sağ), sağın sağına dek değişim ve eğilim gösteren bir eksen üzerinde siyaset üretebilmektedir. Ortanın sağı, ortanın solu gibi tanımlamalar, aynı zamanda siyaset yelpazesine göre partilerin konumlandığı yeri göstermektedir.

Siyaset yelpazesi böyle net görünse de siyasetin kendisi, önceden kestirilemeyecek kadar çok karmaşıktır ve kaygan bir zeminde hayat sürer. Düz, açık ve geniş alanda yaşadığı varsayılan siyasetin pratiği oldukça giriftir. Tek bir çizgide ve geçişken olması nede-

niyle hem çapraşıktır hem kendisine uzak ve yakın uçlarla iç içedir. Bu yüzden de pek çok tanımı, çok sayıda aşçının aynı yemeği farklı biçimlerde izahı gibi sayısız tarifleri vardır. Yine de siyasetin en belirgin tanımı ve tarafı; kamu alanını düzenleme, kamusal alana dair olanlar hakkında fikir söyleyebilme ve bu fikirleri hayata geçirebilme fırsatını bulmak, değiştirme ve dönüştürme gücünü elde etmektir. Aynı zamanda ortak idealleri olan ve belirli bir fikir ekseninde birleşenlerin benzer istem ve iradesidir. Bu mana nedeniyle siyasetin bir anlamı da şudur: Devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatıyla ilgili özel görüş veya anlayış.

Pek çok farklı yorumu konu olan siyasetin sözlük anlamı da şudur: Devletin etkinliklerini amaç, yöntem ve içerik olarak düzenleme ve gerçekleştirme esaslarının bütünü, siyaset, siyasa. Başkalaşmaya ve başkalaştırmaya müsait olan siyasetin bir anlamı daha var: Davranış biçimi, düşünce yapısı. Konu siyaset olunca ona birbirinden farklı anlamlar yüklemek kolay oluyor: Bir hedefe varmak için karşısındakilerin duygularını okşama, zayıf noktalarından veya aralarındaki uyumsuzlıklardan yararlanma vb. yollarla işini yürütme de siyasetin, kimilerince kabul gö-

ren tanımlarından biridir. Halk kesimlerinin algısına göre bu sonuncusu, siyasete belki de en yakın duran, ona en çok uyan, siyaset sahnesinde en fazla uygulanan tanımdır.

Etimolojik ve kavram olarak buradan oraya eğdirilip büktürülse bile insanlık tarihi bakımından hayli eski olan siyaset, site yönetiminden ülke yönetimine kadarki yönetim aşamalarının ardına kadar açık tutulan ve genel kabul gören yegâne demokratik yoludur. İnsanlığın ortak deneyimlerinden süzülerek bugünlere kadar gelen, insanlığın ortak havuz ve hafızasında hak ettiği yeri bulan siyaset, aleyhine dillendirilen onca şeye rağmen toplumsal, bölgesel ve uluslararası sorunların çözümündeki altın yol yahut en temel yol olmaya devam ediyor. Öte yandan bütün bu tanımlamalara rağmen denebilir ki kaybederken de, kazanırken de insanları aynı saflarda tutma gücü olan nadir şeylerden biridir siyaset. Öyle ki siyasette, önceden garanti edilmiş hiçbir şey ve hiçbir vaat yoktur. O, insanları kabaca tabirle açık ve belli çıkar ortaklığı olmadan da bir arada tutan sihirli bir güçtür. Kim bilir belki de bir efsundur.

Siyasetin dinamik ve esnek yapısı nedeniyle kitleler yönünden siyaseti izlemek ve siyaset alanına girip çıkmak ya da bir partinin hedef kitlesi olmayı kabul veya ret etmek çok kolaydır. Elbette bunun sırası düz, açık ve geniş zeminde yapılan siyasettir. Zira açık alanda faaliyet gösteren partilerin uyguladıkları politikayı gözlemek ve partileri denetlemek söz konusu zeminle daha çok olanaklı hale geliyor. Öyle ki bu açık zeminin fırsatlarından dolayı bazen de kitleler, daha kötüsü olmaz diyerek yıllarca destek verdikleri partilerden, hükümet edenlerden kolayca vazgeçebiliyorlar. Yüzergezer denilen oyların kudreti ve cazibesi bundandır.

Gerçekte üstyapı kurumu olan, eğitim kurumu gibi altyapıyla arasında kopmaz ve sarsılmaz bağlar bulunan siyaset, pek çok alanla esnek ya da katı-sert ilişki içindedir. Bunlardan belirgin olanlara, özellikle **siyasette yeni alan açmak** konusunun iyi anlaşılmasına katkı sunanlara kısaca değinmekte yarar var.

Merkez çevre ilişkisi yönünden **siyaset**, oldukça anlaşılırdır ve deneylerle sabittir. Merkez denilen şey, parti yönetimiye çevre, parti tabanı ve bir bütün olarak halk yığınlarıdır. Diyelim ki merkez devletin omurgasıysa çevre, yerellerdeki devlet otoritesidir. Çevre merkeze yaklaştıkça merkezci(devletçi), merkez çevreye yaklaştıkça çevreci(halkçı, milliyetçi, kitle ya da seçmen sevici, kitle kuyrukçuluğu da dâhil mutlak bir şeyci, vesaire) olurlar. Devlet erkini eline geçirenler nasıl ki devletçi, dışarıda kalanlar muhalif oluyorsa bir partiyi yönetenler partici, yeni organları seçen kitle içinde yer almayanlar ve yönetim dışında kalanlar muhalif olurlar.

Planlı çalışma, vaatler, projeler, kısa, orta ve uzun vadeli hükümet programları (ekonomi ve siyasi hedefler) yönünden **siyaset**, modern dönemin politika yapma ve politika üretme açısından en etkili yoludur. Aynı zamanda bir partinin özgün siyasetinin temeli kabul edilen esaslı bir program da böyledir. Hükümete talip olan partilerin ne veya neler yapacağını, hangi alanları gözden geçireceğini, neleri iyileştireceğini, kalkınma ve ekonomik gelişme konularında koyduğu çıtayı nereye kadar çıkaracağını; seçmenler, baskı grupları, program ve proje ocakları, ilgili, ilgisiz tüm kesimler önceden bilirler ve ona göre hareket tarzı benimserler.

Hiç şüphe yok ki iktidar olmak ve halka hizmet etmek yönünden **siyaset**; siyasetin doğaya, insanlara ve toplumların hayatına, bireylerin gelecek hayallerine dokunan en somut tarafıdır. Bir şeyi yönetmek, (bir ülkeyi ya da bir beldeyi) hiç şüphe olmasın ki muazzam bir şey ve pozitif enerji demektir. Bu pozitif enerji hem mutlu ve motive eder hem de insanların satın alma gücünü, onların mutfağına giren gıdanın kalitesini ve güvenilirliğini, yürüdüğü ya da araçla geçtiği yolların standardını, dinlendiği park ve bahçelerin (yeşil alanların) yeterliliğini, kaldığı otellerin memnuniyet odaklı faaliyet göstermesini, sağlık ve eğitim hizmetlerinin ulaştığı düzeyi, bindiği toplu taşıma araçlarının çeşitliliğini ve ulaşılabilirliğini, kısa

cası onların hayatlarının her alanını olumlu yönde etkiler. Söz konusu pozitif enerji, aynı zamanda yurttaşların hayatlarından duydukları memnuniyeti de artırır.

İhtiyaçlar yönünden **siyaset**, en uçta bulunan gruplardan tutun da toplumun en geniş kesimlerinin istem ve taleplerine cevap vermeye hazır olan ve bunun için kafa yoran siyaset tarzıdır. Her türden dezavantajlı gruplardan başlayarak toplumun bütün kesimlerini gözetken bu tarz, siyasetin açtığı en esnek kanallardandır ve siyasette yeni alan açmaya oldukça müsaittir.

Değiştirme ve dönüştürme gücü yönünden **siyaset**, bu türden siyaset ileri atılımlar, kalkınma ve refah gibi konularda insanlığın yararına işler yapma aracı olabileceği gibi; insanları başkalaştıran, bir ülkeyi geriye götüren ve halk yığınlarının yaşam standardını olumsuz şekilde etkileyen araç haline getirilebilir. Nihayet biliyoruz ki tarih boyunca güç, insanları başkalaştırmıştır. Devlet yönetmenin ve siyaset alanının gücü de ne yazık ki insanları çok kolay başkalaştırmakta hatta yozlaştırabilmektedir.

Başkalaştırma ve başkalaşma yönünden **siyaset**, bu tarz bir siyaset, sunduğu fırsatlar ve yönetmekten-hükümet etmekten-kaynaklanan güç nedeniyle insanları başkalaştırdığı gibi kişileri ve kurumları yozlaştırır, onları yollarından çıkarır, hedeflerinden uzaklaştırır. Kitle kuyrukçuluğu, popülizm ve daha pek çok şeyden ötürü, program amaçlarından uzaklaşma ve hedeflerden sapma gibi nedenlerle partiler ve örgütler başkalaşır, yani olduğundan başka bir şeye, farklı bir yapıya dönüşürler. Bu tür örgütsel yapıların siyasette yeni alan açmak konusunda hiçbir zaman güçlükleri olmaz. Zira bu yapılar, siyasetin en esnek örgütleridir.

İdealler yönünden **siyaset**, değiştirme ve dönüştürme gücünü kullanan, ahlaki değerler ve yerleşik teamüllerin insan odaklı olanlarını el üstünde tutan, gerektiğinde onları köpürten ve parlatan siyasettir. Bu tarz, onura tutunanların ve tarz yaratanların po-

litik alanıdır. Böyle bir araca binenlerin, çoklukla siyasette yeni alan açma derdi yoktur.

Davranış biçimi, düşünce yapısı yönünden **siyaset**, siyaset sosyolojisinin tabiatına aykırı olsa da, özel amaç hareketleri ve kadro partileri için olmazsa olmazdır. İktidar hedefleri olmasa da kimi kesimler için vazgeçilmez politika yapma, elde bir siyasi örgüt bulundurma yöntemidir. Lider ve onun kurguladığı ideolojinin belli sayıda inançlı kadro tarafından devam ettirilmesi, geliştirilmesidir. Liderlerin hem teorisyen hem ideolog hem de tek seçici olduğu siyaset sahnesinin kısıtlı olanaklarla yol alan politik araçları bu gruba dâhil edilebilir.

Bir hedefe varmak için karşısındakilerin duygularını okşama, zayıf noktalarından veya aralarındaki uyumsuzlıklardan yararlanma vb. yollarla işini yürütme yönünden **siyaset**(pragmatizm-yararcılık), parlamento hedefi olan kadroların, dini referansları olan siyasi hareketlerin ve egosu en az yönettikleri partiler kadar güçlü olan yönetim kadrolarının tarzıdır. Son iki paragraftaki siyaset yöntemi, yeni alan açmaya en çok gereksinimi olan politika yapma yöntemleridir.

Makyavelizm yönünden **siyaset**, esnek olmakla prensip ve ilkelerden yoksun olmak arasında bocalayan, dünle bugün, bugünle gelecek arasında bağ kuramayan, dün dündür bugün de bugündür diyen, zikzak çizen ve yalpalayan, iktidar olmak yolunda her şeyi mubah sayan ya da her şeyi göze alan bir siyaset alanıdır. Bu alanın kapıları ardına kadar herkese ve her türlü tavırsızlığa açıktır. Yeter ki lidere biat edilsin, onun sözünden ve yolundan çıkılmasın.

Program ve proje ocakları, Demokratik Kitle Örgütleri ve Sivil Toplum Kurumlarıyla ilişkiler yönünden **siyaset**, kılcal damarlarla ana damarlar arasındaki ilişkiye benzer bir duruma işaret eder. Program ve proje ocaklarına açık bir siyaset tarzı ve sivil, demokratik kurumları gözetken politik anlayış, kuvvetle muhtemel toplumun dinamik unsurlarınca sürekli ve kesintisiz olarak beslenir. Bu kesimle siyaset yapanların siyasette yeni alan açması temel faali-

yetlerden ve işlerin kolayından sayılır. Bu tarzın varlık nedeni; sayısal olarak çoğalmak, gündemde kalmak, gündem yaratmak ve belli güç odaklarıyla işbirliği kanallarını açık tutmaktır.

Gençlik ve kadın sorunlarına çözümler üretmek yönünden **siyaset** hem çok özel ve özgündür hem de konvansiyoneldir. Hiç kuşku olmasın ki geleneksel yöntemlerin bile yetebileceği bu iki alan tahkim edildiğinde ya da bu alanın dinamiklerine ait enerji siyaset odağına kanalize (yönlendirmek, bir düzene koymak) olduğunda, ortaya bambaşka bir politik yapı çıkar. Geleceğini garanti eden, evlerin içine kadar giren bir politika; her zaman canlı ve dinamik kalır, ilgi odağı olur, toplum kesimlerinin destek ve ilgisi açısından sinerji (görevdeşlik) yaratır. Kadın ve gençlik kitlesine dayanan ve onlarla birlikte siyaset üreten yapıların, siyasette alan açmaya en uygun yapılar ve politik kurumlar olduğunu söyleyebiliriz.

Diğer yandan **siyaset**, ekonomik ve toplumsal ilerleyiş yönünden komple gelişim sağlamak için hem bireysel hem kolektif bir eylemdir. Başka bir deyişle tek tek yetenekler yönünden bireysel, yetenekleri ortaklaştırma imkânı, yaygın etkisi ve dönüştürücü gücü açısından kolektiftir. Politika yapmanın temel amaçlarının en başta geleni, toplum yararına genelde ya da özelde rol almak, görevler ve sorumluluklar üstlenmektir. Yukarıda ifade edilen komple gelişim sağlamak cümlesindeki murat, eksiksiz ve her şeyin tamam olma durumuna, yani her bakımdan gelişme, ilerleme, teçhiz ve tahkim olma haline tekabül eder. Daha somut biçimde ifade edilirse **otoyollar, bölünmüş yollar, toplu konut projeleri, barajlar, hukuk, eğitim ve sağlık, sanayi, teknoloji ve bilişim, katma değeri yüksek ürünlerin üretimi, demokrasi ve insan hakları, özgürlükler, yurтта eşitliği, yurттаşların yaşam tarzındaki serbestlik** gibi alanlar eşanlı gelişince komple gelişimden söz edilebilir. Kısacası komple gelişim, her şeyin yoluna girmesi veya iyileştirilmesidir. (Aynı zamanda bu paragraf, siyaset kavramının belki de en masum tanımı ve tarafıdır.)

Siyasette yeni alan açmak arzusu kadar, mevcut durumu korumak isteğinden de söz edilebilir. Bu da olmasa ne yaparız, bu halimiz hiç yoktan iyidir diyenler; bizim de kapımız açık olsun diyenler; küçük olsun benim olsun diyenler; her nasıl olursa olsun benim bir örgütüm olsun diyenler her zaman vardır, var olacaktır. Biliyoruz ki halktan talep gelmediği halde partiler kurulabilir, bir talebi karşıladıklarını varsayabilir, bir talebi örgütlemeyi amaçlayabilir, kıymet ve değerlerini yukarıda görebilirler.

Bilindiği gibi ekonomide bazen mal ve hizmet fiyatları artmadan varlık fiyatları artabilir. Borsadaki kimi hisse senetlerinin fiyatlarındaki artışlar gibi. Kimi hisseler, gerçek fiyatlarının çok üstünde değerlere ulaşabilirler. Siyasi yapılar da güç ve etkileri, gerekli oldukları ve oturdukları taban konusunda, gerçek durumlarından daha yukarıda ve daha fazla değer ifade edebilirler.

Siyasette yeni alan açmak, genellikle iktidar için gündeme getirilse de, daha iyisini bulma arayışı bakımından yeni alan açmak konusu önemli bir insani çabadır. Zira biliyoruz ki herkes iyiyse yaşamın bir anlamı olmaz. Her şey kendi yolunda ve olması gerektiği gibi olursa insana ve doğaya dair hiçbir hedef kalmaz. Bu durumda da yaşamın bir anlamı olmaz. Pek çok türden ideal gerçekleşir, tabiat olması gerektiği gibi korunur ve her şey dengede kalır. Denebilir ki kötülüktür ya da kötülükle mücadeledir hayatı güzelleştiren. Kötü olmazsa kimse iyiyi anlamaz, kötü olmazsa iyinin değeri olmaz. Kötü ve kötülük olmazsa iyiye ve güzele dönük mücadelenin cephesi bu kadar geniş ve kapsamlı olmaz.

Unutulmamalıdır ki, yerleşik değerler, toplumsal baskı, kurumsal yapılar, toplumsal alanı düzenlemeye dair uygulamalardaki saydamlık, veri paylaşımı ve kontrolü, yeni iş alanları, demokrasi ve özgürlük pratiğinde olduğu gibi siyaset ve siyaset sosyolojisi üzerinde de etkilidir. Siyasette yeni alan açmak; güzergâhı genişletmek, benzeşenlerle daha sıkı ilişkiler kurmak, yaygın örgüt ağlarına ulaşmak günümüzün bu gözde noktalarına dikkatlice eğilmeyi gerektirir.

Biraz fayda sağladığı halde çok fazla rahatsızlık veren haller vardır. Hatta kimi haller var ki sağlayacağı fayda, vereceği rahatsızlıktan fazladır. Bu yüzden bazı konuları konuşmak, öğrendiğimiz şeylerin sağlayacağı yarardan daha çok rahatsızlık verebilir. Tamı tamına olmasa da, siyasetin özgün alanı da böyledir. Zira kimi siyasi yapıların itibarı, gücü ve etkisi, onun çapından, kapladığı alandan, tabanının sayısal çokluğundan daha fazladır.

Siyasette alan açmak çoğu zaman kadroların niteliğine, istek ve iradesine, parti aracını nasıl ve ne şekilde yönetmek istediklerine bağlıdır. Kimimiz ya da çoğumuz, hakkımız olmadan, hak etmeden bazı görev ve sorumluluklar almışızdır. Bazen bizden başka kimse olmadığından, bizim durumumuz daha uygun olduğundan, mekân ve olanaklar bakımından elverişli şartlara sahip olduğumuzdan bazı postlar giyebilir, bazı zor ve önemli görevler üstlenebiliriz. Ne var ki hepimiz aynı başarıyı, aynı sağlam iradeyi gösteremeyebiliriz. Kimimiz o görev ve sorumluluk altında ezilebilir, şımarabilir hatta başka biri olabilir (başkalaşabilir).

Kimimiz az ya da çok, iyi ya da kötü üstlendiği görev ve sorumluluğun gereğini yapabildiği. Kimimiz kişisel ikbali ve egosu için siyasi roller almıştır. Kimimiz yönetim aşkı ve belli avantajlar elde etmek uğruna siyasete soyunmuştur. Kimimiz siyaset sahnesini ve siyasetin bu gücünü, kendisini ve çevresini kaldırmak için önemsemiştir. Kimimiz de bu tür görevleri arkadaşlarını, birlikte siyaset yaptığı, yola birlikte çıktığı insanları harcamak, onların önüne geçmek için bir fırsat olarak görmüştür. Ne acıdır ki tarih böylelerini de “lider” olarak kayıtlara geçirmiş, geçirmektedir.

İşte siyasette yeni alan açmak, bazen de yukarıdaki kişiliklerin gölgesinde şekillenir, onların izlerini taşır, onların etkisini, gölgesini yansıtır. Ziya Paşa'nın *ayinesi* iştir kişinin lafa bakılmaz sözü ile siyasette yeni alan açmak uğraşısı arasında doğru bir orantı vardır. İyiler iyidir, iyi iyidir. Rengi, dini, dili,

ırkı ne olursa olsun bu böyledir: İyiler iyidir, iyi iyidir. Nerede olursa olsun, hangi mecrada yürürse yürüsün iyiler iyidir, iyi iyidir.

Açık ki siyasette yeni alan açmakla modernlik arasında güçlü bir ilişki var. Zira metodoloji (yöntem bilim), siyaset için oldukça ilave yararlar sağlar, hele bilişim çağında yol bilerek, yöntem izleyerek yapılan her şey, siyasi kuruma güç, kıvraklık ve geniş manevra alanı sağlar. Mesela modernliğin kendisi iyi bir şeydir ama ne o ne de onun ruhsatlandırma ısrarı, siyasette yeni alan açmaya yetmez. Siyasette yeni alan açmak şöyle dursun bu ısrar belki de saplantı, demokrasiye bile zarar vermiştir, verecektir.

Siz isterseniz hilafeti bile geri getirirsiniz diyen Menderes ve hilafet çağrısı yapan kimselerin amacı siyasette yeni alan açmak olduğu sürece demokrasilerde bunun yeri vardır. Ne zaman ki bu istek, amaca ve ulaşılması gereken hedefe dönüşür, o zaman hem tehlikeli hal alır hem de demokrasiyi tehdit eder.

Sık sık değişen görüş, düşünce veya davranışlara sahip olan ve kararsızlık içinde kalarak ne yapacağını bilmeyenlerin, kıblesi tutarlılık, omurgalı tutum almak ve onura tutunmak olanların ve bu kesimlerin kurduğu partilerin siyaset sahnesindeki turnusol kâğıdıdır, siyasette yeni alan açmak iradesi. Özetle siyasette yeni alan açmak; siyasi yapılar ve siyasi kadrolar yönünden her yiğidin, yağurdu kendine uygun şekilde üflemesi kadar birbirinden farklılıklar içerir.

Son söz yerine, siyasette yeni alan açmak, politikanın güzergâhını genişletmek, siyasi bakış açıları benzeşenlerle daha sıkı ilişkiler kurmak, yaygın örgüt ağlarına ulaşmak günümüzün gözde noktalarına dikkatlice eğilmeyi gerektirir. Bir kez daha belirtmek gerekirse bu noktalar; yerleşik değerler, toplumsal baskı, kurumsal yapılar, toplumsal alanı düzenlemeye dair uygulamalardaki saydamlık, veri paylaşımı ve kontrolü, yeni iş alanları, demokrasi ve özgürlük pratiğinde olduğu gibi siyaset ve siyaset sosyolojisi alanıdır.

Bereyê demokrasîyê û Kurd

A. Mecid DURMUŞ

A. Mecid DURMUŞ

Kovara DENG

Demek dirêje li Tirkîyê behsa bereyek demokrasîyê tête kirin. Helbet mijara hanê girêdayîyê bi rewşa siyasiya Tirkîyê ku niha bûye cihê nerazîbûna gel û dijayetiya deshilata heyî a AKP-MHP ê. Heke rastîyê bipirsin Tirkîye çu wextan nebûye welatek demokratîk; ne berê ne jî îro. Ji ber ku damezrandina Komara Tirkîyê li ser haşatiya gelan di serî da ya Kurdan û zeft kirina mafên wan yên rewa bûye.

Tiştê wê carê dibe gelek balkêş e, ku ji bilî deshilata heyî anku hikûmeta AKP-MHP ê di serî da partiya damezrêner a Komara Tirkîyê CHP û hema bêje piraniya partiyên siyasî ku nîveka wan aktorên berê ne, wê daxwazê dikin. Çi kesê nezanin dê bêje qatê demokrasîyek pêşketî hebûye û niha ji dest çûye. Ev xapandinek mezin û durûyî ye. Bê guman xebata azadî û demokrasîyê hatiye kirin lê ne ew in yên ku îro xwe wek serkêşê wê nişan didin; gelê Kurd û aliyên zulmê lê hatine kirin û ew kesên ku bi rastî li dijî neheqî û zordariya dewletê derketine û bedelên mezin dane xebatê kirine û dikin. Pêwîst e bête gotin ku xebata demokrasîyê li kêleka têkoşîna azadî û mafên rewa yên neteweyî tamamkerên hev in, jêk nayêne cuda kirin.

Ku wesa ye ev daxwaz an jî babetê bereyê demokrasîyê ji çî zerûretê derketiye pêş, tiştê jê tête daxwaz kirin çî ye? em li wê binêrin.

Berî her tiştê Tirkîyê bi rêyên demokratîk û aştiyane hewceyî bi guherînek bingehîn di warê idarî û siyasî da heye. Ji bilî îradeya çareseriyê, hevsengiya hêz û daxwaza gel, şert û mercên navxweyî û derve dest nedaye ku heta niha guherîna tête daxwaz kirin pêk bêt. Ku zirûf guncaw bûn carna bê hemd û aktorên ne hatine çavrê kirin guherînên ber bi pêş jî pêktên. Hatina ser kar ya hikûmeta AKP di serî da ev hêvî an jî derfet peyda kiri bû. Welew ku AKP ne partiyek demokrat û pêşverû bû, partiyek bû ku xwe wek nûnerê beşek ji civaka tede lê hatiye kirin û neheqî û bê hiqûqî li ser dihat hesab kirin didît û gotinên demokrat dikirin û behsa reform, dadperwerî, berdewamiya pêvajoya endametiya YE û çareseriyê pirsgirêkên bingehîn dikir.

Derbarê mafên zeftkirî yên gelê Kurd û siyaseta xelet ya dewleta Tirk û rû bi rû bûna ligel kiryarên dewletê beramber gelê Kurd gotinên bi curet dikir, bo nimûne qewlê rakirina qedexeyê li ber zimanê Kurdî di hemî qadên jîyanê da, ji ber komkujiya 1938 ya Dêrsimê li ser navê dewletê uzra xwe ji gelê Kurd dixwest. Ev gotin û siyaseta tiştên giring

û nû bûn, ji ber vê û guherînên li navçe û seranserê cihan pêk dihatin; hilweşîna statûkoya berê li navçeyê û rudanên bi vî rengî, ligel hewceyî û daxwaza guherînê li Tirkîyê hemû beşên civakê pişgiriya wê kirin. Di dawiyê da her zû xwe aşkîra kir ku ew ne partiyek wesa ye ku pêdiviya van gotinan pêkbîne û xudanê wê şîyanê, hizr û bîrê ye. Digel qahîmkirina cihê piyê xwe ew jî wek yên berî xwe kete ser rîya eslî ya dewletê, bi gotina giştî vejeriya ser eyarên fabrikê yêd berê.

Ligel vê siyaseta xwe û hikûmraniya niha ya AKP- MHP Tirkîye zêdetir ber bi tariyê ve diçe; êdî tiştên li ser qaxizê nivîsin jî napejirîne, pergalek xas bo xwe afirandîye, welat kiriye zindanek servekirî û ji bilî xwe û hizra ku ew peyrew dikin jîyan li hemiya tal kiriye. Ê bi mejiyê tolvekirinê serdestiya dewleta partiyê avadîke. Tiştên ku partiyên di yên sîstemê aciz dike ev e. Ew ji deshilatê dûr xistine û roj bi roj jibo ku cihê xwe qahîm bike yasa û qanûnên vê yekê bo wî misoger dike derdixe ku hemiyên dûrî deshilatîyê bihêle.

Helbet baca vê siyaseta hemî didin, Kurd ducar zêdetir didin. Ji ber hindê ye hemî alî pêkve li dijî vê deshilatîyê ne. Lê di warê bedîlê wê da ne hemfikir in, bi taybet Kurd. Bi dehan car aşkîra bûye ku kêşeya Kurdan ligel sîstemê ye, ne ku aktorên.

Heta ku mafên Kurdan di bingehe wekhevî û dadiyê da neyêne destberkirin dê wesa be, demokrasiyek kamil jî ava nabe.

Pergala Serokatîyê; piştî pergala ji parlemenyê hat veguherandin bo ya serokatîyê, rikeberî di nava hêzên dewletê de kûrtir bûn û ev rewşa heyî jî heta astek derencamê wê tete dîtî û gazî an jî daxwaza pêkînanan bereyê demokrasî di vê xalê de xwe dide der: Sedemên negehiştin bi demokrasî û hemî nehametiyên ev tete nîşandan. Gelo bi rastî wesa ye? Cureyê pergala/sîstemê bi serê xwe diyarkerê hindê ye? Bê guman nexêr. Ya girîng cewherê sîstemê bi xwe ye, naveroka wê ye dibe pîvana demokrasîyê an jî tekrewiyê/diktatorîyê. Wek di serî da îşaret pê hatiye kirin, ji avabûna dewletê ve qet meramek

wesa ku dewletek demokratîk ava bibe nebûye. Berevajî wê ji bona tepeserkirin û zeftkirina mafên rewşa yên gelê Kurd, destberdarî demokrasîyê bûne ku di encam da ew bi xwe jî bê beş mane, bûne rêgir bo demokrasîyek kamil. Her wesa hemî dewlemendiyên heyî heder dane bo vê amancê ku bûne sedemê hejarî û belengaziya xelkê xwe jî.

Piştî bi salan ev siyaseta û pergala peyrewkirî nekarîna pêşîya daxwazên gel û têkoşana jibo azadî û demokrasîyê bigirin; serbarê wê zêdetir xetîmîn. Jibo derketina ji vê rewşê û jînav birina hindê deskeftên ku bi salan ji bona wan xebat hatibûn kirin û bedelên giran hatibûn dayîn wek restorasyonê bo nîzama dewletê, ev guherîna pergala hat kirin. Bi salan jibo ku Kurd jî aliyê nûnerên xwe yên rasteqîn ve neyêne temsîl kirin û Kurdan ji qada siyaseta dûr bexin û her di nava bazîna partiyên sîstemê de bihêlin, hemî neheqî, bê hiqûqî kirin, ku ev tîr nekîr jî hêza zorê bikaranîn. Ji bilî asteng kirin û qedexa kirina partiyên Kurdan, ku îro jî her berdewam in, danana benda hilbijartinê bi rêjeyek zêde wek ji selefê 10 (%10) diyartirin karê wan bû. Ku dîtîna bi şiklek ji şiklan Kurdan ev bend şikand û vala derxistin serî li riyek weha dan; her bo vê mebestê.

Guman teta nîne ku wexta pergala serokatîyê anîn bi wê amancê bû ku Kurdan û demokrat û pêşverûyan heta hetayê ji derve bihêlin û bikine depoya dengên jibona xwe û di nava partiyên sîstemê da bînin û bibin. Li gor sosyolojiya civaka Tirkîyê tiştên dixwestin/pêşbînî dikirin du cemsariyek bînin wek çep-rast an jî sekûler-bawermend ku şanogariyek hilbijartinan bikin û nîzama xwe berdewam bikin. Lê ku dîtîna dengê Kurdan heke wek blok, yekgirtî bêne bikarînan hev-sengiyek xurt pêktînin û bi kîjan alî da bişkê dibîne faktera diyar kirina çarenusê. Encamê hilbijartinên herêmî yên 31 Adarê li metropolên Tirkîyê û 23 yê Xizîranê li Stambolê nimûneyên berçav in, ku bûne sedemê şikestina tifaqa komarî li van cihan. Ji ber hindê ye nîşaneyên paşgezîyê hem di aliyê deshilatê ve diyar e, hem jî asta nerazî bûnê

ji aliyê opozisyonê ve diyar e; bê hindê ku behsa naverokê bike û guherînek demokratîk bixwaze, daxwaza dubare vegera bo sîstema parlemanî dike.

Rast e ev sîstema serokatiya ku li Tirkîyê hatiye danan naşibe çu sîstemên dî yên ku li cihên dî heyî û têtê peyrewê kirin. Eva ku li Tirkîyê heyî wek xudanên wê dibêjin “şeweyê serokatiya Tirk” e. Serbixweyiya deshilatên Yasadanîn, Dadwerî, Rêveberiyê nemane. Mekanîzmayên hevşengî û çavdêrî nînin. Ji xwe welatek wek Tirkîyê ku ne xudan demokrasîyek mikum û çandek demokrat bin xeteriya avabûna sistemê tekrewî û diktator ji hemîyan zêdetir hebû, ku normên li jor di nava xwe da nehewandibe.

Muxalefet gava daxwaza sîstema parlemaniyê dike, kê bihîstiyê ku nerazibe ji prensîbên bingehîn yên avabûna dewletê; wek parastina yek ziman, yek al, yek netew, yek dewletiyê. Ew jî wek deshîlata heyî dewleta ûnîter diparêze ku nakok e ligel rastiya civakê. Ew jî wek hikûmeta heyî berfirehiyê bi tenê bo xwe dixwaze. Bi gotinan hindê tiştan dibêjin lê bernameyek ron û zelal nîne. Heta car caran hindê daxuyanî û helwestan nîşan didin; mirov dibîne ku evana destberdarê wê siyaseta bê iflah nebûne. Ji ber hindê ye ya giring ne nav û şeweyê sîstemê ye, xasyet (qereker) cewher û naveroka wê ya demokratîk e.

Kî temsîla Kurdan dike?

Heke mesele bi tenê deng bin, anku pîvana temsîlkariyê bi deng qebûl bikin, hingê lazîm e çu gazînde û daxwazên Kurdan neban. Ji ber ku partiyên sîstemê car car navên wan bêne guherîn jî, ji ber ew siyaseta û qanûnên ku danayî bi rêjeyek berçav deng ji nava Kurdan bo wan diçin. Lê di bingehê xwe da çu daxwazên mafên zeftkirî yên neteweyî yên gelê Kurd nakin. Ne xema wan e û heta li dijî wan in. Ku wesa ye kî mafên neteweyî yên Kurd dixwaze, diparêze ji bona bikaranîna mafên destecemî têtikoşe ew temsîla Kurdan dike.

Daxwaza çareseriyek di bingehê mafê diyar kirina çarenuşî da, daxwaza statuyek li

gor mezinahiya wê, perwerdeya bi zimanê Kurdî, ala û sirûda neteweyî ruknêd ve ne. Heke ne wesa ye çend li ser navê Kurdan siyaseta bikin jî ew nabîne nûnerên rast û temsîlkarên Kurdan.

Ew gotina di çareseriyê pîrsgirêkên neteweyî da demokrasî bi tenê têtê nake, çend rast be, bê xebata bo demokrasî û çandek demokrat jî ev yek ne qabil e, hind rast e. Ji bo ya yekê heke wextek meseleya Îrlanda wek nimûne dihat nîşandan, her wesa meseleya herêma Bask li Îspanya bêne gotin, bo ya diduyê nimûneya herî berçav û nêzîk rewşa Başûrê Kurdistan û têtîliyên ligel Hikûmeta Merkezî ya Bexda ye. Li gor destûra heyî Iraq dewletek federal e û Herêma Kurdistan di nava wê de herêmek federe ye. Û ji aliyê gel ve bi rêjeyek mezin wek % 85 ê ve hatiyê pejiwandin. Lê muxatabê Herêma Kurdistanê, Hikûmeta Merkezî ya Bexda pêdiviyê destûrê pêk nayne, pabendê destûrê nabe û gelek xalên wê ku bi mafên Herêma Kurdistan û gelê Kurd ve girêdayî ne bînpê dike. Li miqabilê Herêma Kurdistan muxatabek pabendê destûr be nîne û hikûmet ji çanda demokratîk gelek dûr heye. Ev bû sedemê hindê ku Kurd rêyek dî bigirine ber xwe û 25.09.2017 ê biryara rapirsîyê bi cî kir.

Heman rê anku encamdana referandumê li gelek welatên cîhanê hatine kirin, li hindêkan jî dubare sêbare jî hatine kirin û her carê rêz li biryaran hatine girtin; ji ber ku çandek demokrat û demokrasîyek kara li wan welatan hebûye. Çek û Slovak bi biryarek weha û di encama rapirsîyê bi şiklek medenî ji hev cuda bûn. Li Qanada û Scotlandê jî bo zanîna raya gel heman tişt encam didin û kes êrişê kesê nake, rêz li biryara gel têtê girtin û dinya jî xirab nabe. Xebata demokrasî û çanda wê bo pêkve jiyanê jî û bo cîraniyê jî gelek giring e, nabe ji berçav dûrbixin an jî mişemir (ihmal) bikin.

Pirsyar ev e, li Bakurê Kurdistanê Kurd li gel xebata ji bona azadiya xwe çawa dikarin kar an jî piştewaniyê bo xebata demokrasîyê li seranserê Tirkîyê jî bikin, an jî çawa karîger dibin? Ev babetek giring e ku em serê xwe

pê biêşînin, xemê jê bixwin. Bi wateya xwe ya rast hêzên demokrat hene ku beramber mafên Kurdan yên zeftkirî da berevaniyê bikin ku Kurd piştî xwe pêve girêbidin ew jî cihê pirsyarê ye. Ligel vê jî lazîm e ev nebite asteng bo piştevaniya her pêngavek demokratîk ku berfirehiyê li qada siyasî peyda bike. Li vê derê jî gotin û sozan wêdatir ku em li ber çav bigirin bername û kiryarên li gor wê ne. Her yasa, qanûn ên ku li Tirkîyê tèn derêxistin û kar pê têtê kirin madem raste-rast bandor li me û welatê me dike pêdivî ye ku gotina me jî hebe. Bi wan zagon û yasayan sirûşt û çanda Kurdistan têtê talan kirin.

Hilbijartinên azad û demokratîk beşekî sereke û veneqetyayî yê demokrasiyê ne, ku wesa ye dengdan û deng jî cihekî taybet û diyar kirî yê xwe hene. Di encama dengdan da û rêjeya wan siyasat têne dariştin û peyrew kirin. Li berçavgirtina vê rastiye, ji bo ku seng û bandora xwe hebe, Kurd lazîm e xudan hêzek yekgirtî bin. Û bi vê hêza xwe beşdariyê di xebata demokrasiyê a seranser li Tirkîyê bike. Hingê dikarin encamên baş bistînin.

Niha di bin hukmê faşîst yê AKP-MHP da Tirkîye bi ber aqarek tarî û ne diyar ve diçe. Her wesa li der û nav xetimandinek li pêş e xuya ye ev rewş bo demêk dirêj bi vî şeweyî nameşe. Bo derketin jî vê rewşê, nerazîbûn û dijayetiyeke mezin heye li dijî vê hikûmetê.

Bo siyaseta Kurd ev derfetek mezin e ku di guherînek demokratîk da bigehine amancên xwe û mafên xwe yên neteweyî desteber bikin bi destûrek nû. Dixwazim carek dî bêjim ku, ji aktorên siyasî û gotinên wan wêdatir ya girîng bername û çespendina mafên Kurd e di destûra bingehîn da. Heke ne wesa be guherîna deshilatê û simayê nû, qîmetek nabe. Ya bingehîn alternatîva dixwazîna pêkbînin çî bername heye û heta çî radeyê îrade û pabendbûna wê pêve heye.

Partiyên muxalefeta serekî ku niha di meclîsê da heyî û ew bereyê ku navê “tifaqa millîet” li xwe kirine derdekî wan yê wesa nîne, bernameyek zelal jî nîne bo guherîn û çareserîya pirsgerêkên bingehîn yên Tirkîyê; ku pirsî Kurd ya sereke ye. Tenê durxistinîna ji deshîlata AKP-MHP û betal kirîna pergala serokatîyê dixwazîna û li piştevaniyê digerin. Herdu partiyên ku ji nava AKP ê veqetyayî jî nû ava bûn, Partiya Deva û Partiya Paşerojê di vê derbarê da heta niha tişteke ku bi dest bête girtin nîne.

Ev rewşa heyî derfetek mezin dide Kurdan ku rolek yekalîker bibînin û mafên xwe desteber bikin. Yekrêziyek berfireh ava bikin ku bikarin mudaxeleya rewşê bikin. Ev erk li pêşîya hemî partiyên Kurdan in.

Blokek neteweyî bi bername û daxwazên xwe yên taybet dikare vê amancê pêkbîne.

İçerik bakımından Dersim Lawıkları-IV

Munzur ÇEM

Munzur ÇEM

Kovara DENG

LAWIKA ALÎYÊ GIRMÎ (ALÎYÊ GIRMÎ AĞITI)

Çê Girmî, Arêzan aşiretine mensup tanınmış ailelerden biridir. Pardîye köyüne bağlı Soxarîye mezrasında oturmakta olan aile "Çê Girmê Soxarîye" olarak ta bilinmektedir. 1937-38 yıllarına gelindiğinde ailenin devletle göze batan her hangi bir çelişkisi mevcut değil. Ağittan da anlaşılacağı gibi Plemuriye Kaymakamı ilişkileri de oldukça iyi.

Ancak 1937-38 tufanı kopunca her kes gibi bu aile de payına düşeni aldı. Olay şöyle:

Plemuriye'deki devlet görevlileri bir gün haber gönderiyor ve bazı konuları konuşmak üzere Ali'yi ilçeye davet ediyorlar. Abisi Usên karşı çıkmasına rağmen o gitmeyi tercih ediyor. Güvencesi ise ilçe kaymakamı ile olan iyi ilişkileri. Ne var ki, Ali orada öldürülüyor. Bunun üzerine abisi Usên, askerle çatışmaya başlıyor. 1939-40 yıllarında araçların devreye girmesiyle teslim oluyor ve ailesi ile birlikte sürgün ediliyor. Ağıtın bazı bölümleri şöyle:*

(...)

Ax Alîyê mi birayê mi (169)

Soxarîye romerdîyo

Bivêso cêcênîya to rê

Çik ve pira nîso

Mi va:

"Pey de sona suye"

Mi va:

"Gos ro mine, ti bê meso

Meso ve mêraqta qeza Pilemuriye

Xo tade

Zerê qeza Pilemuriye de

Tabura hetê Bayburtî

Birayê mi qaçax taburiye

Lazê Keki Axay gerê ma kerdo, vato:

Vato:

"Des û tenê heyderû (170) ve Xidirê Alî ra (171)

Amê şîyê Soxarîye Çê Girmî meymanîye."

Türkçesi:

Ah Ali'm, kardeşim

Boynu bükülsün,

Yansın gençliğin için Soxarîye

Ateş düşsün

Dedim:

"Arkasından geçer sırt"

"Gel dinle beni", dedim

Gitme meret Plemuriye'ye

Değiştir yolunu

Pilemuriye içerisinde

Bayburt Taburu

Kaçak taburu kardeşim

Keki Ağa'nın oğlu şikayet etmiş bizi

"On iki heyderanlı Xidirê Alî birlikte
Konuk olmuşlar Girmîye Soxarîye'ye," demiş.

(...)

Vano:

Bira ez ke Pilemurîye nêşîyêne

Qeymeqamê Plemurîye

Dewrê çar ser û nêmi yo

Ma rê keno avkatîye.

(...)

Türkçesi:

Plemuriye'ye gitmemek olmaz kardeş

Pilemurîye Kaymakamı

Dört buçuk yıldır

Avukatlık ediyor bize

Ezo seveta nê to birayî ra

Çîlêda momine bijêrîne bifetelîne

Wertê Des û di aşîronê Dêrsimî ra (172)

Birayênê zor a

Kotî ra bivênî bîyarî

Tayîsê canê to ra

(...)

Türkçesi:

Sen kardeş için

Bir mum çira alayım gezeyim

On iki Dersim aşireti arasında

Zordur kardeşlik

Nerden bulup getireyim

Senin dengin olan birini

MERXO BIVÊSO (YANSIN MERXO)

"Merxo" ağıtında, 1938'deki hikayesini özetlediğim Çê Topizî (Topiz Ailesi), her nasılsa sürgüne gönderilmekten kurtuluyor. Kurtuluyor ama yöredeki yöneticiler rahat vermiyorlar kendilerine. Derken aile bireylerinden Momid (Mahmud) oğlu Paşa (Pasa), Tunceli Valiliği'ne başvuruda bulunuyor ve sürgüne gönderilmesini istiyor. Ağıt, bu duruma çok üzülen kız kardeşi Gule'nin ağzından yakılıyor.

(...)

Gule vana biberbê ma biberbîme wiş

No zalim cîsnê ma fîno dare wîş

(...)

Bira na payîz o

Wile zimistan o

La lawo mi va:

"Na payîz o, dayê zimistan o

Pas bîyo delal çîyê xo roseno wîş"

Gule vana:

"Mi Paşî rê se kerdo

Ax birayî rê biberbî wîş"

Türkçesi:

Gule ağlayın ağlatalım

Bu zalim katlediyor soyumuzu

(...)

Kardeş mevsim sonbahar

Wallahi kış

Kolu-komşu

Mevsim sonbahardır, anne kış

Gule:

"Paşo için ne yaptım ki

Ah, ağlayayım kardeş için."

LAWIKA ÇUXURE (ÇUXURE AĞITI)*

Çuxure, yoğunlukla alan aşiretinin mensuplarının yaşadıkları bir köy. Bu köy Tunceli il merkezinden Erzincan-Erzurum doğru giderken, geçilen Harçige vadisinin doğu yakasında kalır. Alan aşiretinin o dönemki en önde gelen reisleri, konağı bu köyde bulunan Hesên, Memed ve Silu Ağa kardeşlerdir. 1936 yılında silah tesliminde bulunan Doğu Dersimliler arasında bunlar da varlar. Ayrıca Çuxure Ağaları, öteden beri Elazığ'daki devlet görevlileriyle, özellikle de komutanlarla çok yakın ilişki içerisinde girmiş, yardımda bulunmuşlar. 1937-38'i iyi hatırlayan bazı kişilerden, Silu Ağa ile Alay komutanı Ali Haydar arasında kan kardeşliği bağı olduğunun duydum.

Ne var ki 1938 yaz ayları gelince durum tersine dönmeye başlıyor, asker ve sivil yöneticiler maskelerini çıkartıyor ve gerçek çehreleriyle ortaya çıkmaya başlıyorlar. Soykırımın doruğa çıktığı günlerde, Başbakan Celal Bayar ile Mareşal Fevzi Çakmak Dersimdeliler. Bir gün Tümen Komutanı Slu Ağa ile görüşüyor ve Celal Bayar'ın kendi bölgelerine geleceğini, konuk olarak ağırlamalarını istiyor. Tabi Silu Ağa bunu gurur duyarak kabul ediyor. Öyle ya koca devletin Başbakanını ağırlama şerefi ona ait olacak. Derken Başbakan geliyor ama

durum Çuxure Ağalarının umdukları gibi gözüküyor. O günlerde Silu Ağa'nın yanında bulunanlardan Ali adındaki yaşlı bir Dersimli bana, Celal Bayar geldikten kısa bir süre sonra Silu Ağa'yı çok endişeli gördüğünü "Bunlar bez kökümüzü kurutacak," dediğini anlatmıştı.

Ali, Silu Ağa tarafından milis olarak kaydedilen ve aylarca direnen Dersimlilere karşı çatışmalara katılan kendi adamlarından biriydi.

Elbet Silu Ağa haklıydı. Devlet onlara bir rol vermiş ve onlar da o rolü ellerinden geldiği ölçüde iyi oynamaya çalışmış, hizmette kusur etmemeye özen göstermişlerdi. Ama şimdi artık devletin ihtiyacı kalmamıştı kendilerine.

Umudun hızla korkuya dönüştüğü saatlerde, devlet güçleri toparlanmaya ve gizlenmeye bile fırsat vermeden yıldırım hızıyla Silu Ağa ailesinin bütün bireylerini "sürgüne gönderilmek üzere" toplayarak yola çıkardılar. Tabi ki "sürgün" sadece bir avutma sözcüğüydü. Kertê Mazgêrdi denilen yere varır varmaz, tümü kurşuna dizildi. Yaşlı-genç, kadın-erkek, büyük küçük; herkes... Gerçekten de devlet Çuxure Ağalarının kökünü kuruttu ve geriye kimse kalmadı. Gerçi sonraki yıllarda iki çocuğun kurtulduğunu, yanına sığındıkları komşu bir aile tarafından, mala-mülke konmak amacıyla öldürüldükleri söyleniyordu ama bu iddia bir söylenti olmaktan öteye gidemedi. Kimse olayın üzerine gidip gerçeği açığa çıkarma yoluna başvurmadi.

Ağıt varyantlarından biri şu sözlerle başlıyor:

Ax de Mîro Mîro Mîrê welatî (173)
Wax Bego Bego Begê welatî
Ax qanun vurîyo qanunê hokmatî
Şîme diyarê Çuxure, Çê Mîrî kerdê topî
Dorme de sanê pê sungîyê polatî
Mîronê mi ra guretê kostek û satî

Türkçesi:

Ah Mir mir, ülkenin Miri
Ah Bey Bey, ülkenin Beyi
Ah kanun değişmiş, hükümet kanunu
Gidip bakalım Çuxure'ye
Mir ailesini toplamış

Etrafına çatmışlar çelik süngüleri
Mirlerimden almışlar
Köstekli saatleri

Burada her ne kadar Çuxure Ağaları için "Mîro" terimi ile hitap ediliyorsa, bu ailenin "Mîr" ya "Mîre" diye bir sıfatı yok. Bilebildiğim kadarıyla o dönem Dersim'de Mîr/Mîre" terimi sadece Çarekan Beyleri ile Munzur dağlarının Erzincan tarafında yerleşik Üsên Beg için kullanılıyordu.

Çuxure Çuxure, Mîrê mi ha ve kare
Şîyûne diyarê Çuxure
Tede yeno vengê şîn û şuyare
Mîronê mi Çuxure kerda ve îsîze
Ti vana şîyê Menesquto vêsaye ware
Çê Mîrî qir kerdê
Pîl û qiz ra tede kerdê têvirare

Türkçesi:

Çuxure Çuxure, Mîr'im işlek yol
Çuxure yükseltilerine gittim
Geliyor yas ve ağıt nağmeleri
Mirlerim ıssızlaştırmışlar Çuxure'yi
Dersinki yanası Menesqut yaylasına gitmişler
Katletmişler Mir ailesini
Tümü kucak kucağa yatıyor.

Ağıttın varyantlarında Celal Bayar ismi katliam sorumlusu olarak çok sıkça geçmektedir:

Ax de wayî wayî
Axayê mi wayî
Ax de wayî wayî (174)
Slu Axayê mi wayî
Heq Tala birizno
Bextê Celal Pasayî

Türkçesi:

Ah, vah vah!
Ağa'm vah
Ah, vah vah!
Slu Ağa'm vah
Hak Taala yıksın
Celal Paşa'mın bahtını*

Axlerê Çuxure fistî ra raye
Pêro pîya girêdayî
Ma kerdîme topî berdîme Kertê Mazgêrdî

Ver ra nay ve ma ra qoluncûnê ma de perayî
Meyî û cendegê ma eve rozû
Tijî ver ra verdayî.

Türkçesi:

Çuxure Ağalarını çıkardılar yola
Bağladılar tümünü
Topladılar bizi götürdüler Mazgirt geçidine
Önden sıktılar, sırtımızdan fırladı kurşunlar
Günlerce güneşte bekletildi cesetlerimiz.

Ax son o son o (175)
Çuxur a, son o
Celal Bayar ma ser o nîsto ro
Meymano giran o
Zalim cay-qewa ma nêsimeno
Zalim ma ra xorî heredan o
Cixara esta wertê bêçikû
Ma de zalim nîyadano
Silu Ağa ax keno vano
"No zalim na fayê kokê ma ano."

Türkçesi:

Ah akşam, akşam vakti
Akşamdır Çuxure'de
Çok değerli konuğumuz Celal Bayar
Zalim cayımızı kahvemizi içmiyor
Derinden küskün bize zalim
Parmakları arasında sigara
Zalimce bakıyor bize
Silu Ağa ah edip dövünüyor
"Zalim bu kez kökümüzü kurutacak bizim"
diye dövünüyor

Ax ondêra Çuxur a (176)
Lemin sono gavan o
Celal Bayar amo
Emsûn ma rê meymano
Non-sola ma nêweno
Ma de xayîn nîyadano
176) Çem, Munzur, age. 246
Ah meret Çuxure
Vay başıma uçurumlu
Celal Bayar gelmiş
Bu akşam konuk bize
Ekmeğimizi-tuzumuzu yemiyor
Haince bakıyor bize.

Ağıtın dikkat çekici noktalarından biri de söz konusu katliamın, bu ailenin daha önce

yaptığı zalimce bir olayın bedeli şeklinde değerlendirilmesidir.

(...)
Zalim hetê çay-qewa ma ra nîya nêdano (177)
No zalim hêfûnê ke ma ra wazeno
Ci ra ju kî Hêfe Çê Qirimoxlîyê Badîni (178)

Zalim çay-kahvemizden yana bakmıyor
Zalimin bizden almak istediği intikamlardan biri de
Qirimoxlîyê Badi 'ni'ninkisi

(...)
Silu Axa ax keno dano zonîyonê xo ro (179)
"Tersa mi ke zalim ma bero qir kero
Hêfê Çê Qirimoxlîyê Badîni ma ra bijêro"
179)

Türkçesi:

Silu Ağa ah edip dövüyor dizlerini
"Korkarım zalim katletsin bizi
Qirimoxlîyê Badîni ailesinin intikamını alsın bizden"

Ölünün mezara gömülememesi, cesetlerin dışarıda bırakılarak çürümeye terk edilmesi, geride kalanlara acı veren bir durumdur ki Dersimliler de bu acıyı fazlasıyla gördüler. Çuxure Ağaları ağıtının farklı varyantlarında aynı acı benzer ifadelerle dile getirilmektedir.

(...)
Hen ke nay ve ma ra (180)
Qersunê polatî
De wayî wayî wîy Begê mi wayî
Tija ammonî ver ra cendegê ma poyayî

Türkçesi:

Öylesine sıktılar ki bize
Çelik kurşunları
Wah wah vay Bey'im vah
Yaz güneşi altında çürüttüler cesetlerimizi

Öldürülenlerin mallarının yağmalanıp paylaşılması, ölmüş olan aile reisinin diliyle büyük bir acı şeklinde dile getiriliyor ve dengbejlilik geleneğine uygun olarak en başta da ahlaki açıdan kabul edilemez nitelikte bir nokta olarak yeriliyor. Aile reisi bu acıyı dile getirirken aynı zamanda sınıfsal konumuna uygun bir bakış açısını da ortaya koymaktan geri kal-

mıyor. Sadece mallarının yağmalanması değil, bu işin hizmetkarı olanlar tarafından yapılması acısını büyütüyor aile reisi Silu Ağanın.

Slu Axa taselîno ra (181)
Derdê dînalîge mi de bêrê binê hardî
Carî û şuwânê çeverûnê ma uştî ra
Dew û timarê ma juvîn ra bare kedî

Türkçesi:

Slu Ağa hırsından çatlayacak gibi
"Şu dünyanın dertleri benimle yer altına gelsin
Kapımızın cariye ve çobanları
Paylaştılar köylerimizi, tımarımızı"

YA DE DÎNA

Ağıt, kardeşi katledilen bir kişinin acısını dile getiriyor. Hem Dersim halkının başına gelenler hem de soykırımın baş sorumlusunu adını vererek suçlu ilan ediyor.

Ya dîna dîna (182)
Zalim dîna
Bira ke ti ke na dîna ra şîya
Ça reyna dîyarê birâyê xo nîna
Bira xo jî vê yê keşî bo
Cîgera xo zere de botin a
Bira Heqê dîna zaneno
Yê min ê mi seveta to
Mi zerre de dirvetin a
Seveta to zerrê mi de dirvetin a

Türkçesi

Ah dünya dünya
Zalim dinya
Kardeşim, sen bu dünyadan gittin gideli
Neden bir kez olsun kardeşini ziyaret etmiyorsun
Kardeş, ne mutlu o kişiye ki
Bir bütündür yüreği
Kardeş dünyayı yaratan Tanrı şahittir ki
Benimkisi yaralı senin için
Senin için yaralıdır içim de

Ya de dîna dîna
Bira ez o cêr (183)
Bira û birazayê mi
Pêra girê de
Ondêr axır makina ver de
(...)

Bira kafîri (184) neçe mordemî qir kerdî
Cendegî verdayî tîjî ver de
(...)

Türkçesi:

Ah dünya dünya
Kardeş aşığıldayım
Kardeşlerimi, yeğenlerimi
Bağlamışlar birbirlerine
Meret ağır makineli önünde

(...)

Kardeş kafîr nice adam öldürdü
Cesetlerini bıraktılar güneş altında

(...)

Ya de dîna dîna
De bira ver ra hêgayî
Bira Mistî (185) fermanê Dêrsimî veto
Bira da ra destê teresê Cêlal Bayarî
Bira kardî arda wertê Dêrsimî
Zalim onceno jê mal û gayî
(...)

MAZRA SEYDAN A

Axa Mazra Seydan a (186)
Bira na kemer o
Ax Çekê ma mendê
Ax wertê hêgûn de (187)
Çimê ma mendê
Ax ra û wekaxûn de

De wayî wayî Heqo yaman o
Saretek (188) o, neq o
Ma rê qetil û ferman o

Türkçesi:

Ah Seydan Mezrası
Kardeş kayalık
Ah silahlarımız kalmış
Tarlalarda
Gözlerimiz yollarda, yerleşim yerlerinde
Ah, vah-vah, Tanrım ne yaman
Diktatör, haksız!
Bize düşen katliam ve ferman

Ağıtta, adı özel olarak geçen kişi "Haydar" dır. Katliam anında, adı belirtilen kişi ya da kişiler katliamı yapanlar ricada bulunuyor, çok genç ve yeni evli olduğu için öldürmemelerini istiyorlar ama tabi yakarış bir işe yaramıyor:

(...)
Lawo Olî kenê Heyderî ra menê
Qerar o, senik (189) o
Axa nîya beno, çinonî (190) nîya beno?
No zulimo niyanê ax çitur beno?

Hey siz!
Allah için, sıkmayın Heyder'e (191)
Çok genç henüz
Ah böyle olur mu, nasıl olur böylesi?
Nasıl olur böyle bir zulüm?

Heyder'in yeni evli olması, onu öldürmelerini yönündeki ricanın bir diğer nedenidir:

(...)
Oli kenê Heyderî ra menê
Hona zewejîyo
(...)
Lawo Olî kenê Heyderî ra menê (192)
Zamayê di asman o

Türkçesi:

(...)
Hey siz!
Alla aşkına sıkmayın Heyder'e
Yeni evli
(...)
Hey siz!
Alla aşkına sıkmayın Heyder'e
İki aylık evli.

HESEN EFENDÎ

Tekstten anlaşıldığı kadarıyla Hesen Efendi'nin köyü Turşmeğedir. Turşmege, Tunceli merkezinin kurulu olduğu Mamekiye'ye yakın mesafede bir köydü. Ancak şimdi genişleyen kent buraya kadar uzadı ve dolayısıyla onun bir parçası haline geldi.

De mi va: (193)
"Hesen Efendîyê (194) mi gavan o"
Maye vana:
"Qomo Olî kenê ewro çi miz o
Cigera mi no çi gavan o wîy
Nê feqîrê ondêrê koyî bas kerdo
Na fa sirê Axlerûnê Dêrsimî yo
Nê cigêrê mi bê na çê ra vejîye
Esker na wo ame,
Ver de Usênê Ap Alî (195) yo

Dest û payû tadano.
(...)

Türkçesi:

Hesen Efendim (önümüz) uçurum
Annesi;
Ey ahalî söyleyin Allah aşkına
Neyin nesidir bu günkü duman
Neyin nesidir bu uçurum vah
Bitirmişler dağlardaki yoksulları
Bu kez Dersim Ağalarında sıra
Evden çık hele çık evden
Asker geliyor
Önde amca Ali'nin oğlu Usên
(Yürüyor) el-kol sallayarak
(...)

1937-38 soykırımı ile ilgili anlatılarda Munzur nehrinin ceset taşıdığı sıkça dile getirilir ki bu Hesen Efendi ile ilgili ağıta da yansıyor.

Andêra Turşmege ver ra
Lemin bira gaban o
Vano:
"Daye hala tever ra nîyade
Hala no çi miz o, çi duman o"
Vana:
"Biko çênêrijîyaye ...(196) Çemî yo
Cor de cendeg û lesû ano
Vano:
"Teseliya mi kota
Ez vanû nafa ma rê ferman o."

Meret Turşmege önü
Vah kardeş uçurumak hele dışarıya
Neyin nesidir bu sıs, bu duman
Evi yanmayasica oğul, Nehir...
Yukarıdan cesteler, bedenler getiriyor
"Umudum kalmadı" diyor,
Korkarım bu kez fermandır bizim için.

Hesen Efendi'nin öldürülmesinin yarattığı acı, annesinin yanısıra kız kardeşinin ağzından da dile getiriliyor.

Zerîfa waye vana:
"Heq ano hurê lemin bira
Dest û pawûnê min û birayên mi

Ewro pîya girê dano
(...)

Türkçesi:

Kardeşi Zerîfa
Tanrı izin verir umarım
Bileklerimiz birbirine bağlar bu gün,
Kardeşimle

Ax de roze roze
Ya çi roza duman a
Virare fîsta vilê pîyê xo ra berbena
Çêna xo Xeycane
Vana:
"Zalim,
Teka virêne pîyê mi ra mene
Teka virêne mi ra ne"

Türkçesi:

Ah gün gün
Ne sisli-dumanlı gün
Babasının boynunu kucaklamış ağlıyor
Kızı Xeycane
"Zalim
İlki kurşunu babama değil,
Sık bana",
Diyor.

Aynı anda ve yerde öldürülenlerden biri olan Hesê Mistî, katliama uğramalarının varlıklı olma ya da mal-mülk sahibi olmaya bağlarken Hesên Efendi buna karşı çıkıyor:

Hesê Mistî vano:
(...)
"Heram o ke min û to cîyan do
Naw o ard bedelê xo û to dano"
Mi va:
"Çêvesaye, ti di-rê serrî mi ra pîl a
O ma ra dînalîg nêcêno,
Min û to ra azê dîna nêverdano"
(...)

Türkçesi

Hesê Mistî;
"İşte haram kazancımız,
Sen ve kendimin can bedelini ödüyorum," diyor.
"Evi yanasıca yaşın bir kaç yıl fazla benden

O bizden bu (para mal) almıyor bedel diye
Soyumuzu yok etmek istiyor bizim.

Mustafa Kemal'in ad verilerek soykırım sorumlusu ilan edildiği ağıtlardan biri de Hesên Efendi'dir.

(...)

Hesên Efendi ra vazê (197)
Ez û to kerdîme refîqê zubînî
Ax de bira Heq bivêso
Çê Mistefa Kemalî
Vejiyo text nêveji yo text
Koto zidê mordemê Pîlî

Dipnotlar:

169) Çem, Munzur, age. 182

170) Heyderû: heyderan (haydaran) aşiret men-subu

171) Xidirê Ali: Heyderan aşiretinin o yöredeki ünlü lideri Xidê Alê Îsme (Hıdır Ağa).

172) Dersim, aşiretlere göre 3 gruptan oluşur.

1. Aşirê Dêrsimî (Dersim Aşiretleri): Bunlar, Harcige çayı vadisinde ve daha doğudaki yörelerde yaşayan aşiretlerdir ki sayılarının 12 olduğu söylenir. Ancak bu 12 rakamının gerçeği yansıttığı söylenemez. Alevilikteki kutsal rakamlardan ola "12" daha çok yakıştırmadır.

2. Buna karşılık Dersim'in orta ve batı bölgeğinde yaşayan aşiretler konfederasyonu ise "Şihesen" olarak adlandırılır. Bu konfederasyon da yine kendi içerisinde iki federasyona ayrılır; Şihesen ve Seydan. Halk arasında bu iki grupta yer alan aşiretlerin de 12şer olduğu söylenir.

3. Bu iki gruba girmeyen ve ortak bir çatı altında yer almayan aşiretlerdir ki Kurmancca konuşan aşiretlerin tamamı bu grupta yer alırlar.

*Bu olayla ilgili daha geniş bilgi için bkz:

Çem, Munzur, Vate dergisi, Nr: 13, Payız 2000, Xeca Xidirî ile yapılan "Dewa Ma Kerde Xan-Xirave", başlıklı röportaj.

173) Çem, Munzur, age. s. 238

174) Çem, Munzur, age. s.240.

*Celal Bayar'dan "Paşa" sıfatıyla bahsedilmesi ilginçtir.

175) Çem, Munzur, age. s. 242

177) Çem, Munzur, age. 242-243

178) Çê Qırımoxlîyê Badînî, Çuxure ağalarının akrabalarıdır. Günün birinde araları bozulmaya başlıyor, kavga çıkıyor. Silu Ağanın ağabeyi Hesên

(Hasan) Ağa, Badîni (Türkçe Alfabe ile: Badîni) ailesine karşı tam bir katliam uygulayarak ailenin tüm bireylerini öldürtüyor, öldürmediği tek kişi olan evin genç kızı Xaskare'dir. Hesen Ağa onunla da evleniyor.

179) Hêga:tarla. "Hêgûn" sözcüğün çoğul formunun kısaltılmış halidir. Yöre ağızındaki doğru form "hêgayan" ya da hêgayûn"dur.

180) Sarecek: En tepedeki kişi, tek söz sahibi, diktatör.

181) Rataselîyene: Kahrından ölmek, acısından çatlamak

(182) Çem, Munzur, age. s. 255

183) Cêr: aşığı. Kardeşleri ile yeğenlerinin bağlanıp öldürülemeye götürüldükleri yere göre daha aşığıda bir yerden izlediği anlaşılıyor.

184) Burada "kafir"terimi Türkçedeki "kafir" ile aynı anlamdadır, katliamı yapanları tanımlama anlamında kullanılıyor

185) Türkçedeki Mustafa adının bir formudur. Burada "Mist" ile kastedilen Mustafa Kemal'dir ve kuşkusuz, fermanın bizzat onun tarafından çıkarıldığına vurgulanması, gerçeği yakalamak bakımından önemlidir.

Fermanı çıkartan Mustafa Kemal'in uygulamayı işini dönemin Başbakanı olan Celal Bayar'a bıraktığını dile getirilmesi gerçeğin bir diğer yanını oluşturmaktadır. Peki Celal Bayar ne yapıyor? O "teres" de "bıçağını" çekip davar keser gibi doğruyor Dersimlileri. Soykırımı bundan daha iyi anlatan bir tarif düşünülebilir mi, bilmiyorum.

186) Çem, Munzur, age. s 253.

187) hêga: tarla. "Hêgûn" sözcüğün çoğul formunun kısaltılmış halidir. Yöre ağızındaki doğru form "hêgayûn"dur.

188) Saretek: en tepedeki kişi, tek söz sahibi, diktatör.

189) Qerar, senik: 1. çok genç, toy anlamına gelen sinonim iki sözcük. 2. az.

190) Her ne kadar kaynak olarak verdiğim çalışmada belirtilmemişse de aktarma yaptığım müzik kasetinde bu sözcük iyi anlaşılmadı. Bu nedenle "çinoni" formunun doğruluğundan kuşkuluyum. Doğrusunun, yöre ağızında yer alan "çitoni" ya da "çituri" formlarından biri olması mümkün.

191) Satır, Kürtçe tekste, "lawo" sözcüğü ile başlıyor. Sözcük, Türkçede "oğul, evlat, ulan" gibi anlamlara gelmektedir. Bu aynı zamanda bir gruba sesleniş sözcüğüdür ki burada da katliamı yapan gruba sesleniliyor. Türkçe tam karşılığını bulamadım ama "Hey siz!" şeklinde tarif edilebilir.

193) Çem, Munzur, age. s.248.

194) Hesen Efendi'ni öldürülüşünü konu edinen

"Güven" başlıklı hikayem için bkz. Çem, Munzur, Ormanın Dili, Perî Yayınları, İstanbul, 2000.

195) Usênê Ap Ali: O yıllarda Kurêşan aşireti reisi olarak kabul edilen Alîyê Gaxî'nin oğludur. Alîyê Gaxî, 1936 yılında Munzur nehri kıyısındaki kutsal Halvorîye Sey Rıza ile birlikte Çimê Halvorîye/Halborîye de yemin edenlerden biriydi ancak sonra devletle uzlaştı ve direnmekten vazgeçti. 1938'de resmi bir formaliteyi halletmek üzere önce oğlu Usên'i alıp il merkezine götürüyorlar. Öldürüleceğini yolda anlıyor ama yapabileceği bir şey yok. Tunceli il merkezinde, Munzur nehri üzerindeki köprüre geldikleri sırada askerlerden biri "Şu kadar para verirsen, seni serbest bırakırım," diyor. Bu öneri çok zoruna gitmiş olmalı ki o sözleri duyar duymaz askere bir tekme vuruyor ve köprüden nehre atıyor. Bunu üzerine orada öldürülüyor. Aile reisi Alîyê Gaxî başta olmak üzere bütün hane halkı, "Sürgüne gideceksiniz" denilerek yola çıkartılıyor ve "Kertê Mazgêrdî" denilen yerde kurşuna dizilmek suretiyle katlediliyorlar. Cesetler açıkta kalıp çürüdüğü için mezarları yok.

Aileden kurtulan tek kişi Alîyê Gaxî'nin torunu, yani Usên'in oğlu Sey Xidir ile eşi Kivare oluyor. Sey Xidir, katliamdan bir kaç gün önce eşi ile birlikte Birmû mezrasındaki kayınpederi Sey Usên'in yanına gittiği için kurtuluyor.

Bu konu ie daha geniş bilgi için bkz.:

1) Çem, Munzur, Kulê 38î, Kazım Yıldız ile yapılan "Juyo Jê Alîyê Gaxî Mezela Xi Çina" başlıklı röportaj, Weşanên KOMKAR, 1998, Köln, s.193-200,

- Aynı röportaj, Rûpel Yayınları, İkinci baskı, 2018,

2) Çem Munzur, Bava Nêzdî (Mahmut Yıldız) ile röportaj: "Nê Miletê Mazlumî Se Kerdîvî", Kırmancca (Zazaca) kültür dergisi Vate, 2003, s. 19.

3) Çem, Munzur, Kazım Yıldız ile Röportaj; "Alîyê Gaxî Gîbi Birinin Mezârî Yok," Perî Yayınları, 1999, İstanbul, s.167-172

-Çem, Munzur, Bava Nêzdî ile Röportaj, "O Zavallı Halk Ne Yapmıştı da O Kadar Zulüm Gördü," Perî yay. age, s, 221-235.

Not: Perî Yayınlarının yayınladığı bu kitabımda yer alan Kırmancca kelimeler, Kürtçe alfabeye göre yazılmış iken baskıdan sonra bu tür sözcüklerin Türkçe alfabeye göre yazıldıklarını gördüm. Örneğin, bana ait tekstteki "Alîyê Gaxî", kitapta Alîyê Gaxî, "Sey Xidir" "Sey Xıdır", "Kamera Çile" "Kamera Çile" oluvermiş vs.

196) Dinlediğim bantta bu kelime ya da kelimler anlaşılmadı.